

TC. İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ HAL EKLERİ İLE KOÇİ BEY
RİSALESİ'NDEKİ HAL EKLERİNİN MANA AÇISINDAN
MUKAYESELİ İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA ÇELİK

HAZİRAN, 2021

T.C İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DAL

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ HAL EKLERİ İLE KOÇİ BEY
RİSALESİ'NDEKİ HAL EKLERİNİN MANA AÇISINDAN
MUKAYESELİ İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA ÇELİK

DANIŞMAN

DOÇ. DR. AHMET ŞEFİK ŞENLİK

HAZİRAN, 2021

ONAY

İMZA SAYFASI

Büşra Çelik tarafından hazırlanan ‘Türkiye Türkçesindeki Hal Ekleri ile Koçi Bey Risalesi’ndeki Hal Eklerinin Mana Açısından Mukayeseli İncelemesi’ başlıklı bu yüksek lisans tezi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışması:

[Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik]

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Dr. Öğr. Ü. Abidin Karasu]

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

[Doç.Dr. Nuri Sağlam]

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi:17/06/2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Büşra ÇELİK

Danışmanlığımı yaptığım iş bu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç.Dr. Ahmet Şefik ŞENLİK

ÖNSÖZ

Çalışmalarımnda bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan, bana yol gösteren kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik'e ve manevi desteğini eksik etmeyen aileme, Zeynep Yazıcı'ya ve İsmail Buğdaycı'ya teşekkür ederim.

Büşra Çelik

KISALTMALAR

a.g.e: adı geçen eser

a.g.t: adı geçen tez

a.g.m: adı geçen makale

a.y. : aynı sayfa

v: varak

s. : sayfa

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ HAL EKLERİ İLE KOÇİ BEY RİSALESİ'NDEKİ HAL EKLERİNİN MANA AÇISINDAN MUKAYESELİ İNCELEMESİ

Büşra Çelik

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik

Haziran, 2021

Bu çalışma Türkiye Türkçesinde ve Koçi Bey Risalesi'nde kullanılan hal ekleri arasında mana açısından farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde Koçi Bey'in hayatı, eserleri ve IV. Murad dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise muhtelif dil tipolojilerine ve gramer anlayışlarına göre hal ekleri incelenmiştir. Müyessiretü'l-Ulûm'dan itibaren günümüze kadar muhtelif eserlerde hal eki olarak tasnif edilen eklerin sayısı ve adlandırılması bakımından değerlendirilmiştir. Söz konusu eserlerde araştırmacıların, hal eklerinin sayısı ve adlandırılması hususunda çeşitli görüşler beyan ettikleri görülmektedir. Elimizdeki bu çalışmada yedi hal eki incelenmiştir. Bunlar, +DA, +DAn, +A, +(n)In, +(y)lA, +I ve +CA ekleridir. Adlandırma, eklerin şekli esas alınmak suretiyle yapılmıştır. Türkiye Türkçesindeki ve Koçi Bey Risalesi'ndeki hal ekleri hem mana hem de şekil bakımından değerlendirilmişlerdir. Araştırmamız, hal eklerinin günümüzde ve 17. yüzyıldaki kullanımları arasında küçük de olsa birtakım farklılıkların mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın son bölümünde Koçi Bey Risalesi'nin çeviriyazımı verilmiştir. Bu eserin çeviri yazımı büyük ölçüde Meninski'nin Thesaurus'dan yararlanılarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koçi Bey Risalesi, Türkiye Türkçesi, Hal ekleri

ABSTRACT

A COMPARATIVE SEMANTIC ANALYSIS OF CASE ENDINGS IN MODERN TURKISH AND IN KOÇI BEY RİSALESİ

Master's Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Büşra Çelik

Supervisor: Doç. Dr. Ahmet Şefik ŞENLİK

June, 2021

This study is intended to determine whether there exist semantic differences between the case endings used in modern Turkish and those used in Koçi Bey Risalesi. The first chapter provides information about the life and works of Koçi bey as well as the reign of Murad IV. The second chapter presents an analysis of case endings according to different language typologies and grammatical perspectives. To this end, with respect to number and denomination, it analyzes the suffixes categorized as case endings in various works from *Müeyessiretü'l-Ulûm* up to the present day. The works in question express different views as to the number and classification of case endings. The present study analyzes seven endings, i.e. +DA, +DAn, +A, +(n)In, +(y)lA, +I and +CA. Such designation was performed on a morphological basis. With this perspective in mind, the study compares case endings used in Modern Turkish and Koçi Bey Risalesi both from a semantic and morphological point of view. It demonstrates that, albeit small, there exist certain differences between the modern and 17th-century uses of case endings. The last section of the study presents a transcription of Koçi Bey Risalesi, which was prepared largely under the guidance of Meninski's *Thesaurus*.

Key Words: Modern Turkish, Case endings, Koçi Bey Risalesi

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	iv
ONAY.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
BÖLÜM I	
GİRİŞ	11
1. KOÇİ BEY'İN HAYATI	13
1.1. KOÇİ BEY RİSALESİ'NİN ÖNEMİ VE MUHTEVASI	14
1.2. KOÇİ BEY'İN RİSALELERİ HAKKINDA YAPILAN NEŞİRLER.....	17
1.3. IV. MURAT DÖNEMİ.....	18
BÖLÜM II	
2. HAL EKLERİNİN MUHTELİF AÇILARDAN İNCELENMESİ.....	23
2.1. MÜYESSİRETÜ'L-'ULŪM'DAN GÜNÜMÜZE YAZILI ESERLERDE HAL EKLERİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER.....	31
2.1.1. Yerli Çalışmalar.....	30
2.1.2. Yabancı Çalışmalar.....	39
2.2. HAL EKLERİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER	45
2.3. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ HAL EKLERİ İLE KOÇİ BEY RİSALESİ'NDEKİ HAL EKLERİNİN MANA BAKIMINDAN MUKAYESESİ	47
2.3.1. +(n)In Eki ve İşlevleri.....	48
2.3.2. +I Eki ve İşlevleri	49
2.3.3. +A Eki ve İşlevleri.....	51
2.3.4. +DA Eki ve İşlevleri.....	55

2.3.5. +DAn Eki ve İşlevleri.....	66
2.3.6. +(y)lA Eki ve İşlevleri.....	73
2.3.7. +CA Eki ve İşlevleri.....	77
2.4. SONUÇ.....	80
3.SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ TERCÜMAN GAZETESİ KOLEKSİYONUNDAKİ Y-346 NUMARALI KOÇİ BEY RİSALESİ'NİN ÇEVİRİYAZIMI.	82
3.1. MENİNSKİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	80
3.2. ESERİN ÇEVİRİYAZIMINDA KULLANILAN YÖNTEM.....	81
3.2.1. Eserin Çeviriyazımı.....	83
KAYNAKÇA.....	118
EKLER.....	124

GİRİŞ

Türkçe, sentetik bir dil olması münasebetiyle birçok dilsel bilgiyi ekler vasıtasıyla ifade etmektedir. Hal ekleri de cümle unsurlarının birbirleriyle ve/ veya yüklemle olan ilişkilerini düzenlemek suretiyle cümlenin kuruluşu için birinci dereceden önemli bilgiler taşıyan eklerdendir. Birçok başka dilde bağımsız morfeplerle dile getirilen hal bilgileri Türkçede bağımlı morfeplerle yani eklerle dile getirilmektedir. Dolayısıyla hal eklerinin Türkçede müstesna bir yeri vardır.

Şimdiye kadar Türkçenin hal ekleri konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda hal eklerinin neler olduğu ve nasıl adlandırılmaları gerektiği konusunda tam bir fikir birliğine varılamamıştır. Diğer bir husus, bunların içinden bazılarının hal eki olup olmadığı konusunda ortaya konulan bilimsel verilerin kimi zaman tutarsızlığı oluşturmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarda genellikle hal ekleri biçim bakımından değerlendirilmiş, anlam mevzuuna pek girilmemiştir. Bu inceleme, bu hususlara katkıda bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Elimizdeki bu çalışmada Türkiye Türkçesinin hal ekleri, 17. yüzyılda kaleme alınmış olan Koçi Bey Risalesi'nde bulunan hal ekleri ile şekil ve mana bakımından mukayese edilmektedir. Bu yapılırken nelerin hal ekleri olduğu ve bunların nasıl adlandırıldığı konusu, farklılıklar ve ortaklıklar noktainazarında Müyessiretü'l-Ulûm'dan günümüze kadar Türkçeyi inceleyen birçok gramer çalışmasında tespit edilmiş ve çalışmamızın merkezi noktasına konmuştur. Bu çerçevede yedi ek, ilk tasnifte biçimsel kıstaslara göre inşa edilmesinin gereği olarak hal ekleri morfeplerinin adlarıyla ele alınmış ve başlıklar bu suretle oluşturulmuştur. Buna göre +(n)In, +(y)I, +DA, +Dan, +(y)IA ve +CA ekleri ve üst başlıkları söz konusu olmaktadır. Bu başlıklar altında her bir ek, oluşmasına yardımcı olduğu semantik içerik esas alınarak tekrar bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu yapılırken Türkiye Türkçesinde ve Koçi Bey Risalesi'nde bulunan hal ekleri, mana bakımından birbirleriyle mukayese edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan Y-346 numaralı Koçi Bey Risalesi yazmasının çeviriyazımı yer almaktadır. Risalenin çeviriyazımı

oluşturulurken birçok sözlükten, özellikle Meninski'nin Thesaurus'tan yararlanılmıştır; kelime ve kök gövdeleri bu sözlükte teklif edilen telaffuzdan istifade edilerek aktarılmıştır.

1. KOÇI BEY'İN HAYATI

17. yüzyılda yazdığı risalerle meşhur olan Koçi Bey'in doğum tarihi ve yeri hakkında bilgi yoktur. Kaynağı belli olmayan bir bilgiye göre Koçi Bey'in çocukken Arnavutluk'ta devşirildiği daha sonra acemi ocağına alındığı bilinmektedir. Zamanla enderunda bazı oda zabıtlıklarında bulunduktan sonra has odaya yükselerek IV. Murad'ın ilgisini celp ettiği belirtilmektedir.¹ Koçi Bey'in hayatının son dönemlerinde ise emekliliğe ayrılıp memleketine döndüğü ve orada öldüğü bildirilmektedir.

Koçi Bey'in ne zaman vefat ettiği, mezarının nerede olduğu ve hangi millete mensup olduğuna dair araştırmacılar tarafından yapılan birtakım açıklamalar mevcuttur. Zuhuri Danışman, Koçi Bey'in Sultan İbrahim ya da bazı emarelere göre IV. Mehmed zamanında vefat ettiğini belirtmektedir.² Bursalı Mehmet Tahir, Koçi Bey'in karısının ve oğlunun mezarının Görice'de Mihranur İlyas Bey Cami'nin haziresinde söylemiş. Koçi Bey'in mezarının ise Manastır yolu üzerindeki Flament köyünde olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Bursalı Mehmet Tahir, yazma bir nüshaya ve Hidiv kütüphanesi fihristine dayanarak Koçi Bey'in asıl adının Mustafa olduğunu ifade etmiştir. Zuhuri Danışman da Sultan Murad ve İbrahim devirlerindeki in'am ve ihsan defterlerinde Koçi adına rastlanmadığını ancak Mustafa adının sık sık geçtiğini belirtmektedir.³ Ömer Faruk Akün ise bahsi geçen kişinin Koçi Bey olmadığını, el-emir Koca Mustafa el Görice'li olduğunu belirtmiştir.⁴ Koçi Bey'in hangi millete mensup olduğuna dair açıklamalar da mevcuttur. Smirnov, Koçi Bey Risalesi'nin Petersburg nüshasındaki başlığının Gümülcineli ve Gümülcine'nin nüfusça Türk bölgesi olmasından dolayı Koçi Bey'i Türk asıllı olarak kabul etmiştir.⁵

¹ Ömer Faruk Akün, "Koçi Bey", *İslam Ansiklopedisi*, c.26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s.144.

² Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, (İstanbul: MEB, 1972), s.5.

³ a.g.e., 3.

⁴ Ömer Faruk Akün, "Koçi Bey", *İslam Ansiklopedisi*, c.26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s.144.

⁵ a.y.

Koçi Bey'e koçi denilmesinin hakkında muhtelif görüşler beyan edilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir, koçi kelimesinin Arnavutça'da kuç sözcüğünden türetilmiş bir kelime olduğunu ve kırmızı anlamına geldiğini ifade etmiş.⁶ Ömer Faruk Akün ise Bursalı Mehmet Tahir'in ileri sürdüğü tahminin tarihî Türk onomastiği verileriyle uyuşmadığını ve Koçi Bey sözünün bir lakap olmadığını başlı başına bir ad olduğunu beyan etmiştir.⁷

Koçi Bey'in kim olduğuna dair muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Ömer Faruk Akün, Evliya Çelebi'nin eserinde Musahib-i Sabık Silahdar Mustafa olarak bahsi geçen kişinin Koçi Bey olmadığını, Silahdar Mustafa Paşa olduğunu zikr etmiş. Fakat bu görüşe karşı Zuhuri Danışman bahsi geçen kişinin Koçi Bey olabileceğini iddia etmiştir.⁸

Koçi Bey'in ailesi hakkında birtakım açıklamalar yapılmıştır. Zuhuri Danışman, Koçi Bey'in soyunun tükendiğini açıklamıştır. Ona göre Koçi Bey'in kardeşi IV. Mehmed zamanında Rusya'ya kaçmış ve Ukrayna'ya yerleşen Hürrem Bey din değiştirmiştir. Akabinde ise Andrey adını almıştır.⁹

1.1. KOÇİ BEY RİSALESİ'NİN ÖNEMİ VE MUHTEVASI

Koçi Bey'in IV. Murad için hazırladığı risale Osmanlı Devleti'nde padişaha sunulan ilk yazılı rapor özelliği taşımaktadır. XVII. yüzyılda bu şekilde bir yazılı rapor verme geleneği olmadığı için bu risale oldukça önem arz etmektedir.

Koçi Bey iki risale yazmıştır. İlk risaleyi 1631 tarihinde Sultan IV. Murad'a arz etmiştir. Bu risale yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Koçi Bey, risalenin ilk kısmında devlet teşkilatında meydana gelen bozulmaları dile getirmiş. Bahsi geçen makamlarda vukû bulan bozulmaların sebeplerini açıklamış ve önerilerde bulunmuştur. Devlet yönetimi ile ilgili olarak yönetim kadrosu içinde önemli bir yeri olan vezirlerin,

⁶ a.y.

⁷ a.y.

⁸ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, (İstanbul: MEB, 1972), s.3.

⁹ a.g.e., 4.

beylerbeyilerin ve beylerin seçilme ölçütleri ve yetkileri konusunda bilgi vermiştir. Yüksek dereceli memurların iyi ahlak sahibi, emektar kişilerden seçildiğini belirtmiş. Bunların herhangi bir suç işlemediği takdirde görevden alınmadığını ifade etmiştir. Özellikle vezir-i azamlıkla ilgili olarak; “Vezir-i azamlık ulu bir makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azlolunmayıp, nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması gerektir” şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁰ Koçi Bey, yüksek rütbeli devlet adamlarının seçimi hakkında da beyanda bulunmuştur:

“Evvelce beylik ve beylerbeyilik ve diğer padişah memurlukları memleket idaresinde iş görmüş, emektar, doğru ve dindar kimselere verilip, karşılığında bir akçe ve bir habbe rüşvet ve bahşış alınmazdı. Bilhassa sancak beyleri ve beylerbeyleri yirmişer, otuzar yıl yerlerinde kalırlardı.”¹¹

Koçi Bey, devlet teşkilatında meydana gelen bozulmaların esas sebebinin rüşvet olduğunu açıklamıştır. Akabinde devlet işlerine enderun ve birunda yaşayan halkın müdahale etmemesi gerektiğini dile getirmiş. Birun ve enderun halkının devlet işlerine müdahale ettiğinde ise birçok vezirin haksız yere öldürüldüğünü açıklamıştır. Akabinde tımar ve zeamet sisteminde ortaya çıkan sorunlara değinmiştir. Tımar ve zeametın bölge halkı dışından kimselere verilmesi, yönetimin bölge halkı üzerinde etkisini kaybetmesine sebep olmuştur. Koçi Bey, tımar sistemi hakkında bilgi verdikten sonra yeniçerilik ve askerlik konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Askerlik ve yeniçerilikte devletin önceki dönemlerdeki uygulamalarına yer vermiş. Ardından ise askeri sistem içerisinde vukû bulan bozulmaları sıralamıştır. Bunlar; yeniçeri ocağına ocak dışından kişilerin alınması, her zümreden kişilerin ocağı dahil edilmesi, ulufeli askerlerin devlet hazinesi üzerinde yük olması ve yeniçeri ve çavuşların muhtelif sebeplerden dolayı kısa sürede görevden alınmasıdır.¹² Koçi Bey 1582 yılına kadar halktan vergilerin alınma yöntemini anlatmış. Miktarı sabit olan bu vergiler dışında fazla vergi almanın hiç kimsenin yetkisi dahilinde olmadığını belirtmiştir. Vergi miktarının artmasını, ulufeli asker sayısının artması ile birlikte masrafların artmasına bağlamıştır. Masrafları karşılayabilmek amacıyla vergi

¹⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danişman, (İstanbul: MEB, 1972), s.10.

¹¹ a.g.e., 35.

¹² Ali Fuat Gökçe, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, s.14 (Ankara 2010), s.71.

miktarlarının artırıldığını dile getirmiş. Artan vergi miktarları karşısında halkın zor durumda kaldığını, vergisini veremeyen halk üzerinde baskılar uygulandığını, halkın harap ve bitap düştüğünü belirtmiştir.¹³

“...vergi artınca reayaya zulüm ziyade olup, alem harap olmuştur. Evvelce ev başına kırkar, ellışer akçe alınırken şimdi yalnız miri için her neferden ikişer yüz, kırkar akçe ve her ev halkından üçer yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu”.¹⁴

Koçi Bey, tımar ve askeri sistemde meydana gelen bozulmalar hakkında bilgi verdikten sonra bilim adamlarından bahsetmiştir. Bilgin olarak şeyhülislamı, kadı askerleri ve mülazımları anlatmış. Bu bilginler içerisinde en çok ilim sahibi olan kişinin şeyhülislam olduğunu ve bu mansıba sahip olan kişinin makamından alınmaması gerektiğini beyan etmiştir. Koçi Bey, şeyhülislamdan sonra kazaskerlerin geldiğini, bu kişilerin faziletli ve bilgi sahibi olan kişilerden seçildiğini ve uzun bir süre görevde kaldıklarını belirtmiş. Bu kişilerin görevleri son bulduğunda ise belirli bir miktar para ile emekli olduklarını ve güzel eserler meydana getirdiklerini değinmiştir. Ancak 1952 yılına gelindiğinde artık faziletli bilgi sahibi insanların seçilmediğini, mansıba olan kişilerin usulsüz ve sebepsiz bir şekilde azl edildiğini, makamların para karşılığı satıldığını ve ilim açısından yetersiz kişilerin hatır için bu görevlere getirildiğini ifade etmiştir.

Koçi Bey, devlet teşkilatında meydana gelen bozulmalara karşı birtakım çözümler sunmuştur. Önerilerinde devletin bekasını öncelik olarak görmüş. Devletin bekasını devam ettirebilmek adına da devlet teşkilatı için hem işlevsel hem de yapısal öneriler sunmuştur. Koçi Bey ilk olarak rüşvetin nasıl önlenebileceğine dair birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bunlar; vezir-i azamların görevlerine müdahale edilmemesi, enderun ve birun halkının devlet işlerinden uzak tutulması, beylerbeyiler ve sancak beylerinin liyakatli, işini bilen ve devletine daha önceden hizmetlerde bulunmuş kişilerden seçilmesi ve bunların çeşitli saray oyunları ile kısa sürede görevden alınmamasıdır.¹⁵ Akabinde tımar ve zeamet sisteminde meydana gelen bozulmaların iyileştirilmesi hakkında birtakım öneriler sunmuştur. Tımar ve zeametın

¹³a.g.m., 72.

¹⁴Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, (İstanbul: MEB, 1972), s.10..

¹⁵ Ali Fuat Gökçe, “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”, *Yasama Dergisi*, s.14 (Ankara 2010), s.73.

din ve devlet işlerinde bulunanlara ve kendi aralarında savaşta yararlılık gösterenlere verilmesini önermiş. Tımar ve zeamet hakkında önerilerini sunduktan sonra ise askeri sistemde meydana gelen bozulmalara karşı muhtelif açıklamalarda bulunmuştur. Ocağa ihtiyaçtan fazla kişinin alınmaması, ocak içinde eğitim ve disiplinden taviz verilmemesi, yeniçeri ağası ve çavuşları ile kethüdalarının sebepsiz yere süresi dolmadan görevden alınmamalarını ve eski kanunların aynı şekilde uygulanmasını önermiştir.¹⁶ Koçi Bey, son olarak kadıların atanması ile ilgili şunları beyan etmiştir:

“İlmiyeye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekir. Kadılık yolunda vasıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adaletli iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Hâlbuki eskilik Allah yanında kadılığa sebep değildir.”¹⁷

Koçi Bey yazdığı ikinci risaleyi 1641 yılında Sultan İbrahim’e takdim etmiştir. Ciddi bir eğitime sahip olmayan ve hayatını hapiste geçirmiş olan Sultan İbrahim, Koçi Bey’den devletin sosyal ve ekonomik durumu hakkında bir risale yazmasını istemiştir. Koçi Bey, bu risalesinde devlet teşkilatına ve erkânına nasıl hitap ve muamele edileceği, fermanların nasıl yazılacağı, mülki taksimata, vergi ve para işlerine ve elçi kabulüne dair bilgiler vermektedir.¹⁸ Risale idari ve sosyal problemler yerine daha çok devlet mekanizmasının işleyişi ve saray teşrifatıyla ilgili konuları içerdiğinden dolayı *Teşkilat Risalesi* olarak bilinmektedir.

1.2. KOÇİ BEY’İN RİSALELERİ HAKKINDA YAPILAN NEŞİRLER

Koçi Bey’in IV. Murad’a sunduğu risale senelerce saray içerisinde kalmıştır. Bu risale saray içerisinde görevli olan Abdullah Halife tarafından istinsah edilerek saray dışına çıkarılmıştır. Fransız elçiliğinden Galland, 1673 yılında eserin bir nüshasını elde ederek yurtdışına göndermiş. Eserin yabancı dile ilk tercümesi 1720 yılında François Pétis de la Croix tarafından yapılmıştır. Fransızcaya tercüme edilmesinin yanı sıra

¹⁶ a.y.

¹⁷ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, (İstanbul: MEB, 1972), s.10.

¹⁸ Mustafa Cezar, Server R. İskit, Zarfir Orgun, Nail İnal, *Dördüncü Murat Devrinin Önemli Simalarından; “Koçi Bey”, Mufasssal Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Baha Matbaa,1960), c.4, s.1901.

1861 yılında W. F. A. Behrnauer Almanca'ya, 1896 yılında József Thúry Macarca'ya ve 1873 yılında Valilis Dimitrievič Smirnov Rusça'ya tercüme etmiştir.

Türkiye'de birtakım kişiler tarafından eser neşr edilmiştir. 1935 yılında Hüseyin Namık Orkun eseri yayınlamıştır. 1939 yılında Ali Kemali Aksüt Fatih kütüphanesinde Ali Emiri yazmaları arasında bulunan 474 numaralı nüshayı neşr etmiştir. 1972 yılında Zuhuri Danışman eseri Türkiye Türkçesine aktarmıştır. 1994 yılında Yılmaz Kurt eski ve yeni harflerle Koçi Bey Risalesi'ni yayınlamıştır. 1997 yılında ise Musa Şimşekçakan Koçi Bey Risalesi'nin üç yazmasını mukayeseli bir şekilde hazırlamıştır.

Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e sunduğu risale saray içerisinde son derece gizli tutulduğundan dolayı bu risale de saray dışına çok geç bir tarihte çıkmıştır. Bu yüzden yapılan istinsahlar sayılı bir şekilde kalmıştır. İlk olarak Almanca'ya tercüme edilen bu risale Ali Kemali Aksüt tarafından 1939 yılında neşr edilmiştir. Metnin ikinci neşri ise Faik Reşat Unat tarafından yapılmış ve eser Kemankeş Kara Mustafa'ya atfedilmiştir.

1.3. IV. MURAT DÖNEMİ

I. Ahmed ile Mahpeykar Sultan'ın oğlu olan IV. Murad 27 Temmuz 1612 yılında İstanbul'da doğmuştur. IV. Murad'ın şehzadelik dönemi hakkında kaynaklarda fazla bilgi mevcut değildir. Ziya Yılmaz, IV. Murad'ın II. Osman olayından sonra Sadrazam Dâvud Paşa'nın tertibi vasıtasıyla kardeşleriyle beraber Üsküdar'a götürülmek üzere sarayın bahçesine çıkarıldığı sırada kapı ağalarından biri tarafından öldürülmek istendiği ve diğer ağaların müdahalesiyle kurtulduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Ayrıca Zuhuri Danışman da IV. Murad'ın şehzadelik hayatı hakkında beyanda bulunmuştur:²⁰

“Dördüncü Murad, şehzadeligi zamanında nisbeten serbest yaşamış, iyi bir tahsil görmüş, Arabca'ya, Farsça'ya vâkıf, ortanın üstünde değerli bir şâirdir. Lisâna

¹⁹ Ziya Yılmaz, “Murad IV”, *İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), s.177.

²⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, (İstanbul: MEB, 1972), s.10.

hâkimdir. Şehzadelîği zamanında Anadolu isyanlarını, İstanbul'un anarşisini, yeniçerilerin edepsizliğini, devlet adamlarının karaktersizliğini bizzat görmüştür, genç bir yaşta olmasına rağmen, devrin kötü gidişi karşısında üzüntü duymuştur.”

Eyüp Sultan Türbesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyî eliyle kılıç kuşanan IV. Murad 10 Eylül 1623 yılında tahta çıkmıştır. 1632 yılına kadar dokuz yıl boyunca devrin olayları üzerinde bir tesiri olmamıştır. Saltanatının ilk yıllarında devlet kendisinden ziyade annesi ve Kemankuş Ali Paşa gibi devrin devlet adamları tarafından idare edilmiştir. O dönemde İstanbul'da otorite boşluğunun olması idarecilerin kendi başlarına hareket etmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra katledilen Sultan Osman'ın kanını dava etme iddiasıyla Erzurum ve civarını hâkimiyeti altına alan, etrafta bulduğu yeniçerileri öldüren ve Ankara üzerine yürüyen Abaza Paşa ile Bağdat'taki Bekir Subaşı'nın faaliyetleri ciddi problem oluşturmaktaydı. Böylelikle Bağdat olaylar silsilesi sonucunda Safeviler'in eline geçmiştir. O sırada Gürcistan'da da bazı olaylar zuhur etmiştir. Gürcistan'a müdahale etmekten ziyade Bağdat'ın tekrar alınması için mücadele edilmiştir. Fakat başarı sağlanamamıştır. Bir müddet sonra gösterilen çabalara karşı Abaza Paşa teslim olmuş ve IV. Murad'dan af dilemiştir. IV. Murad ise Abaza Paşa'nın affını kabul ederek onu Bosna beylerbeyliğine tayin etmiştir.²¹ Akabinde 10 Haziran 1629 yılında Bağdat seferine çıkmıştır. İlk seferde başarısız olunmuştur.

İlk seferde başarısız olunması sebebiyle 6 Ekim 1639 yılında tekrar bir sefer daha düzenlenmiştir. Bu seferde de başarısız olunmuştur. Bu başarısızlık Hüsrev Paşa'nın azline yol açarken yerine Hafız Ahmed Paşa'nın getirilmesine sebep olmuştur.

IV. Murad'ın saltanatın ilk yıllarında Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları devam etmekteydi. Bu savaşlar Osmanlı'yı da etkisi altına almıştı. Cizvitliler, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Katolik mezhebini yayma faaliyetleri içerisine girmişlerdi. Osmanlı Devleti, bu faaliyetleri fark edince Cizvitliler'in misyoner milliyetiyle kurdukları matbaayı kapatmış ve onları Sakız'a sürmüştür. Bu hadiseler cereyan ederken o zaman Macaristan kralı olan Bethlen Gabor, birçok ülkeyi yanına alarak Alman İmparatorluğu'na karşı Protestan prenslerine yardımda bulunmuştur. Bu şahıs, Kırım

²¹ Ziya Yılmaz, “Murad IV”, *İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), s.178.

kuvvetlerinin Lehistan'a girmesi için İstanbul'da da teşebbüslerde bulunmuştur. Bunun neticesinde de Zitvatorok Antlaşması'nın teceddüd edilmesine sebebiyet vermiştir.

IV. Murad'ın cülûsundan sonra art arda birçok ayaklanma olmuştur. Defterdar Yahni-Kapan Abdülkerim Efendi, ertesi yıl da Topal Receb Paşa'nın tahrikiyle eski sadrazam Vezir Gürcü Mehmed Paşa öldürülmüştür. Balıkesir'de ise Cennetoğlu hükümet kuvvetlerini dağıtacak kadar güce ulaştıktan ve devleti altı ay kadar uğraştırdıktan sonra Manisa'da mağlûp edilerek Denizli'de yakalanmış. Birgi'de idam edilmiştir.²² İsyanlar art arda devam ederken IV. Murad isyanların sürdüğü dönemde yönetimi Sadrazam Recep Paşa'yı bertaraf ettikten sonra ele almıştır. Delikanlılıktan çıkıp genç bir adam olduğunda da güvendiği yakınlarından biri olan Koçi Bey'den bir risale yazmasını istemiştir. Metin Kunt, Koçi Bey'in eleştirilerinin pratik bir çözüm getirmediğini beyan etmiştir.²³ Ona göre kapıkulu askerinin sayısının artırılması ve tımar sisteminin bozulmasının risalenin yazılmasında ağırlık noktasını oluşturmaktadır²⁴

Sultan IV. Murad 1632 yılında maruz kaldığı durumlara son vermeye girişmiştir. Kapıkulunun büyük bir çoğunluğunu kendi tarafına çekerek küstahlıklarına tanık olduğu ele başları ve onlarla iş birliği yapan vezirleri teker teker ortadan kaldırmıştır. Böylelikle İstanbul'da disiplini sağlar sağlamaz orduyu Safeviler'e karşı sefere çıkarmıştır. Bu vesile ile de Anadolu'nun durumunu düzeltmiştir.²⁵

IV. Murad ülke içerisinde meydana gelen olaylarla ilgilenirken muhtelif problemler yüzünden duran musiki hayatı tekrardan canlanmıştır. Saltanatı boyunca ilim ve sanat adamlarını destekleyen IV. Murad, Tebriz'i fethedince içlerinde meşhur Şeştârî Murad Ağa'nında bulunduğu on iki mûsikişinâsı İstanbul'a getirerek Enderun'a yeni sanatkârlar kazandırmıştır. Bahsi geçen şahıslar dönemin mûsiki çalışmalarına büyük katkıda bulunmuştur.²⁶ Nuri Özcan, IV. Murad dönemindeki mûsikişinaslar hakkında şu beyanlarda bulunmuştur:

²² a.y.

²³ Metin Kunt, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, (İstanbul: Cem,1998), s.22

²⁴ a.y.

²⁵ a.g.e., 23.

²⁶ Nuri Özcan, "Murad IV Mûsiki", *İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), s.183.

“Sultan Murad’dan himaye ve teşvik görerek bu dönemde meşhur olmuş mûsikişinaslar içinde özellikle dinî eserleriyle tanınan Hâfız Kumral ve Derviş Sadâyî’nin yanı sıra tarihçi Solakzâde Mehmed Hemdemî Efendi, Âmâ Kadri, Benli Hasan Ağa, neyzen ve çengî Yûsuf Dede Efendi, Tokatlı Derviş Ömer Efendi, Avvâd Mehmed Ağa ve Kasımpaşalı Koca Osman Efendi zikredilebilir. Evliya Çelebi, aynı zamanda musâhib-i şehriyârîler arasında bulunan Derviş Ömer’in kâr, nakış ve şarkılarının çoğunu Sultan Murad’ın çok sevdiği segâh makamında bestelediğini ve padişahın kendisine “peder” diye hitap ettiğini söylemiştir.”²⁷

IV. Murad’ın sanatçıları himaye eden bir padişahtı; kendisinin hem sözlü hem de saz eserleri bestelediği bilinmektedir. Bu eserlere Ali Ufkî Bey’in Mecnûa-i Sâz ü Söz adlı kitabında ve Kantemiroğlu’nun Kitâbü İlmi’l-Mûsikî alâ Vechi’l-Hurûfât’ında rastlanmaktadır.

IV. Murad ülke içerisinde yaşanan sorunları hallettikten sonra amacını dış hedeflere yönlendirmiştir. Ölümüne kadar devlet kurumlarında nizamı sağlamış ve Bağdad’ı geri almayı başarmıştır. IV. Murad, bayram tebriklerini kabul ettikten sonraki gün hastalanmış. Bütün tedavilere rağmen hastalığı daha da ağırlaşınca 8 Şubat 1640 yılında vefat etmiştir.

Sultan Murad’ın ölümünden sonra tahta kardeşi Sultan İbrahim geçmiştir. Sultan İbrahim, IV. Murad kadar devlet idare etme konusunda yetenekli değildi çünkü yaşamının büyük bir çoğunluğunu hapiste geçirmişti. Sultan İbrahim, saltanatın ilk dört yılında yönetimi Kemankuş Kara Mustafa’ya devrederek sarayda yaşamını sürdürmüştür. Daha sonra kışkırtmalara maruz kalarak padişahlığını hissettirmeye girişmiştir. Padişahın bu uygulamaları saraydaki ulema, kapıkulu ve divan üyeleri arasında siyasal oyunların ve çekişmelerin yeniden alevlenmesine ve IV. Murad’ın şiddet yoluyla sağladığı dengenin ve düzenin bozulmasına yol açmıştır.²⁸ Durum böyle iken Sultan İbrahim Girit’i almaya karar vermiştir. Bir yıl süre içerisinde hazır duruma gelen donanma Girit’e taaruzda bulunmuştur. Hanya kalesi Osmanlılara geçmiş fakat Kandiye şehri Venedikliler’in elinde kalmıştır. 25 yıl süren Girit Savaşı 1669’da sona ermiştir. Osmanlı Devleti’ni zaman zaman zor duruma düşüren tam 25 yıl süren Girit

²⁷ a.y.

²⁸ Metin Kunt, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, (İstanbul: Cem, 1998), s.22

Savaşı, Osmanlı deniz gücünün Avrupa denizciliğine göre ne kadar geri kalmış olduğunu ortaya koymaktadır.²⁹ Ayrıca bu olayın getirdiği iç karışıklık Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesine ve öldürülmesine sebep olmuştur.

²⁹ a.g.e., 23

2. HAL EKLERİNİN MUHTELİF AÇILARDAN İNCELENMESİ

Hal ekleri hakkında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Aristoteles, hal kategorisini fiillerin ve isimlerin çoğul formları olarak açıklamıştır. Genko ise hali açıklarken *definite* ve *indefinite case* terimlerini kullanmıştır. Fakat bu terimler *definiteness* ve *indefiniteness* kategorisini açıklamaktadır. Bu açıklamaların yanı sıra nida da bir hal birimi olarak düşünülmüştür.³⁰

Muhtelif gramer nazariyeleri mevcuttur. Bu nazariyelere göre hal sistemi hakkında açıklamalar yapılmıştır. Geleneksel gramer anlayışında hal, kelime formundaki değişimlere bağlı bir kategori olarak düşünülmüştür. Özne nominatif, nida vocatif, dolaysız nesne akuzatif, aitlik genetik, eylemden dolayı olarak etkilenen nesne datif ve istikamet ise ablatif ile belirtilmiştir. Ayrıca bu nazariyede hal dil tipolojilerine göre son ekler ya da ön eklerle ifade edilmiştir.³¹

Bazı araştırmacılar geleneksel gramer anlayışında düzenlemede bulunmuşlardır. Stoikov, hal eklerinin miktarını *bipartite case system* ve *tripartite case system* başlıkları altında değerlendirmiştir.³² Bazı araştırmacılar da kullanılan formların sıklığını esas alarak hal kategorisinin varlığı ve yokluğu hususunda açıklamada bulunmuşlardır. Bu görüşe göre Modern Bulgarcadaki zamirler hale sahip değildir. Bunların hal olmadığı ancak hal kalıntısı olduğu ifade edilmiştir.³³ Bu görüşlerin yanı sıra Jespersen ve Blake de hali gramatikal, somut ve semantik olarak kategorize etmişlerdir.³⁴

Geleneksel gramer anlayışının aksine hal sistemi hakkında birtakım görüşler sunulmuştur. Rol kuramına göre halin kelime değişimi olmadığı, kelimeler arasındaki semantik ilişkiler olduğu açıklanmış. Semantik ve sentaktik ilişkilerin evrensel

³⁰ Ivan G. Iliev, *Case And Vocativeness*, (Plovdiv: Pygmalion, 2007), s.11.

³¹ a.y.

³² a.g.e., 12.

³³ a.g.e., 15.

³⁴ a.g.e., 14.

olduğuna değinilmiş ve fiilin anlamının, fiilin rolünü açıkladığı beyan edilmiştir.³⁵ Bu görüşün yanı sıra Luibenova, yöneticinin önemine değinmiştir. Yönetici olmadığı takdirde halin de olmayacağını açıklamış ve iki tip yönetici olduğunu dile getirmiştir. Birincisi yönetilen isimler ve yönetilen zamirlerdir. İkincisi ise yönetilen fiillerdir.³⁶

Bazı eklerin hal eki olup olmadığı konusunda muhtelif fikirler mevcuttur. Luibenova, nominatif ve vocatifi bir yönetici olmadığı için hal olarak değerlendirmez. Ayrıca Luibenova, İngilizcedeki sahiplik ekini hal ekinden ziyade iyelik eki olarak düşünmektedir.³⁷ Türkçe üzerine yazılmış eserler incelendiğinde de bazı eklerin hal eki olup olmadığı konusunda görüşler bulunmaktadır. K. Grönbech, +(n)In ekinin ilk zamanlarda türetme eki olduğunu açıklamış. Bu ekin daha sonraki safhalarda ise hal ekine dönüştüğünü belirtmiştir:

“ Belki de, ilgi hali ekinin önceleri hal eki değil, türetme eki olacağı şeklinde bir açıklama getirilebilir. Bu ek, akı olan varlıkları gösteren adlardan sahiplik adları yapıyordu, dolayısıyla, aşağı yukarı Yeni Moğolcadaki -e ilgi haliyle aynı manaya sahipti. Teginin ‘prensın malı, prense ait olan’, menin ‘benim malım, bana ait olan’ manasına gelir; böyle bir, tabiatıyla, diğer her ad gibi bir ad grubunun ilk unsuru olarak yer alabiliyordu: teginin altını ‘prensın malı olan altın, yani prensın altını’, ve nihayet de bu tür ad bağlantılarının sebep olduğu bir anlam kaymasına uğrayarak, herhangi bir kimse tarafından sahip olunmayı göstermek yerine, bizzat bir kimsenin malı olanı işaret etmek için kullanılmaya başlar. Ad tabanı teşkil eden bir ekten bir hal eki meydana geldi ve hala devam etmekte olan isimlik kullanılışı eski vaziyetinin tek hatırasıdır.”³⁸

Muhtelif dil tipolojileri mevcuttur. Bu tipolojilere göre hal ekleri hakkında açıklamada bulunmuşlardır. Dobrev, aktif tipolojide fiillerin ve isimlerin uyum vasıtasıyla bağlandığını beyan etmiş. Ona göre hareketlilik yok ise özne ve nesne arasında karşıtlık yoktur. Bu yüzden hale de ihtiyaç yoktur.³⁹ Fakat saf bir aktif tipoloji mevcut değildir. Bu yüzden bu tipolojideki bazı dillerde hal kullanımları görülmektedir. Bazı araştırmacılar, bu tipolojideki hal ekleri için adlandırmada bulunmuşlar ve

³⁵ a.g.e., 15.

³⁶ a.g.e., 19.

³⁷ a.g.e., 43.

³⁸ K.Grönbech, *Türkçenin Yapısı*, çev. Mehmet Akalın, (Ankara: TDK , 1995), s.89.

³⁹ Ivan G. Iliev, *Case And Vocativeness*, (Plovdiv: Pygmalion, 2007), s.81.

active/agentive case ya da *inactive/patientive case* terimlerini kullanmışlardır. Bazı araştırmacılar da hal eklerinin şekline göre adlandırma yapmışlardır. Nominatif tipolojide de hal ekleri hakkında görüş belirtilmiştir. Bu tipolojideki sentetik dillerde kelime ilişkileri muhtelif gramer kategorilerini sentezleyen hal ekleri vasıtasıyla açıklanmıştır. Analitik dillerde ise kelime ilişkileri diğer gramatikal kategorileri belirtmeyen edatlar vasıtasıyla ifade edilmiştir.⁴⁰ Ergatif tipolojideki hal ekleri hakkında da açıklamalar yapılmıştır. Bu tipolojide isim ve fiil arasındaki uyum yönetici tarafından değiştirilmiştir. Böylelikle kelimelerin formu değişmiştir. Fakat bu değişime hala hal denilmemektedir. Bu tipolojideki dillerde geçişsiz fiilin öznesi ve geçişsiz fiilin nesnesi absolutif hal ile ifade edilirken geçişsiz fiilin öznesi ise ergatif hal ile gösterilmektedir.⁴¹

Muhtelif dillerde hal ekleri mevcuttur. Bu dillerdeki hal kategorisi, çekim ve miktar açısından farklılık göstermektedir. Örneğin; Sanskritçe nominatif, vokatif, akusatif, genitif, datif, ablatif, lokatif ve instrumental olmak üzere sekiz hale sahiptir. Bu dildeki hal ekleri kelimelerin cinsiyetine, çoğul, tekil ve ikili (müsenna) biçimlerine göre çekilmektedir. 19.yüzyılda Eski Hint Avrupa dil ailesinde hal ekleri miktar açısından farklılık göstermektedir. Sanskritçeye nazaran bu dillerde bazı hal ekleri mevcut değildir. Gotikçe, Yunanca ve Eski İrlandacada nominatif, vokatif, akusatif, genitif ve datif olmak üzere beş hal mevcuttur. Latince de bu dillerden farklı olarak ablatif eki de vardır. Eski Kilise Slovakçası ablatif dışında Sanskritçedeki bütün hallere sahiptir. Ermenicede ise datif dışında bütün haller mevcuttur.⁴²

Türk dillerinde muhtelif hal ekleri vardır. Bu hal ekleri çeşitli açılardan farklılık göstermektedir. Aşağıda bazı Türk dillerindeki hal ekleri hakkında bilgi verilecektir.

Türkiye Türkçesinde beş ana hal eki vardır. Bunlar: +(n)In, +GA veya +(y)A, +(n)I veya +(y)I, +DA ve +DAn'dır. Bu ekler son eklerle gösterilmektedir. Lars Johanson, Türkçedeki hal ekleri hakkında birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bazı hal eklerinden önce zamir n'sinin geldiğini ifade etmiş. Zamir n'sinin ikinci ve üçüncü şahıs kullanımlarında ise belirsizlik olduğunu açıklamış ve örnek olarak *taşında* kelimesini vermiştir. Akabinde Lars Johanson, bazı hal eklerini şekil ve mana

⁴⁰ a.g.e., 131.

⁴¹ a.g.e., 89.

⁴² a.y. 90.

açısından değerlendirmiştir. Ona göre Türkçedeki birçok hal eki fonksiyon açısından İngilizcedeki edatlara tekabül etmektedir. Hal eklerinin spesifik ilişkiler ifade etmediğini fakat oldukça geniş fonksiyonel alanlara sahip olduğunu açıklamıştır.⁴³ Lars Johanson, Eski Türkçedeki +n ekinin bazı zaman zarflarında korunduğunu belirtmiş, *yazın* ve *kışın* kelimelerini örnek göstermiştir.⁴⁴ Akabinde +(n)In ekini sentaks içerisinde değerlendirmiş. Bu ekin fiilden sonraki bir pozisyonda görülebileceğini ifade etmiş ve bu durumu *numarasını unuttum evin* cümlesi ile örneklemiştir. +DAn eki ve +(n)In eki hakkında da açıklamada bulunmuştur. Bu eklerin parça ilişkisi bildirdiğini dile getirmiş ve *adamlardan biri* ve *adamların birisi* örnekleri ile desteklemiştir.⁴⁵

Eski Türkçede on iki adet hal eki vardır. Bunlar: mücerred, +(n)X_η, +(I)G, +KA, +dA, +dIn, +GA_rU, +RA, +(X)n veya +(I)n, +cA, +lAyU ve +IXGU veya +lUGUN' dur. Marcel Erdal, +(n)In eki hakkında açıklamada bulunmuştur. Bu ekin birçok varyanta sahip olduğunu söylemiştir. Ona göre bu ek, en erken metinlerde +(n)X_η veya +XG; Çoğu Uygur metinlerinde +nX_η; Karahanlıcada ise +nXG'dır. Marcel Erdal, Eski Türkçedeki hal eklerinin fonksiyonu hakkında da açıklamada bulunmuştur. +I ekinin dolaysız nesneyi; +A ekinin soyut ve somut cihet, olay, zaman ve sürecin kaynağını belirttiğini açıklamış. +DA ekinin mekan, durum ve derece bildirdiğini ve bu ekin Türkçe'nin bazı dönemlerinde +DAn eki fonksiyonunda kullanıldığını belirtmiş. +DAn ekinin kaynak; +n ekinin ölçü, durum, vasıta bildirdiğini beyan etmiş. +CA ekinin nisbet; +lAyU ekinin ise benzerlik ifade ettiğini dile getirmiştir.⁴⁶

Orta Kıpçakçada altı adet hal eki vardır. Bunlar: mücerred +nI_η, +nI veya +I, +GA veya +A, +DA ve +DAn'dır. Bu dilde bazı hal eklerinin muhtelif varyantları vardır. Örneğin; +DAn eki bazı Memlük kaynaklarında +DIn olarak görülmektedir. Orta Kıpçakçada bazı hal ekleri iyelik eklerinden sonra özel formlara sahiptir. Örneğin;

⁴³ Lars Johanson, "The Structure of Turkish", ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.39.

⁴⁴ Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson, "Turkish", ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.210.

⁴⁵ Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson, "Turkish", ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.219.

⁴⁶ a.g.e., 150.

3.şahıs çekiminde +DA, +DAn ve +A eklerinden önce zamir n'sinin geldiği görülmektedir.⁴⁷

Çağataycadaki hal eklerinin muhtelif varyantları vardır. Genetif eki +nıñ'dır. Bu ek yuvarlak ünlülerden sonra +nuñ'dur. Bazı kaynaklarda yuvarlak ünlülerden +nI ekinin de kullanıldığı görülmektedir. Akuzatif eki +nı'dır. Bu ek 3. şahıs iyelik ekinde sonra +n şeklinde görülmektedir. Datif eki ğa ve +ge'dir. Bu ek sadasız ünlülerden sonra +ka, +kă; şiirde, iyelik eklerinden sonra +a ve +ă; 3. şahıs iyelik ekinde sonra ise +na ve +nă'dır. Lokatif eki +da ve +ta'dır. Bu ek 3.şahıs iyelik ekinde sonra +nda biçiminde görülmektedir. Ablatif eki +dın ve +tın'dır. Bu ek 3.şahıs iyelik ekinde sonra +ndın biçiminde yer almaktadır. Ekvatif eki +ça'dır. Bu ek çoğunlukla yönelme hali ekinde sonra görülmektedir. Instrumental eki +n, +un ve +ın'dır. Direktif eki +ra, +g (qarı) ve +ġ (qări)'dir.⁴⁸ Çağataycadaki +CA eki hakkında birtakım görüşler bulunmaktadır. Hendrick Boeschoten ve Marc Vandamme, bu ekin hal eki olduğunu fakat bazı durumlarda yapım eki gibi cümle içerisinde yer alabileceğine açıklamışlardır. Bu ekin yapım eki işlevine özgece ve mince örneklerini vermişlerdir.

49

Osmanlı Türkçesindeki hal ekleri hakkında muhtelif açıklamalar bulunmaktadır. Celia Kerslake, Osmanlı Türkçesindeki hal eklerinin Modern Türkçedeki hal ekleriyle aynı olduğunu açıklamış. Akabinde mücerred, +nUñ, +(y)I, +(y)A, +DA ve +DAn olmak üzere altı adet hal eki olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Bu görüşün aksine James William Redhouse, Osmanlı Türkçesinde hal eki olmadığını ifade etmiş. Hal eklerinin işlevini edatların yerine getirdiğini belirtmiştir.⁵¹

Türkmen Türkçesinde altı adet hal eki vardır. Bu eklerin ünlü ve ünsüzle biten kelimelerden sonra muhtelif şekilleri vardır. Bu ekler ünlü ile biten kelimelerden sonra Ø, +nIñ, +nI, +dA +dAn ve +(Ø)Ā 'dır. Ünsüz ile biten kelimelerden sonra ise Ø, +Iñ,

⁴⁷ Árpád Berta, "Middle Kipchak", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.161.

⁴⁸ Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988), s.56-74.

⁴⁹ Hendrick Boeschoten ve Marc Vandamme, "Chaghatay", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.170.

⁵⁰ Celia Kerslake, "Ottoman Turkish", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.188.

⁵¹ James William Redhouse, *Osmanlı Türkçesinin Sadeleştirilmiş Dil Bilgisi*, çev. Ahmet Benzer, (Ankara: TDK, 2019), s.37.

+A, +I, +dA, +dAn'dır.⁵² Türkmen Türkçesinde bazı hal eklerinin muhtelif işlevleri vardır. Datif yer, yön, hedef, zaman ve neden bildirmektedir. Lokatif yer ve zamana işaret etmektedir. Ablatif ise işin yapılma zamanını ve mukayese ifade etmektedir.

Kazakçada yedi adet hal eki vardır. Bunlar: nominatif, akuzatif, genitif, datif, ablatif, lokatif ve instrumentaldır. Bu eklerin muhtelif varyantları vardır. Akuzatif eki: +nI, +dI ve +tI'dır. Bu ek tonsuz ünsüzlerden sonra +tI; ünlülerden sonra +ni; 3.şahıs tekil ve çoğul iyelik ekinden sonra ise +n olarak yer almaktadır. Genitif eki: +nIn, +dIn ve +tIn'dır. Bu ek ünlüyle ve m, n, ŋ ünsüzleriyle biten kök ve gövdelerden sonra +nIn; tonlu ünsüzlerden sonra +dIn; tonsuzlardan sonra ise +tIn şeklinde görülmektedir. Datif eki ünlülerden ve tonsuz ünsüzlerden sonra +ga, +ge; tonsuzlardan sonra +qa ve +ke şeklinde yer almaktadır. Ablatif eki ünlüyle ve tonlu ünsüzle biten kök ve gövdelerden sonra +dAn; tonsuzla biten kök ve gövdelerden sonra +tAn biçiminde görülmektedir. Ayrıca bu ek iyelik eklerinden sonra +nAn şeklinde yer almaktadır. Lokatif hareketin kaynağını ve mukayese bildirmektedir. Bu hal ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra +dA; tonsuzlardan sonra ise +tA şeklinde görülmektedir. Instrumental eki Kazak Türkçesinde ekleşmiş bir biçimdedir. Bu hal ünlüyle ve tonlu ünsüzlerle (z ve j hariç) biten kök ve gövdelerden sonra +menen'dir. Bu ekin kısaltmış şekli ise +men'dir. Ayrıca bu ek z ve j ünsüzlerinden sonra +benen, +ben; tonsuz ünsüzlerden sonra ise +penen ve +pen şeklinde yer almaktadır.⁵³

Halatçada hal ekleri arkaik özelliklere sahiptir. Genetif eki +ün, +üy ve +i'dir. Datif ekinin Orhon Türkçesindeki gibi iki varyantı vardır. Bunlar: +KA ve +A'dır. Lokatif eki diğer türk dillerinden farklıdır. Bu hal +ça eki ile gösterilmektedir. Ablatif ise üç ayrı ek ile kurulmaktadır. Bunlar: +in.dAn +i.dA ve in.dAdır.⁵⁴

Tatarcada ve Başkurtçada altı adet hal eki vardır. Bu ekler: mücerred, +nEn, +nE, +GA, +DAn ve +DA'dır. Bu eklerin muhtelif işlevleri vardır. Mücerred özneyi; +nE eki dolaysız nesneyi belirtmektedir. +nEn eki aitlik ; +GA eki hedef, amaç, yön ve müddet bildirmektedir. +DAn eki ise başlama noktasını ve kaynak ifade etmektedir.

⁵² Claus Schönig, "Turkmen", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.264.

⁵³ Ahmet Buran, "Kazak Türkçesi", ed. Ahmet Buran ve Mehmet Mahur Tulum, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri –II*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2011), s.111-124.

⁵⁴ Mehmet Ölmez, "Halaçlar ve Halaçça", *Çağdaş Türk Dili Dergisi* s.84., s.21.

Batı Kıpçak dillerinde sekiz adet hal eki vardır. Bunlar: nominatif, genetik, akuzatif, datif, lokatif, instrumental, ekvatif ve ablatifdir. Bazı hal eklerinin çeşitli varyantları vardır. Akuzatif ekinin varyantları: Karaçayca, Karaimce ve Kumukçada +nI ve Kırım Tatarcasında +nX ve +(n)I'dır. Genetik ekinin varyantları: Kırım Tatarcasında +nIn, Balkar diyalektlerinde +nXn, Kumukca ve Karaçaycada ise +nX'dır. Instrumental ekinin varyantı: Karaimcede +bA ve Karaycada +bIIA şeklindedir. Ekvatif ekinin varyantı: Karaycada +CA ve +lAy'dır.⁵⁵Bu dilde bazı hal ekleri birtakım seslerden sonra değişime uğramaktadır. Örneğin; Lokatif eki m, n ve ŋ seslerinden sonra +nAn şeklinde görülmektedir.

Nogayca'da altı adet hal eki vardır. Bu ekler mücerred, +DIn +DI, +GA, +DA ve +DAn'dır. Bu dilde +GA eki ikinci ve üçüncü şahıstan sonra +A şeklinde yer almaktadır. Ayrıca bu kullanımda zamir n'si de görülmektedir.⁵⁶

Özbekçede yedi hal eki vardır. Bunlar: mücerred, +nin, +ni, +Ga, +Da, +Dan, +day veya +ca'dır. Bu eklerin muhtelif fonksiyonları vardır. +nin eki isim öbeği tamlayıcısını işaret etmektedir ve bu ek çoğunlukla +ni olarak telaffuz edilmektedir. Mücerred özneyi göstermektedir. +ni eki dolaysız nesneyi işaret etmektedir. +Ga eki cihet, zaman ; +Da eki zaman ve mekan belirtmektedir. +Dan eki kaynak ve mekan; +day eki mukayese bildirmektedir. +ca eki ise mukayese ve durum ifade etmektedir.⁵⁷

Güney Sibiry Türk dillerinde altı adet hal eki vardır. Bunlar: mücerred, +NIŋ, +GA, +nI, +DA ve +DAn'dır. Bazı hal eklerinin varyantları mevcuttur. Örneğin;+DAn eki Yenisey Türkçesinde +DAŋ ve Çulımcada ise +DAŋ ve +DIŋ'dır. Altayca dışındaki bütün standart dillerde yukarıda bahsedilen hal ekleri dışında başka ekler de görülmektedir. Hakasça ve Sayan Türkçesinde yön gösterme eki vardır. Bu ek Tuvacada +cA, +DIvA; Tofacada +sA; Hakasçada ise +Zar'dır. Yenisey ve Çulımcada instrumental eki vardır. Bu ek Hakasçada +nAŋ; Şorcada +BA; Çulımcada ise +(BA)LA'dır.⁵⁸

⁵⁵ Árpád Berta, "West Kipchak Languages", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.306.

⁵⁶Éva Ágnes Csató ve Birsel Karakoç, "Noghay", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.336.

⁵⁷ Hendrick Boeschoten, "Uzbek", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s. 360.

⁵⁸ Claus Schönig, "South Siberian Turkic", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.408

Kırgızcada altı adet hal eki vardır. Bunlar: Mücerred, +NIn, +NI, +GA, +DA ve +DAn'dır. Kırgızcada +GA eki birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerinden sonra +A olarak yer almaktadır. Üçüncü şahıstan sonra zamir n'si ile +A ekinin kullanımlarında +GA eki +nA, +NI eki +n , +DA eki +nDA ve +DAn eki +nAn olarak görülmektedir.⁵⁹

Yakutçada sekiz adet hal eki vardır. Bunlar: mücerred, +(n)I, +GA, +TA, +(t)tAn, +(I)nAn, +LIn ve +TAyAr'dır. Bu dilde lokatif ve genetif eki mevcut değildir. Lokatif ekinin orijinal fonksiyonu +GA eki ile sağlanmaktadır.⁶⁰

Bernt Brendemoen, Denizli'deki bir ağzı incelemiştir. Bu ağızdaki +I ve +A ekinin Standart Türkçedeki +I ve A ekiyle mukayese edildiğinde tersine bir kullanım olduğunu tespit etmiştir. Bu durumu *bu elmaya vuranları bahşiş verilir* cümlesiyle de örneklendirmiştir. Akabinde 3.şahıs iyelik eklerinin kalın ünlüler ile görülmediğini ve bana kelimesinin yerine beni kelimesinin kullanıldığını belirtmiştir. Örneğin; Beni bir çay yap. Örnekteki beni kelimesinin fonolojik bir özellik olmadığını morfolojik bir durum olduğunu açıklamıştır.⁶¹

Yukarıda hal ekleri muhtelif açılardan incelenmiş. Çeşitli dil tipolojilerine ve gramer nazariyelerine göre hal ekleri hakkında bilgi verilmiştir. Hal ekleri mana ve şekil açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, her dilde hal eklerinin miktar, çekim ve şekil açısından ortak ve farklı noktalar barındırdığı tespit edilmiş. Muhtelif dillerdeki hal eklerinin cümle içerisinde farklı işlevleri olduğu gözlemlenmiştir.

⁵⁹ Mark Kirchner, "Kirghiz", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s. 348.

⁶⁰ Marek Stachowski ve Astrid Menz, "Yakut", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.421.

⁶¹ Bernt Brendemoen, "Turkish Dialects", ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*, (London and Newyork: Routledge, 1998), s.239.

2.1. MÜYESSİRETÜ'L-'ULŪM'DAN GÜNÜMÜZE YAZILI ESERLERDE HAL EKLERİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Hal ekleri hakkında muhtelif çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda hal ekleri miktar, mana ve şekil açısından değerlendirilmiştir. Bu araştırmada ise *Müyessiretü'l-Ulûm*'dan itibaren muhtelif gramerler hal eklerinin kapsamı ve adlandırılması açısından incelenecektir. Hal ekleri cümle içerisinde muhtelif manalar ihtiva etmektedir. Bu yüzden eklerin şekli esas alınarak adlandırma yapılacaktır.

2.1.1. Yerli Çalışmalar

Batı Türkçesinin ilk grameri olan *Müyessiretü'l-Ulûm*'da hal eklerinin ayırımına dair bir bölüm mevcut değildir. Bu eserde hal ekleri çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. *Mef'ûl* başlığı altında +(y)I eki *mef'ûlün bih*, +DA eki *mef'ûlün-fih* ve +(y)IA eki *mef'ûlün-ma'ah* olarak beyan edilmiştir.⁶² *Faslun fi'l-muzâfi ve'l-muzâfi ileyh* başlığı altında +(n)In eki *muzâfun-ileyh* edatı olarak adlandırılmıştır.⁶³ *Faslun fî tatbîki'l-külliyâtı li'l-cüziyyât* bölümünde +(y)A eki *edat-ı mef'ûl* olarak incelenmiştir.⁶⁴ *Faslun fî'l-hurûf* bölümünde +DAn ekinden *harf* olarak bahsedilmiştir.⁶⁵ +CA eki ise *ism-i tasgîr* başlığı altında +CA olarak belirtilmiştir.⁶⁶

Ahmet Cevdet Paşa, 1851 yılında neşredilen *Medhal-i Kavâid* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i erba'a* başlığı altında incelemiştir. Dört adet hal eki olduğunu ifade etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* adı altında incelemiştir.⁶⁷ Diğer hal eklerini ise *edevât* başlığı altında açıklamıştır. +DAn, +DA ve +(y)IA eklerini +Dan +DA ve +(y)IA olarak adlandırmıştır. +CA ekini ise *edât-ı temyîz* olarak belirtmiştir.⁶⁸

Abdullah Ramiz Paşa, 1866 senesinde yayınlanan *Lisân-ı Osmânî'nin Kavâidini Hâvî Emsile-i Türkî* adlı eserinde hal eklerini *isimlerin ahvâlleriyle tasrîfi* başlığı altında

⁶² Bergamalı Kadri, *Müyessiretü'l-Ulûm*, haz. Esra Karabacak (Ankara: TDK, 2002), s.49-50.

⁶³ a.g.e., 48.

⁶⁴ a.g.e., 64.

⁶⁵ a.g.e., 52-53.

⁶⁶ a.g.e., s.33.

⁶⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâid*, haz. Nevzat Özkan (Ankara: TDK, 2000), s.27.

⁶⁸ a.g.e., 56-57.

değerlendirmiş. Hal eklerinin altı adet olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *ism-i mücerret, mübtedâ ve fâil*, +(y)I ekini *mef'ûl*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh*, +DA ekini *mef'ûlün-bih*, +DAn ekini *mef'ûlün-minh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak açıklamıştır.⁶⁹ Diğer ekleri *edevât* başlığı altında değerlendirmiş. +(y)lA ekini *musâhabet ve isti'âne edâtı*; +CA ekini ise *edât-ı temyîz* olarak adlandırmıştır.⁷⁰

Süleyman Hüsnü Paşa, 1875 yılında yazdığı *İlm-i Sarf-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i erba'a* başlığı altında incelemiştir. Dört adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak açıklamıştır.⁷¹ Diğer hal eklerini *edevât* başlığı altında incelemiştir. +DA, +DAn, +(y)lA ve +CA eklerini *harf* olarak adlandırmıştır.⁷²

Ali Nazîmâ, 1884 yılında neşredilen *Lisân-ı Osmânî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında değerlendirmiş. *Mücerred*, *mef'ûl* ve *izafet* olmak üzere üç kısımda tasnif etmiştir. *Mücerred* kısmında yalın hali *mücerred*; *mef'ûl* kısmında +(y)I ekini *mef'ûlün-bih sarîh*; +(y)A ekini *mef'ûlün-bih gayr-ı sarîh*; izafet kısmında ise +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁷³ Diğer hal eklerini *edevât* başlığı altında değerlendirmiştir. +DA ekini *edat-ı zurûf*, +DAn ekini *edât-ı beyân ve ibtidâ*, +CA ekini *edât-ı nisbet*, *edât-ı zurûf* ve *edât-ı infirâd* ve +(y)lA ekini *edât-ı musâhabet*, *istiâ'ne*, *mukârenet* ve *vesâtât* olarak beyan etmiştir.⁷⁴

Halit Ziya, 1884 yılında yayınlanan *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *isimlerin tasrîfi* başlığı altında değerlendirmiş. İsimlerin nekre ve ma'rife olmalarına göre dört biçimde bulundukları beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih mu'arref*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak açıklamıştır.⁷⁵ Akabinde diğer hal eklerini çeşitli başlıklar altında incelemiştir. +DAn, +DA ve +(y)lA eklerini *edât* başlığı altında incelemiştir. Bu ekleri *edât-ı sıla*

⁶⁹ Abdullah Ramiz Paşa, *Emsile-i Türkiyye*, haz. Emir İçhem İdben (Ankara: TDK, 1999), s.6-9

⁷⁰ a.g.e., 155-160.

⁷¹ Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî (Türkçe Yapı Bilgisi)*, 2.bs. haz. Recep Toparlı, Dilek Yücel (Ankara: TDK, 2018), s.6-8.

⁷² a.g.e., 39-44.

⁷³ Ali Nazîma, *Lisân-ı Osmânî*, (İstanbul: Şirket-i Müretibiyye Matbaa, 1305), s.65-66.

⁷⁴ a.g.e., 117-120.

⁷⁵ Halit Ziya Bey, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî (Türkçenin Dil Bilgisi)*, 2.bs. haz. Kaya Türkay (Ankara: TDK, 2018), s.18-21

olarak adlandırmıştır.⁷⁶ +CA ekini ise sıfat başlığı altında değerlendirmiş ve +CA olarak açıklamıştır.⁷⁷

Mihri, 1888 senesinde yayınlanan *Mutavvel Sarf-ı Osmâni* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında incelemiştir. Dört adet hal eki olduğunu ifade etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak açıklamıştır.⁷⁸ Diğer hal eklerini ise *harf-i cer* başlığı altında +DA, +CA, +DAn ve +(y)lA olarak değerlendirmiştir.⁷⁹

Ahmet Nazif, 1888 senesinde neşredilen *Telhîs-i Sarf-ı Osmanî* adlı eserinde hal eklerini *isimler* başlığı altında incelemiştir ve dört adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁸⁰ Diğer hal eklerini *edevât* başlığı altında incelemiştir. +DA ekini *edât-ı zarf*, +DAn ekini *edât-ı ibtidâ* ve +(y)lA ekini *edât-ı musâhabet* olarak açıklamıştır.⁸¹ +CA ekini ise +CA olarak adlandırmıştır.

Tahir Kenan, 1889 yılında yayınlanan *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında incelemiştir. Hal eklerini *mücerred*, *mef'ûl* ve *izâfet* olmak üzere üç kısımda tasnif etmiştir. Mücerred bölümünde yalın hali *mücerred*; mef'ûl bölümünde +(y)A ekini *mef'ûlün-bih- gayr-i sarîh*; +(y)I ekini *mef'ûlün-bih* olarak adlandırmıştır. İzafet başlığı altında ise +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak beyan etmiştir.⁸² Diğer hal eklerini *edevât* başlığı altında değerlendirmiştir. +(y)lA ekini *edât-ı musâhabet*, *ta'lîl* ve *vesâtet*; +DA ekini *edât-ı zarf*; +DAn ekini *edât-ı beyân*; +CA ekini ise *edât-ı nisbet* olarak adlandırmıştır.⁸³

Raşid, 1899 senesinde neşredilen *Külliyât-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmâni* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i esmâ* başlığı altında vermiştir. Dört adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In

⁷⁶ a.g.e., 61.

⁷⁷ a.g.e., 22.

⁷⁸ Mihri, *Mutavvel Sarf-ı Osmâni*, 2. bs. (Dersaadet: Matba-ı Nişan Berberiyân, 1304), s.27.

⁷⁹ a.g.e., 97-99.

⁸⁰ Ahmet Nazif, *Telhîs-i Sarf-ı Osmanî*, (Dersaadet: Matba-ı Amire, 1305), s.4-5.

⁸¹ a.g.e., 42-44.

⁸² Tahir Kenan, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, haz. Leyla Karahan, Ülkü Gürsoy, (Ankara: TDK, 2004), s.220-223.

⁸³ a.g.e., 89-118.

ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁸⁴ Diğer hal eklerini ise *edevât* başlığı altında değerlendirmiştir. +(y)lA ekini *vesâtet ve mukârenet edâtı*; +DAn ekini *ism-i mekân, zamân ve kesret edâtı*; +DA ekini *edât-ı zarf* ; +CA ekini ise +CA olarak değerlendirmiştir.⁸⁵

Şemseddin Sami, 1892 yılında yayınlanan *Nev-Usûl Sarf-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında değerlendirmiş. Dört adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁸⁶ +DA, +DAn, +CA ve +lA eklerini ise *hurûf-ı ilsâk* başlığı altında +DA, +DAn, +CA ve +lA olarak açıklamıştır.⁸⁷

Bedros Zeki, 1892 yılında neşredilen *Îlâveli Sarf-ı Osmanî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında incelemiştir. Hal eklerinin dört adet olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *mücerred ve mübteda*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁸⁸ Diğer hal eklerini ise *edât* başlığı altında göstermiştir. +DA ekini *edât-ı zarfiyet*, +DAn ekini *edât-ı ibtidâ*, +(y)lA ekini *edât-ı talîl*⁸⁹ ve +CA ekini +CA olarak adlandırmıştır.⁹⁰

Abdülkerim Hadi, 1893 senesinde yayınlanan *Lisân-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında değerlendirmiş ve altı adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh*, +(n)In ekini *muzâfun-ileyh*, +DA ekini *mef'ûlün-fih* ve +DAn ekini *mef'ûlün-‘anh* olarak açıklamıştır.⁹¹ Diğer hal eklerini ise *edevât* başlığı altında incelemiştir. +(y)lA ekini *edât-ı iştirâk* ve +CA ekini ise *edât-ı talîl* olarak adlandırmıştır.⁹²

Ömer Sıdkı, 1894 yılında neşredilen *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *halât-ı isim* başlığı altında vermiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh*, +(n)In ekini *muzâfun-ileyh*, +DA ekini

⁸⁴Raşid, *Külliyât-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*, (İstanbul: Raşid Efendi Hanında 38 Numaralı Matbaa, 1317), s.36-37

⁸⁵ a.g.e., 256-260.

⁸⁶ Şemseddin Sami, *Şemseddin Sami ve Nev-Usûl Sarf-ı Türkî*, 1.bs. haz. Furkan Hamit, (Ankara: TDK, 2009), s.55-59.

⁸⁷ a.g.e., 109-110.

⁸⁸ Bedros Zeki, *Îlâveli Sarf-ı Osmânî*, 1.bs. (İstanbul: Asadoryan Şirket-i Mürettebiye, 1310), s.3.

⁸⁹ a.g.e., 118.

⁹⁰ a.g.e., 119.

⁹¹ Abdülkerim Hadi, *Lisân-ı Türkî*, (İstanbul: Karabet Matba, 1310-1312), s.13-14.

⁹² a.g.e., 47-49.

mef'ûlün-fih, +DAn ekini *mef'ûlün-mih* ve +(y)lA ekini *mef'ûlün-ma'ah* olarak beyan etmiştir.⁹³ +CA ekini ise *edevât* başlığı altında değerlendirmiş ve +CA olarak vermiştir.⁹⁴

Mehmed Sadık, 1897 senesinde yayınlanan *Üss-i Lisân-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i erba'a* başlığı altında incelemiştir. Eserde hal eklerinin dört adet olduğu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁹⁵ Akabinde ise *edevât* başlığı altında diğer hal eklerini incelemiştir. +DA ekini *edât-ı zarf*, +DAn ekini *edât-ı ibtidâ*, +(y)lA ekini *edât-ı musâhabet* ve +CA ekini *edât-ı intihâ* olarak açıklamıştır.⁹⁶

Şeyh Ali Vafî, 1900 yılında neşredilen *Amelî ve Nazarî Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında değerlendirmiş. Dört adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.⁹⁷ Diğer hal eklerini ise *mef'ûl* başlığı altında değerlendirmiştir. +DA ekini *mef'ûlün-minh*, +DAn ekini *mef'ûlün-fih* ve +(y)lA ekini *mef'ûlün-ma'ah* olarak açıklamıştır.⁹⁸ Akabinde +CA ekini *edevât* başlığı altında incelemiştir ve *edât-ı nisbet* olarak adlandırmıştır.⁹⁹

Mehmed Emin, 1906-1907 senesinde yayınlanan *Sarf-ı Türkî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında incelemiştir ve dört adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred*, +(y)I ekini *mef'ûlün-bih*, +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmıştır.¹⁰⁰ Diğer hal eklerini muhtelif başlıklar altında değerlendirmiş. +(y)lA ekini *edât* başlığı altında +(y)lA¹⁰¹ +CA ekini ise *sıfat*

⁹³ Merve Denduş, “Ömer Sıdkı’nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî Adlı Dil Bilgisi Kitabı (Metin-İnceleme-Dizin-Sözlük)”, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019), s.95-96.

⁹⁴ a.g.t., 148-149.

⁹⁵ Mehmed Sadık, *Üss-i Lisân-ı Türkî*, (İstanbul: Alem Matbaa, 1313), s.22.

⁹⁶ a.g.e., 50-55.

⁹⁷ Ali Vafî, *Amelî ve Nazarî Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri*, c.5 (İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1900), s.167.

⁹⁸ a.g.e., 294.

⁹⁹ a.g.e., 453.

¹⁰⁰ Mehmed Emin, *Sarf-ı Türkî*, 1bs. (İstanbul: Harbiye-i Şahane Matbaa, 1322), s.10.

¹⁰¹ a.g.e., 18.

başlığı altında +CA olarak açıklamıştır.¹⁰²İncelenen bu nüshada +DA ve +DAn eki hakkında bilgi vermemiştir.

Hüseyin Hıfzı, 1910 yılında neşredilen *Hülasa-i Sarf-ı Osmânî* adlı eserinde hal eklerini *ahvâl-i isim* başlığı altında vermiş ve dört adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *mücerred* ,+(y)I ekini *mef'ûlün-bih* , +(y)A ekini *mef'ûlün-ileyh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmış.¹⁰³ Diğer hal eklerini ise *edevât* başlığı altında değerlendirmiştir. +DA ekini *edât-ı zarf* ,+(y)lA ekini *edât-ı musâhabet* ve +CA ekini +CA olarak beyan etmiştir.¹⁰⁴ İncelenen bu nüshada +DAn eki hakkında bilgi verilmemiştir.

Ahmet Cevat Emre, 1912-1913 yılları arasında yayınlanan *Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eserinde hal eklerini *mütemmim edâtlar* başlığı altında vermiş. Ekleri +DA , +(y)I , +(y)A , +DAn, +(n)In, +CA ve +lA olarak göstermiştir.¹⁰⁵

Ahmet Rasim, 1925 senesinde neşredilen *Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri* adlı eserinde hal eklerini *isim* başlığı altında değerlendirmiş. İsmi dört halde bulunduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *mücerred* , +(y)I ekini *mef'ûlün-sarîh* , +(y)A ekini *mef'ûlün-gayr-ı sarîh* ve +(n)In ekini *muzâfun-ileyh* olarak adlandırmış.¹⁰⁶ Diğer hal eklerini ise çeşitli başlıklar altında değerlendirmiştir. Edatlar başlığı altında +DA ekini *edât-ı zarf* , +DAn ekini *edât-ı ibtidâ* ve +(y)lA ekini +(y)lA olarak açıklamıştır.¹⁰⁷ +CA ekini ise sıfat başlığı altında +CA olarak incelemiştir.¹⁰⁸

Türk Dili Encümeni tarafından 1928 yılında neşredilen *Muhtasar Türkçe Grameri* adlı eserde hal eklerini *tasrif* başlığı altında ele alınmış ve altı adet hal eki olduğu açıklanmıştır. Yalın hal *mücerred* , +(y)I eki *dar sarîh mef'ûl* , +(y)A eki *geniş sarîh mef'ûl* , +(n)In eki *muzâfun-ileyh* , +DAn eki *den'li gayr-i sarîh mef'ûl* ve +DA eki

¹⁰²a.g.e., 136.

¹⁰³ Hüseyin Hıfzı, *Hülasa-ı Sarf-ı Osmânî*, 3.bs. (Dersaadet: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1327), s.7-11.

¹⁰⁴ a.g.e., 45-46.

¹⁰⁵ Ahmet Cevat Emre, *Türkçe Sarf Ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf Ve Nahiv*, haz. Güliden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız (Ankara: TDK, 2004), s.229.

¹⁰⁶ Recep Kılıç, “Ahmet Rasim’in Yeni Sarf Dersleri Adlı Eserinin Metin Çevirisi ve Türkçe Eğitimi Açısından İncelenmesi”, (Yüksek Lisan Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2014), s.137-141.

¹⁰⁷ a.g.t., 226-227.

¹⁰⁸a.g.t., 150.

de'li gayr-i sarîh mef'ûl olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁹ +(y)lA ve +CA eki ise +(y)lA ve +CA lahikaları olarak beyan edilmiştir.¹¹⁰

Baha Toven, 1931 yılında yayınlanan *Yeni Türkçe Gramer* adlı eserinde hal eklerini üç bölümde tasnif etmiştir. İlk bölümde yalın hali *işler hal*; ikinci bölümde +(y)I ekini *işlenmiş hal*; +(y)A ekini *varımlı işlenmiş hal*; +DAn ekini *çıkımlı işlenmiş hal*; +DA ekini ise *durumlu işlenmiş hal* olarak açıklamıştır. Üçüncü bölümde +(n)In ekini *ilişik hal* olarak adlandırmıştır.¹¹¹ Akabinde diğer hal eklerini edat başlığı altında incelemiştir. CA ekini ve +(y)lA ekini +CA ve +(y)lA olarak değerlendirmiştir.¹¹²

Mithat Sadullah Sander, 1954 ve 1955 yılları arasında neşr edilen *Türkçe Dil Bilgisi Dersleri I. II. III.* adlı eserinde hal eklerini *ismin halleri* başlığı altında tasnif etmiş. Beş adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *yalın hal* , +(y)I ekini *i hali* , +(y)A ekini *a hali* , +DA ekini *da hali* ve +DAn ekini *dan hali* olarak adlandırmıştır. Akabinde +(n)In ekini *tamlama* başlığı altında incelemiştir ve +(n)In ekinin adlandırılması hakkında bilgi vermemiştir.¹¹³ Diğer hal eklerini ise muhtelif başlıklar altında yer vermiştir. +(y)lA ekini *edât* başlığı altında +(y)lA olarak incelemiştir.¹¹⁴ +CA ekini ise kısma ekleri başlığı altında +CA olarak vermiştir.¹¹⁵

Kemal Demiray, 1950 senesinde yayınlanan *Temel Dil Bilgisi Lise I II III* adlı eserinde hal eklerini *ismin halleri* başlığı altında incelemiştir. Beş adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *yalın hal*, +(y)I ekini *yükleme hali*, +(y)A ekini *yönelme hali*, +DA ekini *bulunma hali* ve +DAn ekini *ayrılma hali* olarak adlandırmıştır.¹¹⁶ Akabinde +(n)In ekini *isim grupları* başlığı altında yer vermiştir.¹¹⁷ Diğer hal eklerini de çeşitli bölümlerde değerlendirmiştir. +(y)lA ekini *edât* başlığı altında +(y)lA olarak değerlendirmiştir.¹¹⁸ +CA ekini ise *yapı eki* başlığı altında +CA olarak açıklamıştır.¹¹⁹

¹⁰⁹ Türk Dil Encümeni, *Muhtasar Türkçe Gramer*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), s.39-43.

¹¹⁰ a.g.e., 20.

¹¹¹ Baha Toven, *Yeni Türkçe Grameri*, (İstanbul: Kağıtçılık ve Matbacılık Anonim Şirketi, 1931), s.23-24.

¹¹² a.g.e., 168-188.

¹¹³ Mithat Sadullah Sander, *Türkçe Dil Bilgisi Dersleri I. II. III.*, 3.bs. (İstanbul: Nur Gök Matbaası, 1961), s.41-48.

¹¹⁴ a.g.e., 65

¹¹⁵ a.g.e., 112.

¹¹⁶ Kemal Demiray, *Temel Dil Bilgisi Lise I II III*, (İstanbul: İnkılap, 1987), s.104-105.

¹¹⁷ a.g.e., 176.

¹¹⁸ a.g.e., 188.

¹¹⁹ a.g.e., 100.

Muharrem Ergin, 1958 yılında yayınlanan *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde hal eklerini *hal ekleri* başlığı altında değerlendirmiş ve dokuz adet hal eki olduğunu söylemiştir. Yalın hali *nominatif hali (yalın hal)*, +(n)In ekini *genitif hali (ilgi hali)*, +(y)I ekini *akuzatif hali (yapma hali)*, +(y)A ekini *datif hali (yaklaşma hali)*, +DA ekini *lokatif hali (bulunma hali)*, +DAn ekini *ablatif hali (uzaklaşma hali)*, +(y)lA ekini *instrumental (vasıta hali)*, +CA ekini *ekvatif hali (eşitlik hali)*, ve +ArI ekini *direktif hali (yön gösterme hali)* olarak adlandırmıştır.¹²⁰

Tahsin Banguoğlu, 1959 yılında neşredilen *Türkçenin Grameri* adlı eserinde hal eklerini *adlarda çekim* başlığı altında vermiş ve on adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Hal eklerini iç çekim ve dış çekim olmak üzere iki kısımda tasnif etmiştir. İç çekim kısmında yalın hali *kim hali*, +(y)I ekini *kimi hali*, +(y)A ekini *kime hali*, +DA ekini *kimde hali*, +DAn ekini *kimden hali* ve +(n)In ekini *kimin hali* olarak adlandırmıştır.¹²¹ Dış çekim halleri bölümünde ise +(y)lA ekini *kimle hali*, +CA ekini *kimce hali* olarak açıklamıştır. +II ve +sIz eklerini de bu gruba dahil etmiştir.¹²²

Tahir Nejat Gencan, 1979 senesinde neşredilen *Dil Bilgisi* adlı eserinde hal eklerini *adların çekimleri (durumları)* başlığı altında vermiş. Altı adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *yalın hal*, +(y)I ekini *-i durumu*, +(y)A ekini *-a durumu*, +DA ekini *-da durumu* ve +DAn ekini *-den durumu* olarak adlandırmıştır.¹²³ +(n)In ekini ise *ad takımı* başlığı altında incelemiş ve +(n)In eki olarak vermiştir.¹²⁴ Diğer hal eklerini de muhtelif bölümlerde incelemiştir. +(y)lA ekini *ilgeç* başlığı altında +(y)lA olarak değerlendirmiş.¹²⁵ +CA ekini ise *ad, sıfat ve belirteç türeten ekler* başlığı altında +CA olarak açıklamıştır.¹²⁶

Haydar Ediskun, 1992 yılında tab' edilen *Türk Dil Bilgisi Sesbilgisi-Şekilbilgisi-Cümlebilgisi* adlı eserinde hal eklerini *ismin durumları* başlığı altında değerlendirmiş ve beş adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *yalın durum*, +(y)I ekini *ismin i durumu*, +(y)A ekini *ismin e durumu*, +DA ekini *ismin de durumu* ve +DAn ekini

¹²⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım,2013), s.227-228.

¹²¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, (İstanbul: Baha Matbaa, 1974), s.326-329.

¹²² a.g.e., 329-331.

¹²³ Tahir Nejat Gencan, *Dil Bilgisi*, 4.bs. (Ankara: TDK, 1979), s.155.

¹²⁴ a.g.e., 158.

¹²⁵ a.g.e., 441-442.

¹²⁶ a.g.e., 201-203.

ismin den durumu olarak adlandırmıştır.¹²⁷ +(n)In ekini ise *isim takımları* başlığı altında incelemiş ve +(n)In eki olarak ifade etmiştir. ¹²⁸ Akabinde diğer hal eklerini açıklamış. +CA ekini *yapım eki* başlığı altında +CA¹²⁹ ve +(y)lA ekini ise *edat* başlığı altında +(y)lA eki olarak değerlendirmiştir.¹³⁰

Mehmet Hengirmen, 1998 yılında neşr edilen *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde *adlar ve ad durum ekleri* başlığı altında değerlendirmiş ve yedi adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *yalın durum*, +(y)I ekini *belirtme durumu*, +(y)A ekini *yönelme durumu*, +(n)In ekini *tamlayan durumu*, +DA ekini *kalma durumu*, +DAn ekini *çıkma durumu* ve +CA ekini *eşitlik eki* olarak adlandırmıştır.¹³¹ Diğer bir hal eki olan +(y)lA ekini ise *edat* başlığı altında incelemiş ve +(y)lA olarak değerlendirmiştir.¹³²

Süer Eker, 2002 yılında tab' edilen *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde sekiz adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *yalın durum*, +(y)I ekini *yükleme ve belirtme durumu*, +(y)A ekini *yaklaşma durumu*, +DA ekini *bulunma durumu*, +DAn ekini *uzaklaşma ve ayrılma ve çıkma durumu*, +(n)In ekini *ilgi durumu* +CA ekini *eşitlik durumu* ve +(y)lA ekini ise *araç durumu* olarak adlandırmıştır. ¹³³

Zeynep Korkmaz, 2003 yılında yayınlanan *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı eserinde hal eklerini *adlarda çekim ve ad çekimi (durum gösterme) ekleri* başlığı altında vermiş. Sekiz adet hal eki olduğunu dile getirmiştir. Yalın hali *yalın durum*, +(n)In ekini *ilgi durumu*, +(y)I ekini *yükleme durumu*, +(y)A ekini *yönelme durumu*, +DA ekini *bulunma durumu*, +DAn ekini *çıkma durumu*, +CA ekini *eşitlik durumu* ve +(y)lA ekini *vasıta durumu* olarak adlandırmıştır.¹³⁴

Tufan Demir, 2004 senesinde neşredilen *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde hal eklerini *adların çekimlenmesi (adın durumları)* başlığı altında incelemiş ve beş adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *yalın durumu*, +(y)I ekini *belirtme durumu (-i hali)*, +(y)A ekini *yönelme ve yaklaşma durumu (-e hali)*, +DA ekini *bulunma durumu (-de*

¹²⁷ Haydar Ediskun, *Türk Dil Bilgisi Sesbilgisi-Şekilbilgisi-Cümlebilgisi*, 6.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), s.110.

¹²⁸ a.g.e., 114.

¹²⁹ a.g.e., 101.

¹³⁰ a.g.e., 296.

¹³¹ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, 3.bs. (Ankara: Engin, 1998), s.123.

¹³² a.g.e., 168.

¹³³ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 2.bs. (Ankara: Grafiker, 2003), s.295.

¹³⁴ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 3.bs. (Ankara: TDK, 2009), s.266-328.

hali) ve +DAn ekini *ayrılma durumu* (-den *hali*) olarak adlandırmıştır.¹³⁵ Akabinde +(n)In ekini *ad tamlaması* başlığı altında *tamlayan eki* olarak değerlendirmiştir.¹³⁶ Diğer hal eklerini muhtelif kısımlarda incelemiştir. +(y)lA ekini *ilgeç* başlığı altında +(y)lA¹³⁷ ve +CA ekini *yapım eki* başlığı altında +CA olarak adlandırmıştır.¹³⁸

Hanifi Vural ve Tuncay Böler, 2011 yılında yayınlanan *Ses ve Şekil Bilgisi* adlı eserinde hal eklerini *hal ekleri* başlığı altında değerlendirmiş ve dokuz adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *yalın hal*, +(y)I ekini *yükleme hali* (*akuzatif*), +(y)A ekini yönelme (*datif*), +DA ekini *bulunma hali* (*lokatif*), +DAn ekini *ayrılma hali* (*ablatif*), +(n)In ekini *ilgi hali* (*genetif*), +CA ekini *eşitlik hali* (*ekvatif*), +(y)lA ekini *vasıta hali* (*instrumental*) ve +ArI ekini *yön gösterme* (*ekvatif*) olarak adlandırmışlar.¹³⁹

2.1.2. Yabancı Çalışmalar

William Barker, 1854 senesinde yayınlanan *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* adlı eserinde hal eklerini *of declension of nouns* başlığı altında değerlendirmiş ve beş adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *nominative*, +(y)I ekini *accusative*, +(y)A ekini *dative*, +(n)In ekini *genetive* ve +DAn ekini *ablative* olarak adlandırmıştır.¹⁴⁰ Akabinde +DA ve +lA ekini *postposition* başlığında değerlendirmiş ve +DA ve +lA eki olarak değerlendirmiştir.¹⁴¹ +CA ekini ise *adverbs* başlığı altında incelemiş ve +CA olarak adlandırmıştır.¹⁴²

Abu Said, 1877 yılında *Turkish Self-taught; or The Dragoman for Travellers in the East, Being a New, Practical and Easy Method of Learning the Turkish Language* adlı eserinde hal eklerini *declension of noun* başlığı altında incelemiş. Altı adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *nominative*, +(n)In ekini *genetive*, +(y)I ekini

¹³⁵ Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, (Ankara: Kurmay, 2004), s.272.

¹³⁶ a.g.e., 277.

¹³⁷ a.g.e., 120.

¹³⁸ a.g.e., 503.

¹³⁹ Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, 1. bs. (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), s. 162-164.

¹⁴⁰ William Burckhardt Barker, *A Practical Of The Turkish Language With Dialogues And Vocabulary*, (London: Bernard Quaritch, 1854), s.7-9.

¹⁴¹ a.g.e., 60.

¹⁴² a.g.e., 63.

accusative , +(y)A ekini *dative* , +DA ekini *locative* ve +DAn ekini ise *ablative* olarak adlandırmıştır. ¹⁴³ Bu gruba *vocative* de dahil edilmiştir. Diğer hal ekleri muhtelif başlıklar altında incelenmiştir. +(y)lA ekini *postposition* başlığı altında +(y)lA ¹⁴⁴ ve +CA ekini ise *adverbs* başlığı altında +CA eki olarak ifade etmiştir. ¹⁴⁵

James William Redhouse, 1883 senesinde *A Simplified Grammar of the Ottoman-Turkish Language* eserinde hal eklerine *the noun substantive* başlığı altında yer vermiştir. Ad çekimi olmadığı ifade etmiş ve bu fonksiyonu edatların çoğul veya tekil adlara eklenerek sağlandığını söylemiştir. Yalın hali *nominative* , +(y)I ekini *accusative* , +(y)A ekini *dative* , +(n)In ekini *genetive*, +DA ekini *locative*, +DAn ekini *ablative* ve +(y)lA ekini *instrumental* olarak adlandırmıştır. Bunlara ek olarak için edatını da bu grubun içine dahil etmiştir.¹⁴⁶ Diğer bir hal eki olan +CA ekini ise *preposition* başlığı altında değerlendirmiş ve +CA olarak yer vermiştir.¹⁴⁷

Arnold Edwin, 1891 yılında neşredilen *A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* adlı eserinde hal eklerini *nouns* başlığı altında incelemiş ve altı adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *nominative*, +(y)I ekini *accusative*, +(y)A ekini *dative*, +DAn ekini *ablative* ve +(n)In ekini *genetive* olarak adlandırmıştır. Bu gruba ek olarak *vocative* de dahil etmiştir. ¹⁴⁸Akabinde diğer hal ekleri hakkında bilgi vermiştir. +DA ekini *postposition* başlığı altında de eki olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁹ +CA ekini ise *adjectives* içerisinde +CA eki olarak incelemiştir. ¹⁵⁰ +(y)lA eki hakkında eserde bilgi mevcut değildir.

V.H. Hagopia, 1907 yılında tab' edilen *Ottoman-Turkish Conservation-Grammar* adlı eserinde *declension of nouns* başlığı altında hal eklerini değerlendirmiş ve altı adet hal eki olduğunu beyan etmiştir. Yalın hali *nominative*, +(y)I ekini *accusative*, +(y)A ekini *dative* , +(n)In ekini *genetive*, +DAn ekini *ablative* ve +DA ekini *locative* olarak

¹⁴³ Abu Said, *Turkish Self-taught; or The Dragoman for Travellers in the East, Being a New, Practical and Easy Method of Learning the Turkish Language* , (London: Franz Thimm, 1877), s. 49.

¹⁴⁴ a.g.e., 95.

¹⁴⁵ a.g.e., 100.

¹⁴⁶ James William Redhouse *A Simplified Grammar Of The Ottoman-Turkish Language* (London: Trübner &Co. Ludgate Hill ,1884), s.52.

¹⁴⁷ a.g.e., 156.

¹⁴⁸ Arnold Edwin, *A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* , (London: Trübner &Co. Ludgate Hill,1877), s.10-12.

¹⁴⁹ a.g.e., 52.

¹⁵⁰ a.g.e., 13.

adlandırmıştır. ¹⁵¹Diğer hal eklerini muhtelif kısımlarda incelemiştir. +(y)lA ekini *noun with preposition* başlığı altında *sign of instrumental case*¹⁵² ve +CA ekini ise *adjective* başlığı altında +CA olarak açıklamıştır.¹⁵³

Jean Deny, 1920 yılında neşredilen *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde hal eklerini *hal eklerinin biçim bilgisi* başlığı altında incelemiş ve beş adet hal eki olduğunu açıklamıştır. +(y)I ekini *l'accusatif* +(y)A ekini *le datif* , +DA ekini *section* , +DAn ekini *ibidem*, +(n)In ekini *desinence du genitif* ve +CA ekini *post position desinence* olarak adlandırmıştır.¹⁵⁴ Diğer bir hal eki olan +(y)lA ekini ise edatlar başlığı altında incelemiş ve +(y)lA olarak yer vermiştir. ¹⁵⁵

Geofreyy Lewis, 1967 yılında yayınlanan *Turkish Grammar* adlı eserinde hal eklerini *the nouns* başlığı altında vermiş ve altı adet hal eki olduğunu açıklamıştır. Yalın hali *nominative*, +(y)I ekini *accusative*, +(y)A ekini *dative*, +(n)In ekini *genetive*, +DAn ekini *ablative* ve +DA ekini *locative* olarak adlandırmıştır.¹⁵⁶ Diğer hal eklerini de farklı kısımlarda incelemiş. +(y)lA ekini *postposition* başlığı altında +(y)lA¹⁵⁷ ve +CA ekini *nouns and adjectives suffixes* başlığı altında +CA olarak yer vermiştir.¹⁵⁸

Aslı Göksel ve Celia Kerslake, 2005 yılında neşredilen *Turkish: A Comprehensive Grammar* adlı eserinde hal eklerini *case* başlığı altında incelemiş ve altı adet hal eki olduğunu söylemiştir. Yalın hali *nominative* , +(y)I ekini *accusative*, +(y)A ekini *dative* , +DA ekini *locative*, +DAn ekini *ablative* ve +(n)In ekini *genetive* olarak adlandırmıştır. ¹⁵⁹ Diğer hal eklerini muhtelif bölümlerde tasnif etmiştir. +(y)lA ekini *postposition* başlığı altında +(y)lA ve¹⁶⁰ +CA ekini ise *yapım eki* başlığı altında +CA olarak yer vermiştir. ¹⁶¹

¹⁵¹ V.H Hagopian, *Ottoman-Turkish Conservation-Grammar* , (Heidelberg: Julius Groos,1907), s.39-40.

¹⁵² a.g.e., 105.

¹⁵³ a.g.e., 76.

¹⁵⁴ Jean Deny, *Türk Dil Bilgisi*, çev. Ahmet Benzer , (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), s.174-175.

¹⁵⁵ a.g.e., 532-536.

¹⁵⁶ Geofreyy Lewis, *Turkish Grammar*, 2.bs. (Newyork: Oxford University Press, 2000), s. 26.

¹⁵⁷ a.g.e., 84.

¹⁵⁸ a.g.e., 55.

¹⁵⁹ Aslı Göksel ve Celia Kerslake, *Turkish: A Comprehensive Grammar* , (Newyork: Taylor ÜFrancis Group,2006) s.154.

¹⁶⁰ a.g.e., 216.

¹⁶¹ a.g.e., 57.

Yukarıda muhtelif gramerler incelenmiştir. 1530 yılından 1928 yılına kadar hal ekleri ahvâl-i isim, ahvâl-i erba'a, isimlerin ahvâlleriyle tasrifi, isimler, ahvâl-i esmâ, halât-ı isim ve isim başlıkları altında değerlendirilmiştir. Dört adet hal eki olduğu beyan edilmiştir.¹⁶² Hal ekleri incelendiğinde yalın hal, mücerret, ism-i mücerret, mübteda ve fail;+(y)I eki mef'ûlün-bih, mef'ûlün-bih sarîh, mef'ûl ve mef'ûlün-bih mu'arref;+(n)In eki muzâfun-ileyh +(y)A eki mef'ûlün-ileyh ve mef'ûlün-bih gayr-ı sarîh olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde diğer hal ekleri ise edât başlığı altında incelenmiştir. +DA eki mef'ûlün-minh, edât-ı zurûf, edât-ı sılâ, mef'ûlün-fih, +DA ve mef'ûlün-minh olarak değerlendirilmiştir. +DAn eki edât-ı beyân, edât-ı ibtidâ, ism-i mekân ve zaman ve kesret edâtı, mef'ûlün minh, +DAn ve mef'ûlün-fih olarak adlandırılmış. +(y)IAeki +(y)IA, mef'ûlün-ma'ah, musâhabet, mukârenet, vesâtet, isti'âne, ta'lîl ve iştirâk edâtı olarak beyan edilmiştir. Diğer bir hal eki olan +CA eki ise sıfat ve edât başlığı altında incelenmiştir. Bu ek +CA, edât-ı temyîz, edât-ı nisbet, edât-ı ta'lîl, edât-ı infirâd, edât-ı zurûf ve edât-ı intihâ olarak adlandırılmıştır.

1928 yılından itibaren hal ekleri hal eklerinin tasrifi, ismin halleri, adlarda çekim, hal ekleri, adların çekimleri (durumları), ismin durumları, adlar ve ad durum ekleri, adlarda çekim ve ad çekim (durum gösterme) ve hal ekleri gibi muhtelif başlıklar altında değerlendirilmiştir. 1928 yılından sonra günümüze kadar hal eklerinin miktarının beş ve on adet arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Yalın durum: işler hal, yalın hal ve kim hali, olarak açıklanmıştır. +(y)I eki: dar sarîh mef'ûl, işlenmiş hal, i hali, kimi hali, akuzatif (yapma hali), i durumu, ismin i durumu, belirtme durumu, yükleme durumu ve yükleme hali olarak beyan edilmiştir. +(y)A eki: geniş dar sarîh, varımlı işlenmiş hal, kime hali, ismin a durumu, datif hali (yaklaşma hali), a durumu, ismin e durumu, yönelme durumu ve yönelme olarak belirtilmiştir.+(n)In eki hal ekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Fakat bazı araştırmacılar +(n)In ekini isim takımları ve ad takımları olmak üzere farklı başlıklar altında da incelemişlerdir. +(n)In eki: muzâfun-ileyh, ilişik hal, kimin hali, +(n)In, genitif hali (ilgi hali), tamlayan durumu, ilgi durumu ve ilgi hali olarak adlandırılmıştır. +DA eki: de'li gayr-ı sarîh mef'ûl, durumlu işlenmiş hal, da hali, kimde hali, lokatif hali (bulunma hali), da durumu, ismin de durumu, kalma durumu, bulunma durumu ve bulunma hali olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶² Sadece Ahmet Ramiz Paşa ve Ömer Sıdkı altı adet hal eki olduğunu açıklamıştır.

+DAn eki: den’li gayr-i sarîh , çıkımlı işlenmiş hal, dan hali, kimden hali, ablatif hali (uzaklaşma hali), den durumu, ismin den durumu, çıkma durumu ve ayrılma hali olarak ifade edilmiştir. +(y)lA eki hal ekleri ve edât kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. (y)lA eki: (y)lA, kimle hali ve instrumental (vasıta hali) olarak beyan edilmiştir. +CA eki ise edat ve yapım eki başlıkları altında incelenmiştir. +CA eki: +CA, kimce hali, ekvatif hali (eşitlik hali), eşitlik eki ve eşitlik hali olarak adlandırılmıştır. Bazı araştırmacılar, bu eklerin haricinde +II ve +sIz eklerini hal ekleri kapsamında değerlendirmiştir.

Yabancı dilde yazılan Türkçe gramerler incelendiğinde 1854 yılından itibaren hal eklerinin altı adet olduğu beyan edilmiştir. Yalın hal nominative; +(n)In eki genitive, desinence du genitif; +DAn eki ablatif ve ibidem; +(y)I eki ise accusative ve l’accusative olarak adlandırılmıştır. +DA eki hal eki ve edat kapsamında değerlendirilmiştir ve locative ve section olarak ifade edilmiştir. +(y)lA eki edat başlığı altında instrumental olarak değerlendirilmiştir. +CA eki edat, zarf ve hal ekleri kapsamında +CA eki ve post position-desinence olarak adlandırılmıştır. Bu hal eklerinin yanı sıra bazı araştırmacılar nida eki ve için edatını da hal ekleri içerisinde değerlendirmiştir.

Sonuç olarak, 1530 yılından günümüze kadar muhtelif eserlerden yararlanılarak hal ekleri miktar ve adlandırılma açısından değerlendirilmiştir. İncelenen çalışmalarda araştırmacıların hal ekleri kategorisine farklı sayıda ek dahil ettikleri görülmektedir. Hal eklerinin sayısı konusunda görüş birliği yoktur. Araştırmacılar, hal eklerini muhtelif başlıklar altında hem mana hem de biçim açısından adlandırmışlar. Hal ekleri cümle içerisinde farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Bu yüzden hal eklerinin adlandırılırken şekil esas alınmalıdır. Böylelikle terim kargaşası ortadan kalkacak, Türkçedeki hal eklerinin öğretilmesi kolaylaşacak ve bilimsel araştırmalarda tutarlı bir yol izlenmiş olacaktır.

2.2. HAL EKLERİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

Hal ekleri birtakım yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif cihetlerden fiile veya isime bağlar. Fakat fiillere ve isimlere bağlanan bazı hal eklerinde zamanla şekil bakımından bazı değişiklikler söz konusu olabilmektedir. Koçi Bey Risalesi'ndeki bazı hal eklerinin Türkiye Türkçesindeki biçimleri mukayese edildiğinde de şekil açısından farklılıklar gözlemlenmektedir. Aşağıda Koçi Bey Risalesi'nde tespit edilen örnekler sırasıyla verilecektir.

“...selāṭin-i māzīyeden ḥazret-i sulṭān sūleymān ḥan ġāzīye gelince bi’z-zāt dīvān-ı mu‘adelet-maḵrūna ḥāzır olup...”¹⁶³

“...biñ beş tāriḥine gelince ṭavā’if-i mezbūrede gediklü olmayup cümlesi sefer-i hümāyūna me’mūrlar idi...”¹⁶⁴

“...cūceler ve sāir nüdemā-ı pādişāhī kimler olursa ‘ulūfelü olup zı‘āmet ve tīmār anlarda memnū’ idi...”¹⁶⁵

“...ol daḥı o barḵ şāḥibi olup du‘ā-ı devlet-i pādişāhīye meşġūl olurdı...”¹⁶⁶

“...teḵā‘ud olduklarında gece gündüz ‘ilm-i şerīfe iştiġāl édüp nice te’līfāt vücuda getürürlerdi...”¹⁶⁷

“...lakin vezīr-i a‘zam nā-ehl vëricek müstaḥaḵḵ olanlar kime varup kimden şikāyet étsünler...”¹⁶⁸

“...vezīrine ve defterdārın daḥı bī-günāḥ ḵatlı étmış dëyü şāyī’ olur andan ḵaçarım...”¹⁶⁹

“...‘arabān ve türkmen ṭāifesi daḥı itā‘atden ḵalup ri‘āyā fuḵarāsına zulm ü te‘addī ḥadden efzūn étmekle ol cihetden daḥı nice köyler ḥarāb oldı...”¹⁷⁰

“...ma‘an oġlı daḥı şüret-i itā‘atden ḥāric ‘āşī olup memleketden bir begler begilik yeri teġallūben zabṭ édüp...”¹⁷¹

“...bu taḵdīrce yedi sekiz biñ adem ile ne maşlaḥat görilür ve nice taḥşīl-i merām olunur...”¹⁷²

¹⁶³ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Tercüman Y-346), v.1b-2a/18-1.

¹⁶⁴ a.g.e., 4a/11-12.

¹⁶⁵ a.g.e., 4b/2.

¹⁶⁶ a.g.e., 8a-8b/19-1.

¹⁶⁷ a.g.e., 11b/8-9.

¹⁶⁸ a.g.e., 16a/10-11.

¹⁶⁹ a.g.e., 19a/17-18.

¹⁷⁰ a.g.e., 21b/5-7.

¹⁷¹ a.g.e., 22a/1.

¹⁷² a.g.e., 16a/6-7.

2.3. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ HAL EKLERİ İLE KOÇİ BEY RİSALESİ'NDEKİ HAL EKLERİNİN MANA BAKIMINDAN MUKAYESESİ

Bu çalışmada hal eklerinin sıralanmasında Muharrem Ergin'in Türk Dil Bilgisi kitabındaki tasnif esas alınmıştır.¹⁷³

¹⁷³ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Yayınevi, 2013), s.229-239.

2.3.1. +(n)In Eki ve İşlevleri

+(n)In eki diğer hal ekleri gibi fiile bağlamaz. Fakat bazı araştırmacılar bu hal ekinin de fiile bağladığını açıklamaktadırlar. Bu hal eki isimleri isimlere ya da isimleri edatlara bağlamaktadır.

Aşağıda Türkiye Türkçesindeki ve Koçi Bey Risalesi'ndeki +(n)In eki mana açısından incelemeye tabi tutulacaktır.

+(n)In eki sahiplik ve aidiyete işaret etmektedir.

Onun babası doktordu.

Kardeşinin dükkanı boyanıyordu.

Annesinin evi buraya çok yakındı.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(n)In eki sahiplik ve aidiyete işaret etmektedir.

“...vilāyet-i anadolıda muḳaddemā zuhūr eden celāli eşḳiyāsınun ekser cünd ü leşkeri bu maḳûleler idi...”¹⁷⁴

“... anların daḥı ocaḳ erleri ḳânûndan ziyāde cebelûleriyle eşûp cem‘en anadolı ‘askeri otuz bin den ziyāde ‘asker olurdı...”¹⁷⁵

“...temām-ı istîgnâ geldükden sonra her biri tevābi‘ine nice tîmār ve zı‘āmetler êtdürdüp erbāb-ı seyfüñ dirliklerin ḳaṭ‘ êtdürdiler...”¹⁷⁶

“...hālā anların dirlikleri ḳaṭ‘ olıñup gendûleri bî-nām ü nişān olup fitne ve fesād ‘ālemi tutdı...”¹⁷⁷

¹⁷⁴ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Y-346, v. 3a/4-6.

¹⁷⁵ a.g.e., 6b/1-3.

¹⁷⁶ a.g.e., 10a/4-6.

¹⁷⁷ a.g.e., 14a/18-19.

2.3.2. +(y)I Eki ve İşlevleri

+I eki cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif açılardan fiile bağlar. Fakat bu ekin bazı kelimeleri isme bağladığı da görülmektedir. Bu yapılara ‘yüzü aşkın’ ve ‘vatanı müdafaa’ örnekleri verilebilir.

Eski Türkçede iyelik ekinden sonra gelen +n eki vardır. Bu ek akuzatif ekidir. Akuzatif ekinin varlığı Eski Türkçedeki muhtelif eserlerden takip edilmektedir. Eski Anadolu

Türkçesinde +n ekinin varlığı hakkında ihtilaflı düşünceler mevcuttur. K.Grönbech¹⁷⁸ ve Muharrem Ergin¹⁷⁹ bu ekin bu dönemde de görüldüğünü ifade etmektedir. Bu görüşlerin aksine Gürel Gülsevin bu ekin akuzatif eki olmadığını, 3.şahıs iyelik ekinin parçası olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁰ Bu ek Koçi Bey Risalesi'nde oldukça aktif olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüzden diğer çalışmalara yardımcı olması amacıyla risaledeki birtakım örnekler aşağıda verilecektir.

“...bিরer ٲاریٲیله kimin başmaٲılık ve kimin ٲarpalık ve kimini temlik ٲtdürdüp gendülere temâm-ı istîğnâ geldükden sonra her biri tevâbi‘ine nice tîmâr ve zı‘âmetler ٲtdürdüp erbâb-ı seyfüñ dirliklerin ٲat‘ ٲtdürdiler...”¹⁸¹

“...bu miqtâr kul ile kîlân ve mâzenderân memleketlerin teshîr ٲdüp ve hind ve özbek diyârından nice vilâyetler alup ve memâlik-i islâmiyyeden dahı nice ٲal‘alar alup...”¹⁸²

“...kimini ٲatlı ve kimini nefy ve kimün mâl ü menâln aldurup küllî ٲaٲâretler ٲtdürdiler...”¹⁸³

“...hâlâ tavâif-i mezbûreden sefer-i hümayûna bir ferd gitmeyüp anların ٲîzmetlerin mevcûd olan erbâb-ı tîmâr ٲulları ٲder oldılar...”¹⁸⁴

“...nice kimesneler ‘ulûfesinün doٲuz aٲçesin iki üç yüz ğurûşa bir ecnebîye şatup veled midür dëyü getirüp ٲâife-i mezbûre ilhâٲ ٲder...”¹⁸⁵

Aşağıda Koçi Bey Risalesi'ndeki ve Türkiye Türkçesindeki +I eki mana açısından mukayese edilecektir.

+(y)I eki cümle içerisinde mekan bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

¹⁷⁸ K.Grönbech, *Türkçenin Yapısı*, çev. Mehmet Akalın, (Ankara: TDK, 1995), s.125.

¹⁷⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım,2013), s.232.

¹⁸⁰ Gürel Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, (Ankara: TDK, 1997), s.14-15.

¹⁸¹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Y-346, v.10a/3-6.

¹⁸² a.g.e., 28a/3-5.

¹⁸³ a.g.e., 9a/9-10.

¹⁸⁴ a.g.e., 16a/15-17.

¹⁸⁵ a.g.e., 17a/4-6.

Geçen sene Ankara'yı gezmeye gitmiştik.

İstanbul'u çok özliyordu.

Yeni evini görmeye gelmişti.

Eve geldiğimde ablam yeri siliyordu.

+(y)I eki cümle içerisinde zaman bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Geceyi hastanede geçirmişti.

Koçi Bey Risalesi'nde +(y)I ekinin bu işlevlerine dair örnek yoktur.

2.3.3. +(y)A Eki ve İşlevleri

+A eki cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif cihetlerden fiile bağlar. Fakat +A ekinin bazı isimleri isme bağladığı görülmektedir. Bu yapılara başa bela, dile kolay, sözüne sadık, cana yakın, başına buyruk, boğazına düşkün, içe dönük, keyfe keder ve paraya düşkün örnekleri verilebilir.

Aşağıda Türkiye Türkçesinde ve Koçi Bey Risalesi'ndeki +A eki mana açısından mukayese edilecektir.

+(y)A eki cümle içerisinde cihet bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Aşağıya gelmesini söyledim.

Annem yukarıya çıkmıştı.

Sağ tarafına bakıyordu.

Koyun sürüleri kuzeye doğru gidiyorlardı.

Koçi Bey Risalesi'nde +(y)A ekinin bu işlevi mevcut değildir.

+(y)A eki cümle içerisinde için anlamını ihtiva etmektedir.

Annem kardeşime hediye almıştı.

Fındık toplamaya Giresun'a gitmişlerdi.

Mutfığa masayı hazırlamaya gitti.

Yemek yemeğe eve gidecekmiş.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...vêrdüğüm altmış biñ fülûrî cümle mîrînüñ olsun hemân oğluma devlet-i pâdişâhîde iki akçe cebecilik îhsân olınsun dëyü tezarru‘ ü niyâz êdicek ...”¹⁸⁶

“...nice yüz yıl muqaddem feth olunmış memâlikden beytû'l-mâl ‘âid nice kıra ve mezârî‘ birer tarîkile gendülerine ve evlâdlarına temlîk êtdürmişler...”¹⁸⁷

“...izn-i sulţân-ı islâm ile ‘âmme-i müslimîne nâfi‘ hayrât ü hasenât êdüp câmi‘ler ve ‘imâretler ve zâviyeler binâ êdüp ol maqûlelere vakf êderlerdi...”¹⁸⁸

¹⁸⁶ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Y-346, v. 19a/11-13.

¹⁸⁷ a.g.e., 25b/16-18.

¹⁸⁸ a.g.e., 25b/9-11.

“...kādīmī sipāhī zāde ve kul oğlu olanlara istihkāk emri verildükde sipāhī zāde ve kul oğlu kul olduğına iki nefer za‘īm ve on nefer tīmār ehl şehādet etmeyince verilmez idi...”¹⁸⁹

+(y)A eki cümle içerisinde fiyat bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Bu kitabı beş liraya aldım.

Bu elbiseyi kaçaya satıyorsun?

Bir kilo muzunu on liraya aldım.

Bu vazoyu bana yirmi liraya sattı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...türk lisānı öğrenmek için ağaları olan kimesneler ikişer fülūriye türkistāna fūrūht ederlerdi...”¹⁹⁰

“...ecnebīlere şecā‘atleri zāhir olmağla üçer bin akçeye ibtidā emri verüp bu tarīkile ecnebī fırsat bulup ‘osmān paşa eyülerine vermişken ...”¹⁹¹

“...nice kimesneler ulufesinin dokuz akçesin iki yüz guruşa bir ecnebiye satup veled midür deyü getirüp...”¹⁹²

+(y)A eki cümle içerisinde nisbete işaret etmektedir.

Bütün bunlar felsefemize taban tabana zıttır.

Onun fikirleri bizim bakış açımıza uygun değildi.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A eki nisbete işaret etmektedir.

“...rūm ili kādı-‘askeri ve andan aşağı anadolı kādı-‘askeri bu tertīb üzere istihkāklarına göre rī‘āyet olınurlar idi...”¹⁹³

¹⁸⁹ a.g.e., 5a/9-11.

¹⁹⁰ a.g.e., 8a/5-6.

¹⁹¹ a.g.e., 14b/5-7.

¹⁹² a.g.e., 17a/4-5.

¹⁹³ a.g.e., 11a/7-8.

+(y)A eki cümle içerisinde mekan bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Geçen yaz Ankara'ya geldiler.

Yarın sabah İzmir'e gidiyoruz.

Bütün malzemeleri aynı yere koydu.

İstanbul'a gezmek için gelmişti.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...nümüne-i cenk ve bî-kâr olan şayd ü şikâr ile gâh edrene ve gâh yanbolı şikârgâhlarına geşt ü güzâr édüp her mazlûm bî-vâsıta ‘arz-ı hâl etmekle ...”¹⁹⁴

“...îrân ve tûrân ve türk ve tatar ve hind ve yemen ve küffâr-ı haksâr memleketlerine erişüp ...”¹⁹⁵

“...türk lisânı öğrenmek içün ağaları olan kimesneler ikişer fülûriye türkistâna fûrûht ederlerdi...”¹⁹⁶

“...âsitâne-i se‘âdete gelüp feryâd ü şekvâ édüp ol begler begiye taraf-ı pâdişâhîden küllî ‘itâb ve manşıbdan sebep-i ‘azlı olurdı...”¹⁹⁷

+(y)A eki cümle içerisinde zaman, müddet ve dönem bildiren ifadelerin kurulmasında rol oynamaktadır.

Akşama dışarıya yemeğe gideceğiz.

Sabaha yola çıkmış olacağız.

Öğlene kadar toplantı yapacağız.

Saat beşe kadar ders çalışacağız.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...biñ beş târihine gelince tavâ’if-i mezbûrede gediklü olmayup cümlesi sefer-i hümâyûna me’mûrlar idi.”¹⁹⁸

¹⁹⁴ a.g.e., 2a/11-13.

¹⁹⁵ a.g.e., 4b/14-15.

¹⁹⁶ a.g.e., 8a/5-6.

¹⁹⁷ a.g.e., 5b/15-16.

¹⁹⁸ a.g.e., 4a/11-12.

“...nām-ı cemīlleri kıyāmete dek elsine-i halkda mezkūrdur...”¹⁹⁹

+(y)A eki cümle içerisinde sebebe işaret etmektedir.

Onun da bizimle gelmesine çok sevindik.

Uyandığıma pişman oldum.

Annem onun ölmesine üzülmüştü.

Uykusunu bölmene çok kızmıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde +(y)A ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+(y)A eki cümle içerisinde karşı anlamını içermektedir. Bu kullanım kimi zaman aleyhte oluş bildirirken kimi zaman bu durum söz konusu değildir.

Sana böyle davranmamalıydı.

Annesine bu şekilde cevap vermemeliydi.

Yukarıdaki +(y)A ekinin içerdiği karşı anlamı aleyhte oluş bildirmemektedir.

Aşağıdaki cümlelerde ise aleyhte oluş bildirmektedir.

Halka zulm ediyorlardı.

Yeni reformlara karşı ayaklandılar.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A ekinin içerdiği karşı anlamı aleyhte oluş bildirmektedir.

“...nemçe kıralına ve diyārbekir ve van ve erzurūm eyāletleri ‘askeri ‘acem mel‘ūnına cevāb vērūp ğayrı ‘askere ihtiyāc olmazdı....”²⁰⁰

“...ehl-i ‘arza te‘arruz ve ri‘āyā ve berāyāya zulm ü te‘addī üzre olup bir ferd def‘ine çāre-sāz olmamışken...”²⁰¹

“salṭanat-ı ‘aliyyeye sū-i kashdı vardur dēyü mazhar-ı ğaḏab-ı pādīshāhī ētdürdiler...”²⁰²

¹⁹⁹ a.g.e., 11b/9-10.

²⁰⁰ a.g.e., 6b/7-8.

²⁰¹ a.g.e., 9b/9-11

²⁰² a.e.g., 9b/18

Aşağıdaki cümlede ise Koçi Bey Risalesi’ndeki +(y)A ekinin ihtiva ettiği karşı anlamı aleyhte oluş bildirmemektedir.

“...şer‘-i şerīfe ve dīn-i mübīne kemāl mertebe hürmet ü ‘izzetleri berekātıla bunca elṭāf-ı ilāhiyeye mazhar olmuşlardır...”²⁰³

+(y)A eki cümle içerisinde mensubiyete işaret etmektedir.

Mustafa kitap kulübüne yazılmıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A ekinin bu işlevi görülmektedir.

“...bi’l-āhīre gürūh-ı eşķīyaya lāhik olup nice fitne ve fesāda bā’ış olur...”²⁰⁴

“...göñüllü şehbāz dilāverler ile eşüp gāret-i memālik-i küffār olurdu tatar ṭāifesine ḳat‘an ihtiyāc olmazdı...”²⁰⁵

+(y)A eki cümle içerisinde mecaza işaret etmektedir.

Onun uğruna her şeye göğüs germiştı.

Uykuya çok düşküdü.

Rüyasına hep annesi giriyordu.

Umuda ihtiyacı vardı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek mevcuttur.

“...dīn ve devlet oğurına cān ve baş vèren güzīde ü mümtāz serbāz ü serfirāz ve muṭī ‘ münḳād ol ṭāife idi...”²⁰⁶

+(y)A eki cümle içerisinde bedele işaret etmektedir.

Bir ömre bedeldi.

Çalıştığımızıza değmişti.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)A ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

²⁰³ a.g.e., 10b/15-17.

²⁰⁴ a.g.e., 3a/4.

²⁰⁵ a.g.e., 6b/12-13.

²⁰⁶ a.g.e., 5a/2-3.

“...her nefer başına kırkar ellişer akçe cizye ve kırkar ellişer hâne-i ‘avārız ve iki koyuna bir akçe resm-i ğanem alınup...”²⁰⁷

²⁰⁷ a.g.e., 20a/1-2.

2.3.4. +DA Eki ve İşlevleri

+DA eki cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif açılardan fiile bağlamaktadır. Fakat +DA ekinin bazı yapıları isme bağladığı da görülmektedir. Bu yapılara yükte hafif, pahada ağır, deveye kulak, dam üstünde topal saksagan, çantada keklik ve sahanda yumurta örnekleri verilebilir.

Aşağıda Koçi Bey Risalesi'ndeki ve Türkiye Türkçesindeki +DA eki mana açısından mukayese edilecektir.

+DA eki cümle içerisinde mekan bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

İstanbul'da pandemi boyunca küçük esnaf kepenklerini kapattı.

Ankara'da kar yağışı çok hızlı bir şekilde devam ediyordu.

Eşyalarını evde unuttuğunu söyledi.

Malatya'da kayısı hasadı başladı.

İzmir'de deprem olmuştu.

Koçi Bey Risalesi'nde de +DA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“... tarîk-i ğazâ ve cihâdda kemerbend-i ictihâd olup bunca hîzmetler vücûda getürüp ‘arşa-ı memleket-i ‘acemde olan on iki eyâlet yeri kabzâ-ı teşarrüfe getürüp...”²⁰⁸

“ hâlâ ol kânûn bil-küllîye ferâmûş olunup kimi budin ve bosna serhaddında ve kimi mora ve gürcistân ve ‘acem serhadlarında perâkende olup ...”²⁰⁹

“...dört yüz seksen dört yük akçe yazusu olan gürcistân ve genc ve revân ve bağdâd ve memleketlerinde olan havâş-ı hümayûn kıyeleri elden çıkup düşmen eline girdi...”²¹⁰

²⁰⁸ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Tercüman, Y-346), v. 9a/12-14.

²⁰⁹ a.g.e, 17a/13-15.

²¹⁰ a.g.e., 20b/5-7.

“...memālik-i islāmiyyede zuhūr eden fitne ve fesāda bā‘is ü bādī ne idügi ve ne miqtār memleket elden gitdügi beyān olunur...”²¹¹

+DA eki cümle içerisinde zaman, müddet ve dönem bildiren ifadelerin kurulmasında rol oynamaktadır.

Saat ikide burada olmalısınız.

Haziran’da yeni bir yer açacaklarını anneme söylemişlerdi.

Kardeşim 2013’de liseden mezun olmuştu.

Bir günde başka yere taşınmışlardı.

Beş günde bu işi hızlı bir şekilde halletmeliyiz.

İstanbul Fatih Sultan Mehmet döneminde fethedilmiştir.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki zaman, dönem ve müddet bildiren ifadelerin kurulmasında rol oynamaktadır.

“...selātin-i selef zemānında dergāh-ı ‘ālī kapucı başıları ve müteferriķaları sancağa ve begler beglige lāyık ü erzānī hayırhāh-ı düdmān-ı ‘oşmānī ...”²¹²

“...salṭanat-ı ‘aliyyelerinde vākī‘ olan ğazavāt-ı hümāyūnūñ ba‘zısına bi’z-zāt teveccüh buyurmaları ile eṣnā-ı tarīķ se‘ādet- refiķde nice ahvāl ve ümūra ıttılā‘ buyurup ...”²¹³

“...dokuz yüz seksen iki tārīhinde cedd-i büzürgvār-ı ‘ālī tebārları merhūm ve mağfūrleh sultān murād ḥan bin selīm ḥazretlerinūñ cülūs-ı hümāyūnları vākī‘ olup ...”²¹⁴

“...bir işe yaramaz ol maķūle her eṣḥāşa ibtidā emirleri rāygān edüp zı‘āmet ve tīmār murād edenler bir günde yüz biñ akçe tīmāra istihķāk ḥāşıl oldılar...”²¹⁵

+DA eki cümle içerisinde sıklığa dair bilgi vermek üzere kullanılmaktadır.

İki yılda bir Türkiye’ye ailelerini ziyaret etmeye gelirlerdi.

²¹¹ a.g.e., 21a/2-3.

²¹² a.g.e., 4a/3-5.

²¹³ a.g.e., 2a/5-6.

²¹⁴ a.g.e., 7a/11-13.

²¹⁵ a.g.e., 14b/9-10.

Bu programın beş yılda bir güncellenmesi gerekiyordu.

İkide bir aynı sözleri tekrarlamayı sürdürmekten vazgeçmiyordu.

Arada sırada bize gelmeyi ihmal etmiyordu.

Ders programlarında üç yılda bir değişiklik yapıyordu.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki sıklığa dair bilgi vermek üzere kullanılmaktadır.

“...altı bölük halkına yedi yılda bir kapu olup müteveffâları denlü harem-i hümayûndan eski oğlanlar iħrâc olunup ...”²¹⁶

“...yedi yılda bir def’a yenîçeri kapusu olup müteveffâları denlü on beş yigirmi çoķalı eski oğlanlar kapuya çıkarlardı...”²¹⁷

“...nicelerine teraķķiler êdüp bir iki yılda bir yeni mülâzimi yüz elliye çıkardılar...”²¹⁸

“...şimdi her hüşûsa müte’addid berât ve emr-i şerîf râygân olup biri birine muhâlîf yılda yüz biñ berât-ı hümayûn ve muķarrer nâmeler yazılup ...”²¹⁹

+DA eki cümle içerisinde oran ve ölçüye dair malumat vermek üzere yararlanılır.

Kazancımın yüzde beşini vermeye hazır değilim.

Maaşına yüzde yirmi zam yapılacak.

Bu konuda yüzde yüz sen haklısın.

Projenin yüzde ellisi başka bir firmaya devredilecek.

İpin boyu iki metre uzunluğunda vardı.

Ceviz büyüklüğünde yeşil erik almıştı.

Ağacın boyu on metre uzunluğundaydı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

²¹⁶ a.g.e., 7b/9-10.

²¹⁷ a.g.e., 8a/7-9.

²¹⁸ a.g.e., 13b/12-13.

²¹⁹ a.g.e., 15b/14-16.

“...yararlılığı zāhir olup baş ve dil götürdükde on akçede bir akçe teraḳḳī in‘ām olunurdu...”²²⁰

+DA eki cümle içerisinde nisbete işaret etmektedir.

Hocamız yaşanan bu olayı liyakat çerçevesinde uygun görmüştür.

O sadece görünüşte çok güçlüydü.

Annemin gözünde çok farklıydılar.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...emmā ḥalḳ nazrında her biri müctehid mertebesinde mu‘azzez ü mükerrerrem idi...”²²¹

+DA eki cümle içerisinde cihet bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Aşağıda bir işle meşgul olduğunu görmüştüm.

Arkada senin gelmeni bekliyordu.

Yan tarafta çok büyük bir patlama gerçekleşmişti.

Önünde birçok kişi sırada bekliyordu.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA ekinin bu işlevine dair örnek mevcuttur.

“...evvelā bālāda zıkr olındığı üzre rûm ili begler begisi yalnız eyāletile nemçe kıralı gibi mel‘ûnu bozup tarmâr édüp bunca yüz aḳlıḡı étmiş iken ...”²²²

“...etrâf ü cevānibde maḥlûl zı‘āmet ve tîmârı bin den yüz biḡe varınca her eyāletün begler begisi erbâbına tevcîḥ édüp ...”²²³

+DA eki cümle içerisinde renk bilgisi veren ifadelerin kurulmasında rol oynamaktadır.

Mavi renkte bir çanta almıştı.

Siyah renginde bir elbisen var mı?

²²⁰ a.g.e., 5a/17-18.

²²¹ a.g.e., 13a/9-10.

²²² a.g.e., 21a/13-15.

²²³ a.g.e., 5b/9-10.

Kahve renginde şapkası vardı.

Kırmızı renginde bir elbise giymişti.

Koçi Bey Risalesi’nde +DA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+DA eki cümle içerisinde yaşa dair malumat vermek üzere kullanılır.

O yıllarda otuzunda bir kadındı.

Yirmi beşinde bu işe başlamıştı.

Elli beşinde emekli olmuştu.

Yirmisinde trafik kazasından dolayı ölmüştü.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki yaşa dair bilgi vermek üzere kullanılır.

“...emmā ‘ilm ve ma‘rifetden bī-behre olıcağ biñ yaşında olsa ‘ibādüllāha nef‘i olmaz...”²²⁴

+DA eki cümle içerisinde duruma işaret etmektedir.

Onun bütün işleri yolunda gidiyordu.

Arkadaşımı gördüğümde kötü bir haldeydi.

Bu durumda ona yardım etmeliyiz.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki duruma işaret etmektedir.

“...gendüler evlerinde zevk ü şafā ve seyr-i şoḥbette olup ‘ālem ḥarāb olsa ‘aynlarına almazlar...”²²⁵

“...ba‘zı ocağ ve ocağ zādelerden ḡayret ve ḥamiyyet ve nām ü neng şāḥibleri devlet-i pādīşāhīde kuvvet ü kudretleri kemālinde olmağla...”²²⁶

“...irḡād işin işleyüp bu ḥalde olıcağ a‘dā-ı dīnden nice intikām alınur...”²²⁷

+DA eki cümle içerisinde dereceye işaret etmektedir.

Lisede bu kitaplar okutulacak.

²²⁴ a.g.e., 13b/3-4.

²²⁵ a.g.e., 15a/8-9.

²²⁶ a.g.e., 6a/12-13.

²²⁷ a.g.e., 16a/17-18.

İlkokul ve ortaokulda bu mevzuat uygulanacak.

Üniversitelerde yeni düzenlemeler yapılacaktır.

Cumhurbaşkanlık makamında uzun bir süre kalmıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki dereceye işaret etmektedir.

“... ‘ilim ve diyaneti olıcak alim-i şabb ise de kayırmaz imamette dahı a’lem bi’s-sene esenn üzerine mukaddemdür...”²²⁸

“...nice yıllar mesned-i şadaretde ber karar ve ümürında müstaķil gerekdür ve nüdemā ve muşāhibāna huzūr-ı hümāyūnda ahvāl-i vüzerā ve ‘ulemādan bahş etmege...”²²⁹

“...emmā halk nazrında her biri müctehid mertebesinde mu‘azzez ü mükerrem idi...”²³⁰

+DA eki bazı eksiltili yapılarda alan ve saha anlamını ihtiva etmektedir.

Tarımda yeni reformlar gerçekleştirilecek.

Felsefede bu konu çok tartışılmıştı.

Ekonomide birtakım sıkıntılar yaşanacak.

Sanayide verim yüzde beş düştü.

Koçi Bey Risalesi’nde +DA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+DA eki cümle içerisinde mecaza işaret etmektedir.

Dün rüyamda onu görmüşüm.

Hak yolunda can verdi.

Onun uğrunda ne çileler çekti.

Uykusunda konuştuğunu iddia ediyordu.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

²²⁸ a.g.e., 15a/.

²²⁹ a.g.e., 2b/7-9.

²³⁰ a.g.e., 13a/9-10.

“... ulema-ı din ve tarîk-i hakda gaza için bezl-i can eden guzat ve mücahidin haklarında inayet-i aliyye-i şahane zuhura gelüp...”²³¹

“...oğur-ı hümayûn-ı pâdişâhîde nice erlikler ve merdânelikler ederlerdi...”²³²

“...bir alây-ı kâr-dîde ve emekdâr yarar ve şecâ‘at şî‘âr kıllar köşe-i mezelletde bî-nâm ü nişân kılup pâymâl fakr ü fenâ oldılar...”²³³

“...bîhûde seyr ü sülûkde ve taleb-câh-ı manşıbda degüller idi...”²³⁴

+DA eki cümle içerisinde sebebe işaret etmektedir.

Zelzelede birçok ev yıkıldı.

Yangında birçok ev harabeye döndü.

Selde birçok yeri su bastı.

Karda mahsur kalmışlardı.

Koçi Bey Risalesi’nde +DA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+DA eki cümle içerisinde mülkiyete dair bilgi vermek üzere kullanılır.

Bende bu kitap var.

Ablamda istediğin miktarda para vardı.

Kardeşimde bir bilgisayar vardı.

Babamda evin yedek anahtarı vardı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DA eki mülkiyete dair bilgi vermek üzere kullanılır.

“...vükelâ-ı devletde ve ‘askerde gümüş raht ü zîver ü zînet yoğ idi...”²³⁵

“...çavuş ve küttâb zümrelerinde ve dilsüz ve cüce t̤aifesinde ve nüdemâ-ı pâdişâhîde ve bölük halkının ekâbirinde niçe niçe tîmâr ve zı‘âmetler olup...”²³⁶

²³¹ a.g.e., 1b/7-8.

²³² a.g.e., 3a/16-17.

²³³ a.g.e., 10a/11-12.

²³⁴ a.g.e., 13a/6-7.

²³⁵ a.g.e., 5b/2-3.

²³⁶ a.g.e., 14b-15a/18-1.

“...f l n zı‘ met sepetde ve f l n da ı c celerde ve dils zlerded r d y  bir t m ra on adem yap  ur...”²³⁷

“...ol da ı merd olıca  o lunun o lunun d rt ya ında birisiye v r p el n tebr z ey leti p r budak o ullarındadır...”²³⁸

+DA eki c mle i erisinde mensubiyete dair malumat vermek  zere yararlanılır.

Bu grupta bir ok ki i vardı.

Ko i Bey Risalesi’nde de +DA eki mensubiyete dair bilgi vermek  zere yararlanılır.

“...b l k   ifesinde c r  olan     nki istambul ve edrene ve bursa beyninde olan  ura ve    ab tda s kin olmak ur...”²³⁹

“...    tlerde em net ve diy net var idi...”²⁴⁰

²³⁷ a.g.e., 24b/11-13.

²³⁸ a.g.e., 28a/13-14.

²³⁹ a.g.e., 17a/11-12.

²⁴⁰ a.g.e., 17a/8.

2.3.5. +DAn Eki ve İşlevleri

+DAn eki, cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif açılardan fiile bağlamaktadır. Fakat +DAn ekinin bazı yapıları isme bağladığı da görülmektedir. Bu yapılara candan öte, kıldan ince candan arkadaş, kafadan sakat ve devlerden bir dev örnekleri verilebilir.

Aşağıda Türkiye Türkçesinde ve Koçi Bey Risalesi'nde mevcut olan +DAn eki mana açısından mukayese edilecektir.

+DAn eki cümle içerisinde mekan bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Yarın İstanbul'dan uçağa bineceğim.

Kars'tan kaşar peyniri getirmişti.

Ankara'dan trene bineceklermiş.

Malatya'dan ev almışlardı.

Koçi Bey Risalesi'nde de +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcuttur.

“...altı bölük halkına yedi yılda bir kapu olup müteveffâları dehlü harem-i hümayûndan eski oğlanlar iħrâc olunup ...”²⁴¹

“...anuçla def-i muzâyâka edüp ba‘dehû etrâf-ı memâlikden māl geldükde dîn-i merķûmı edâ içün ...”²⁴²

“...başmaklık ta‘yîni lâzım gelse havâşş-ı hümayûn kıyâyerinden on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçe varınca ta‘yîn olunup ziyâde olmazdı...”²⁴³

²⁴¹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Tercüman Y-346, v. 7b/9-10.

²⁴² a.g.e., 19a/7-8.

²⁴³ a.g.e., 4a/16-17.

+DAn eki cümle içerisinde sebebe işaret etmektedir.

Arkadaşını görünce sevinçten ağlamaya başladı.

Uykudan gözlerini açamıyordu.

Yorgunluktan elini kaldıracak hali yoktu.

Bu ev bakımsızlıktan harabeye dönmüştü.

Sinirden titriyordu.

Koçi Bey Risalesi'nde de +DAn eki sebebe işaret etmektedir.

“...sefer-i niyāmdan ve yāhod şekāvetden birinün ‘ulūfesi kaç’ olınsa men ba‘de naşih
iẖtīmālī olmazdı...”²⁴⁴

“...kafesinden ümūr-ı dīvāniyeye sem‘-i hümāyūn buyurup bu cihetden dahı ahvāle
vākıf olurlardı...”²⁴⁵

“...ve erbāb-ı tīmār ve zı‘āmet bi’l-küllīyye yok oldılar ol cihetden vākı‘ olan ğazavāt
bir varup bir gelmeden belki taḥrīb-i memālik-i ma‘mūreden kināye olup feth ve nuşret
ber taraf oldı...”²⁴⁶

“...anlar dahı ṭāife-i mezbūreye bu ṭarīkile mulḥak olup bu yüzden dahı bir bāb feth
olındı...”²⁴⁷

+DAn eki cümle içerisinde mukayeseye dair bilgi vermek üzere yararlanılır.

Ali Ayşeden daha çok ders çalışıyordu.

Bizim ev sizin evden daha büyüktür.

Gül papatyadan daha güzeldir.

Renklerden en çok siyahı severim.

Koçi Bey Risalesi'nde de +DAn eki cümle içerisinde mukayeseye dair bilgi vermek üzere yararlanılır.

²⁴⁴a.g.e., 8a/12-13.

²⁴⁵a.g.e., 2a/9-10.

²⁴⁶a.g.e., 10a/12-15.

²⁴⁷a.g.e., 16b/18-19.

“...‘ālim cāhil bir görünmeye bi-fazlillāhi te‘ālā tīz muntaẓam olur ẓuzāt aḥvālile teḳayyūd ehemmi-i mühimmātdandır...”²⁴⁸

“...taṣḥīḥ-i asker murād-ı hümāyūn olur ise cümleden mühim zı‘āmet ve tīmār görilmekdür...”²⁴⁹

+DAn eki cümle içerisinde zaman ve müddet bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Sabah altıdan beri seni burada bekliyorum

Annem akşamdan yemeği hazırlamıştı.

Sabahtan Ankara’ya yola çıkacaklardı.

1925’ten beri bu işi yapıyorlardı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn eki zaman ve müddet bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

“...dört beş seneden sonra defterlerle olan yerlerden cem‘ edüp her bir ocağa tevzī‘ ederlerdi...”²⁵⁰

“...yanık ƙal‘ası muḥāfaẓasında alıƙoyup üç yıldan sonra bölük şartın edüp anlar daḥı tāife-i mezbūreye bu tarīƙile mulḥaƙ olup...”²⁵¹

+DAn eki cümle içerisinde parça ilişkisi bildirmektedir.

Öğretmenlerden birkaçı konuşma yapacağını söyledi.

Öğrencilerden bazıları izin istemeden konuşuyordu.

Bu çiçeklerden birini evine giderken götürmeyi unutma.

Kurşun kalemlerden birini arkadaşına hediye etti.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn eki parça ilişkisi bildirmektedir.

“...vüzerāsından birisi şadr-niṣīn-i vüzerāt ve vekālet-i kibrī olduƙda zimām-ı istīƙlāl eline verilüp ümūr-ı salṭanat-ı ‘aliyyeye andan ğayrı bir ferd müdāḥale eylemez...”²⁵²

²⁴⁸ a.g.e., 14a/1-2.

²⁴⁹ a.g.e., 23b/3-4.

²⁵⁰ a.g.e., 8a/7-8.

²⁵¹ a.g.e., 16b/17-18.

²⁵² a.g.e., 27a/2-5.

“...evvelin andan mahrec dersin okuyup istidad ve liyakatini müşahede etdükden sonra müderrisinden birine gönderdi...”²⁵³

“...nüdemā ve muḳarrebān ve bed-güyāndan ba‘zıları ḥaḳḳında nice iftirālar édüp bi’l-āḫīre bī-günāḥ ḳatıl etdürdiler...”²⁵⁴

+DAn eki cümle içerisinde bir şeyin neyden teşekkül ettiğini ve menbainın ne olduğuna işaret etmektedir.

Ablam bana yünden kazak örmüştü.

Marangozcu ceviz ağacından bir masa yapmıştı.

Bu ayakkabı yılan derisindendir.

Annem kardeşim için kayısıdan reçel yapmıştı.

Bakırdan cezve almıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcut değildir.

+DAn eki cümle içerisinde benzerliğe dair bilgi vermek üzere kullanılır.

Annem dediğimiz her şeye kırılıyor. Sanki camdan bir kalp taşıyordu.

Güliden bir teni vardı.

Pamuktan elleri vardı.

Koçi Bey Risalesi’nde +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcut değildir.

+DAn eki cümle içerisinde cihet bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Yanından sessizce geçmişti.

Arkasından hızlıca koşmaya başladı.

Önünden insanlar yürüyordu.

Denizden karaya doğru rüzgar esiyordu.

²⁵³a.g.e., 11b/16-17.

²⁵⁴a.g.e., 9b/3-5.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcut değildir.

“...anadolı cānibinden sefer vāķī‘ oldukça piyādegān tāifesinden üç dört biñ adem nevbetile ta‘yīn olunup ...’’²⁵⁵

“...kara ve deniz tarafından dahı kızāk-ı ‘āk zāhir olup her sene sāhīl-i bahırda olan kıra ve kışabātı gāret ü yağma aşhābını esīr giriftār ēdüp...’’²⁵⁶

“...‘ulemā-ı selef dīn ve diyānet aşhābı olup taraf-ı hāķķdan zerre kıadar ‘udūl ētmeyüp...’’²⁵⁷

“...eṭrāf ü eknāfdan bī-ḥadd ü bi-şümār ḥalāīķ cem‘ olup izdihām-ı nās bir mertebeye vardıķı...’’²⁵⁸

+DAn eki cümle içerisinde miktara dair malumat vermek üzere yararlanılır.

İki yüzden fazla kişi bu iş ilanına başvurmuş.

Yemeğin içine bir tatlı kaşığından fazla tuz koymuştu.

Bu yerde yüzden fazla kişi çalışıyordu.

Bir kilodan fazla meyve almıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...ri‘āyā ve berāyāya küllī te‘addī edenler iki yüz biñden ziyāde eşhāş olup anlar dahı ‘āleme fenā vèrmişlerdür...’’²⁵⁹

“...çavuş peydā olup ve serāser kıuşanan tāife-i mūmcıyān yüz elli neferden ziyāde olup her biri oda talebindedür...’’²⁶⁰

“...in-şāa’llāhu te‘ālā kıādīmī olan kıılıclar ile cem‘en yüz biñden ziyāde zu‘amā ve erbāb-ı tīmār zuhūra gelür...’’²⁶¹

²⁵⁵ a.g.e., 6b-7a/19-1.

²⁵⁶ a.g.e., 21b/7-9.

²⁵⁷ a.g.e., 12b/16-17.

²⁵⁸ a.g.e., 17b/12-13.

²⁵⁹ a.g.e., 16b/9-10.

²⁶⁰ a.g.e., 18a/18-19.

²⁶¹ a.g.e., 26b/4-5.

“...yüz bin den mütecāviz leşker küffāruñ ekşerin tö‘me-i şimşīr-i ābdār ėdüp top ve tüfenk ve cebe hānesin alup ...”²⁶²

+DAn eki cümle içerisinde fiyat bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Bu elmanın kilosunu beş liradan aldık.

Aldıklarımızın toplamı on liradan fazla tutuyordu.

Peynirin kilosunu kaçtan satıyorsunuz?

Karpuzun kilosunu on beş liradan aldı.

Muzun kilosu on beş liradan satılıyordu.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcuttur.

“...kırk elli biñ nefer yevmiyesi biri biri üzerine yigirmişer akçeden senevī iki biñ akçeden ziyāde hazineye sa’y ve irād maşrefe gālib olur...”²⁶³

+DAn eki cümle içerisinde mensubiyete dair bilgi vermek üzere kullanılır.

Ayşe kitap kulübünde vardı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn ekinin bu işlevine dair örnek mevcuttur .

“...nüdemā ve gerek muḳarrebān ve gerek iç ve taşra halkından ve gayrıdan kāinen men kāne ümūr-ı devlet-i ‘aliyyeye müdāhale ėtmezler idi...”²⁶⁴

“...rī‘āyā kısmından ve ehl-i sūḳdan ‘ulūfeli hīzmetkār daḥı almazlardı iki cihetden zararā mü’eddī olduğıçün birisi bu ki rūsūm-ı rağbet vēren...”²⁶⁵

“...a‘dā’-ı dīn ve devletden kimesne muḳābeleye ḳādīr olmayup gülbank-ı muḥammedī ile rub’-ı meskūn ṭolup...”²⁶⁶

²⁶²a.g.e., 6a/7-8.

²⁶³ a.g.e., 26a- 26b/19-2.

²⁶⁴ a.g.e., 2b/1-2.

²⁶⁵ a.g.e., 2b/16-18.

²⁶⁶ a.g.e., 4b/16-17.

“...piyādegān tāifesinden üç dört biñ adem nevbetile ta’yīn olınup bunlara yenjçeri ocağında olan on dört nefer yaya begleri vardur baş ve buğ olup ol tāifeyi sefer-i hümāyūna sürerlerdi...”²⁶⁷

+DAn eki cümle içerisinde için (başına) ve karşılığında manalarına ihtiva etmektedir.

Bir koltuktan beş yüz lira almıştı.

Her koyundan sekiz yüz lira istemişti.

Bir kalemden üç lira almıştı.

Her pantolondan yüz lira almıştı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +DAn eki için (başına) ve karşılığında manalarını içermektedir.

“...şimdi yalnız mīrīçün her bir neferden ikişer yüz kırkar akçe ve her hāne-i ‘avārızdan üçer yüz akçe ve her koyundan bir akçe ta’yīn olınup...”²⁶⁸

+DAn eki cümle içerisinde duruma dair bilgi vermek üzere kullanılır.

Yavaştan kalkalım.

Hafıften bir rüzgar esiyordu.

Ali ezberden şiir okuyordu.

Söylediklerinize yürekten katılıyorum.

Koçi Bey Risalesi’nde +DAn ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+DAn eki cümle içerisinde konuya dair malumat vermek üzere kullanılır.

Arkadaşım sürekli kedisinden bahsediyordu.

Adam çocuklarından söz ediyordu.

Sanatçı yeni yaptığı resminden bahsediyordu.

Öğrenciler öğretmenlerinden konuşuyordu.

²⁶⁷ a.g.e., 6b-7a/19-3.

²⁶⁸ a.g.e., 20a/12-17.

Koçi Bey Risalesi’nde +DAn ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...nice yıllar mesned-i şadaretde ber karar ve ümürında müstaķil gerekdür ve nüdemā ve muşāhibāna huzür-ı hümayūnda ahvāl-i vüzerā ve ‘ulemādan bahş etmege...”²⁶⁹

2.3.6. +(y)lA Eki ve İşlevleri

+(y)lA eki cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif cihetlerden fiile bağlar. Fakat +(y)lA ekinin bazı kelimeleri isme bağladığı görülmektedir. Bu gruplara konuyla alakalı, çimlerle kaplı, parayla dolu ve zincirle bağlı örnek verilebilir.

Aşağıda Türkiye Türkçesinde ve Koçi Bey Risalesi’nde mevcut olan +(y)lA eki mana açısından mukayese edilecektir.

+(y)lA eki cümle içerisinde aracılığıyla ve vasıtasıyla anlamını ihtiva etmektedir.

Kumaş parçasını küçük bir makasla kesmeye çalıştılar.

Saat onda seni araba ile alacağım.

Masayı testere ile ikiye böldü.

Yarınki toplantı için uçakla Ankara’ya gideceğiz.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)lA ekinin bu işlevi görülmektedir.

“...ispanya ve venedik donanması donanma-ı hümayūna şikest vērüp ba‘dehū doksan pāre çekdürü qadırğa ile ayamavra qal‘asını muhāşara êtdükde...”²⁷⁰

“... mahsul zamanı gelicek asitaneden birer mukarername ile ol derdmendün cümle mahsulını kimin gendüleri kimin hukm eden kadılara verüp ...”²⁷¹

²⁶⁹ a.g.e., 2b/7-9.

²⁷⁰ a.g.e., 3b/11-13.

²⁷¹ a.g.e., 15b/8-10.

“...ya nice icrā-yı aḥkām-ı şer‘-i şerīf eylesünler her şikāyetile manşıbları vèrilmemek gerekdür...”²⁷²

+(y)IA eki cümle içerisinde zaman bildiren yapıların kurulmasında rol oynamaktadır.

Şafakla yola çıkmaya karar verdik.

Baharla birlikte onlarda gelmişti.

Güneşin batışıyla eve dönmeye karar verdik.

Okul zilinin çalmasıyla öğrenciler sınıfa girdi.

Koçi Bey Risalesi’nde +(y)IA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+(y)IA eki cümle içerisinde ma‘iyyete dair malumat vermek üzere kullanılır.

Annem babamla köye gitmeye karar verdi.

Kardeşim ile markete gideceğiz.

Arkadaşım ile film izleyeceğiz.

Ablam kardeşimle evi temizleyecek.

Öğrencileriyle müzeye gitmişti.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)IA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...kânūndan ziyāde kimi otuz ve kimi kırk ve elli altmış müsellaḥ cebelūlerile aşup bu tarīķile rūm ili ‘askeri yetmiş seksen biḡ miḡtārı...”²⁷³

“....ol tarihte yeniçeri agası olan ferhad agaya emr olındukda aga-yı müma-ileyh dahı ocak zabitlerle meşveret edüp cümlesinün reyi bunun üzerine oldıki...”²⁷⁴

“...evvelā bālāda zıkr olınduḡı üzre rūm ili begler begisi yalnız eyāletile nemçe kıralı gibi mel‘unu bozup tarmār edüp bunca yüz aḡlıḡı etmiş...”²⁷⁵

²⁷² a.g.e., 14a/7-8.

²⁷³ a.g.e., 6a/14-16.

²⁷⁴ a.g.e., 17b/19-1.

²⁷⁵ a.g.e., 21a/13-15.

“...merhūm sultān ‘oṣmān ġāzī ḥazretlerinūn ibtidā zuhūr-ı saltanatında bir iki biñ ‘asker-i fermān-ber ile bunca memleketler feth ēdüp ‘ālem serāpā düşmen-i dīn iken kimesne muḳābele ēdemedi...”²⁷⁶

+(y)IA eki cümle içerisinde duruma dair bilgi vermek üzere yararlanılır.

Cumhurbaşkanı saldırıları çok sert bir dille kınadı.

Çalışmalarını azimle sürdürmektedir.

Babasını sevinçle karşıladı.

Koçi Bey Risalesi’nde de +(y)IA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...müslmān t̄āifesinden sefer-i hümāyūn vāḳī‘ oldukça nevbetile altı biñ nefer adem ta‘yīn olınuḫ ...”²⁷⁷

“...ümūr-ı memleket ile bu vechile teḳayyüdleri kemālinde olmağla zemān-ı meymenet nişānlarında memālik-i maḥrūsa-ı islāmiyye ma’mūr ü ābādān olup...”²⁷⁸

“...müsellah cebelülerile eşüp bu tarīḳile rūm ili ‘askeri yetmiş seksen biñ mīḳtārı merd-i şīr-efgen ve delīr-i düşmen-şiken olup her ḳanda varsalar...”²⁷⁹

“...menāşīb-ı ‘ilmiyye şefā‘atle vērilmek revā degüldür a’lem ḳanḳısı ise aḡa vērmeḳ gereḳdür...”²⁸⁰

+(y)IA eki cümle içerisinde sebebe işaret etmektedir.

Malatya kayısılarıyla meşhurdur.

Kuraklıkla göller çekilince çöpler ortaya çıktı.

Kazayla kardeşinin kolunu kırmıştı.

Rüzgarın etkisiyle saksılar yere düşmüştü.

Gök gürültüsüyle irkilmişti.

²⁷⁶ a.g.e., 23a/2-5.

²⁷⁷ a.g.e., 6b/14-15.

²⁷⁸ a.g.e., 2a/14-16.

²⁷⁹ a.g.e., 6a/15-16.

²⁸⁰ a.g.e., 13a/12-13.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(y)IA eki sebebe işaret etmektedir.

“...bir vezîr-i rüşen-zamîr olmağla kârgâh-ı salţanatı on beş yıl bilâ müşârik çevirüp rey-i sedîd-i cihân-ârâsıla nizâm-bahş-ı rûy-ı zemîn olmuş idi...”²⁸¹

“...şun‘ullâh efendi bir kaç def‘a bî-vech ‘azl olup kâdı-‘asker dahı tîz tîz ma‘zûl olmalarıyla yerlerine gelenler ‘azl havfına düşüp vûkelâ-ı devlet ile müdârâyâ muhtâc olup...”²⁸²

“...şer‘-i şerîfe ve dîn-i mübîne kemâl mertebe hürmet ü ‘îzzetleri berekâtıla bunca elţâf-ı ilâhiyeye mazhar olmuşlardır...”²⁸³

+(y)IA eki cümle içerisinde miktara dair malumat vermek üzere kullanılır.

Onun parasını sana fazlasıyla vereceğim.

Kiloyla un almışlardı.

Düzineyle kalem satın almıştı.

Koçi Bey Risalesi'nde +(y)IA ekinin bu işlevi mevcut değildir.

+(y)IA eki cümle içerisinde fiyata işaret etmektedir.

Üç lirayla şeker aldım.

Koçi Bey Risalesi'nde de +(y)IA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...şu başı kâtibleri ve ‘avâm-ı nâsdan niceleri beş on bin akçe ile mülâzim ba‘dehû zemân-ı kalilde müderris ve kâdı şahın-ı ‘âlem cehele ile doldı...”²⁸⁴

“...sultân mehmed han gâzî câmi‘-i hareminde mezâd édüp birer belki birer bucuğ gulâmiyye ile zeyde ve ‘ömere şatup...”²⁸⁵

²⁸¹ a.g.e., 2b/4-6.

²⁸² a.g.e., 12a/13-15.

²⁸³ a.g.e., 10b/15-17.

²⁸⁴ a.g.e., 12b/8-9.

²⁸⁵ a.g.e., 20a/16-18.

2.3.7. +CA Eki ve İşlevleri

+CA eki cümle içerisindeki yapılara eklenerek bu yapıları muhtelif açılardan fiile bağlar. Fakat +CA ekinin bazı yapıları isme bağladığı da görülmektedir. Bu gruplara sayıca üstün, insanca muamele, zekaca üstün ve akıllıca hareket örnek verilebilir.

Aşağıda Koçi Bey Risalesi'nde ve Türkiye Türkçesinde mevcut olan +CA eki mana açısından mukayese edilecektir.

+CA eki cümle içerisinde mukayeseye dair bilgi vermek üzere kullanılır.

O benden yaşça büyüktü.

Ayşe hepimizden boyca uzundu.

Kardeşi ablasından kiloca daha fazlaydı.

Ali Emre'den ahlakça iyiydi.

Koçi Bey Risalesi'nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde nisbete işaret etmektedir .

Bence bu sene Fenerbahçe şampiyon olacak.

Sence bu sınavı geçebilecek mi?

Akılınca kendini haklı çıkarmaya çalışıyordu.

Her şey gönlünce olsun.

Koçi Bey Risalesi’nde de +CA ekinin bu işlevine dair örnek vardır.

“...bu taķdīrce yedi sekiz biņ adem ile ne maşlahat görilür ve nice taḥşīl-i merām olunur...”²⁸⁶

+CA eki cümle içerisinde duruma dair malumat vermek üzere kullanılır.

Yavaşça yanımızdan uzaklaştığını gördüm.

Sessizce bizim konuştuklarımızı dinliyordu.

Hızlıca merdivenleri çıkıyordu.

Gizlice çantasını alıp evden ayrıldı.

Arkadaşım düşüncelerini açıkça dile getirirdi.

Koçi Bey Risalesi’nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde tarafından anlamını ihtiva etmektedir.

Halk eğitim merkezince yüz kursiyere mantar yetiştiriciliği dersi verildi

Teröristlerce kullanılan beş sığınak imha edildi.

Hükümetçe alınan tedbirler açıklandı.

Koçi Bey Risalesi’nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde umumiyete işaret etmektedir.

Ailece bize geleceklerini söylediler.

Milletçe yüreğimiz yandı.

Köyce düğüne gelmişlerdi.

Sınıfça bu kararı aldığımızı müdür beye söyledik.

Koçi Bey Risalesi’nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde miktara dair malumat vermek üzere yararlanılır.

²⁸⁶ a.g.e., 16a/6-7.

Onlarca yeri ziyaret etmişlerdi.

Binlerce kişi gelmişti.

Yüzlerce kişi hep bir ağızdan konuşuyorlardı

Yemeğe bolca tuz atmıştı.

Koçi Bey Risalesi'nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde zaman zarfına ve sürece işaret etmektedir.

Aylarca onun gelmesini dört gözle bekledi.

Senelerce onunla birlikte bu yerde çalışmıştık.

Günlerce bizi misafir olarak ağırladı.

Saatlerce aynı konuyu tartıştılar.

Koçi Bey Risalesi'nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde benzerliğe işaret etmektedir.

Düşmanca tavrı beni korkutuyordu.

Bize çocukca davranıyordu.

Bu konuyu insanca değerlendirmeliyiz.

Bizimle bilgece konuşuyordu.

Koçi Bey Risalesi'nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

+CA eki cümle içerisinde sıklığa dair bilgi vermek üzere kullanılır.

Defalarca ona bunu yapmamasını söylemiştim.

Koçi Bey Risalesi'nde +CA ekinin bu kullanımı mevcut değildir.

2.4. SONUÇ

Bu çalışmada günümüz Türkçesinin hal ekleri, Koçi Bey Risalesi'nde tespit ettiklerimizle şekil ve mana açısından mukayese edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde muhtelif kaynaklardan yararlanılarak Koçi Bey'in hayatı, eserleri ve IV. Murad dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise muhtelif dil tipolojilerine ve gramer anlayışlarına göre 'hal'('casus/case') kavramı ve bunun dildeki biçimsel karşılıkları irdelenmiştir. Akabinde Müyessiretü'l-Ulûm'dan itibaren günümüze kadar muhtelif dil çalışmalarında, nelerin hal eki olarak kabul edildiği ve bunların nasıl adlandırıldığı konusu tartışılmıştır. Bu çalışmalarda araştırmacıların hal eklerinin sayısı ve adlandırılması konusunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Hal eklerinin adlandırılmaları konusunda bir görüş birliği yoktur; bu noktada bazen mananın bazen de şeklin temel alındığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada da görüldüğü üzere hal ekleri, kullanım amacına bağlı olarak cümle içerisinde muhtelif manalar taşıyabilmektedirler. Bu yüzden hal eklerinin adlandırılması ve ilk tasnifi şekil esas alınarak yapılmalıdır; nitekim öyle de yapılmıştır. Bilahare ikinci tasnif semantik kriterler üzerine inşa edilmiştir. Bu surette Koçi Bey Risalesi'ndeki ve Türkiye Türkçesindeki hal ekleri mana ve şekil açısından

mukayeseli olarak incelenmiştir. Her iki dönemde de (17. yüzyıl ve günümüz Türkçesinde) hal eklerinin aynı anlamları içerdiği tespit edilmiştir. Koçi Bey Risalesi metin bakımından nisbeten az hacimli olduğundan Türkiye Türkçesindeki bazı hal eklerinin anlam içerikleri burada bulunmamış ve örnek verilmemiştir.

Koçi Bey Risalesi'nde ve Türkiye Türkçesinde ele alınan hal eklerinin mana içerikleri genel olarak aşağıdaki gibidir:

1) +(n)In eki: sahiplik ve aidiyete işaret etmektedir.

2)+(y)I eki: mekana ve zamana dair bilgi vermek üzere kullanılır.

3) +(y)A eki: cihet, maksat, fiyat, nisbet, mekan, zaman ve müddet, sebep, mensubiyet ve mecaz bildiren ifadelerin kurulmasında rol oynamaktadır. Ayrıca bu ek cümle içerisinde karşı anlamını ihtiva etmektedir. Karşı anlamı hem aleyhte hem de lehte oluş bildirmektedir.

4)+DA eki: zaman, dönem, müddet sıklık, oran, nisbet, mertebe, cihet, ölçü, renk, yaş, durum, mecaz, sebep, mülkiyet ve mensubiyete dair malumat vermek üzere kullanılmaktadır. Ayrıca +DA eki eksilteli yapılarda alan ve saha anlamına da işaret etmektedir.

5)+DAn eki: mekan, zaman, dönem, sebep, mukayese, parça ilişkisi, kaynak, benzerlik, cihet, miktar, fiyat, mensubiyet, için (başına), karşılığında ve konuya işaret etmektedir.

6)+(y)lA eki: vasıta, maiyyet, zaman, durum, sebep ve miktara dair malumat vermek üzere kullanılır.

7)+CA eki: mukayese, nisbet, durum, umumiyet, zaman ve sıklığa işaret etmektedir.

3. SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ TERCÜMAN GAZETESİ KOLEKSİYONUNDAKİ Y-346 NUMARALI KOÇİ BEY RİSALESİ

3.1. MENİNSKİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

François à Mesgnien Meninski, 1620 yılında Fransa'nın Totain kasabasında dünyaya geldi. Roma'da felsefe, mantık, metafizik, fizik, matematik ve ilâhiyat okudu. Rapih Giattini'den ders aldı. 1646 veya 1647 yılında W. Bieczynski'nin yanında Türkçe öğrenmeye başladı. 1653'te M. Bieganowski'nin elçilik heyetiyle ilk defa İstanbul'a geldi. Burada Ali Ufkî Bey'den ve Galata Mevlevîhânesi'ne mensup Ahmed isimli bir dervişten faydalanarak Türkçesini ilerletti. 1655 yılında Bieczynski'nin ölümü üzerine baştercümanlığa tayin edildi. 1657-1659 yılları arasında tekrar İstanbul'da bulundu. 1659 yılında Lehistan temsilcisi sıfatıyla Edirne'ye gitti. IV. Mehmed, Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa ve şeyhülislâmla görüştü. 1661 yılında Avusturya'nın hizmetine girdi. Doğu dilleri tercüman-mütercimliği görevini üstlendi. 1665 yılında Osmanlı elçisi Kara Mehmed Paşa'ya tercüman olarak eşlik etti. Budin ,beylerbeyilerinin Viyana ile yaptıkları yazışma ve görüşmeleri yürüttü. 1669 yılında

eşiyile hacı olmak için Kudüs'e gitti. 1677 yılında imparator adına bir defa daha İstanbul'da bulundu. 6 Eylül 1698 yılında Viyana'da öldü.²⁸⁷

Meninski'nin muhtelif eserleri vardır. 1649-1651 yılları arasında Lehçe, Fransızca ve İtalyanca dil bilgisi kitabı hazırlamıştır. Fransızca ve İtalyanca gramerler, Polonya'da Latin dilleri hakkında yayımlanmış ilk dil bilgisi kitabı olmaları bakımından önemlidir. Meninski'ye büyük şöhret ve saygınlık kazandıran en önemli eserleri, Türk dili için hazırladığı Türkçe-Latince, Latince-Türkçe sözlük ve Türkçe dil bilgisi kitabıdır. Türkçe-Latince sözlüğün kaynakları tespit edilmemiştir. Ancak önsözde bahsi geçen eserlerin sayısı altmışı bulunmaktadır. Maddeler cümle veya deyimlerle örneklendirilmiştir. Türkçe dil bilgisi kitabı (Grammatica Turcica) Avrupaî tarzda modern gramerciliğin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Yedi ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde harf ve seslerin karakterleri ile imlâ, ikinci bölümde isim yapısı, ismin çeşitleri ve halleri, üçüncü bölümde zamirler, dördüncü bölümde fiiller ve bunların zaman ve şahıslara göre çekimleri, beşinci bölümde zarf, edat, bağlaç ve ünlemler, altıncı bölümde kelime grupları, yardımcı cümle ve çeşitleri, yedinci bölümde aruz vezni, özellikleri ve kalıpları ile kafiye ve seci yer almaktadır. Latince-Türkçe sözlük, Türkçe-Latince sözlükteki Latince kelimeleri başa almak suretiyle meydana getirilmiştir. Eser, Arap harfleriyle yazılan Türkçe kelimelerin okunuşlarını yazı ve konuşma dillerine göre ayrı ayrı transkripsiyon işaretli Latin harfleriyle verdiği için dilde meydana gelen ses değişikliklerini tesbit etmek mümkün olmaktadır. Sözlük bu açıdan büyük bir önem taşımaktadır.²⁸⁸

3.2. ESERİN ÇEVİRİYAZIMINDA KULLANILAN YÖNTEM

Bu çalışmada Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde mevcut olan Tercüman Gazetesi koleksiyonundaki Y-346 numaralı nüsha çalışıldı. Koçi Bey Risalesi'ndeki kök ve gövdeler Meninski'nin Thesaurus sözlüğündeki kelimelerin fonetik hususiyetlerine göre transkripsiyon edildi.

²⁸⁷ Muhammet Yelten, "François a Mesnien Meninski", *İslam Ansiklopedisi*, c.29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), s.144.

²⁸⁸ a.g.e., 144.

Eski abecede Türkçenin /ı/ ünlüsünü aktaracak bir işaret yoktu; bununla birlikte, XIX. yüzyıldan itibaren Arap harfli metinlerde gerek kelime gerek kelime tabanlarındaki damak ardı ünsüz seslerinin (ق,ف) harf karşılıkları, gerekse bu gibi ünsüzleri yapısında bulunduran [lık], [cuk], [cağız], [duk] gibi morfepler yardımıyla, XVI. yüzyıldan sonra ise transkripsiyonlu metinler sayesinde bu sesin değeri büyük ölçüde belirlenebilmektedir. Meninski bu sesi /e/ ile /i/ arasında orta bir ses olarak çıkarıldığını, alt dişlerle dili birbirine değdirmeden ama dili daha geri çekerek ve ağzı kapamaksızın daha güçlü bir solukla /i/ sesi çıkarmak suretiyle kolayca elde edilebileceğini ve bu sesi Lehlerin kendi /ı/ larını söylerken Türklerinkine yakın bir şekilde çıkardıklarını söyler. Bu sesi aktarmak için seçtiği y işaretinin kullanım durumuyla ilgili değerlendirmede bulunmuştur. “Bu harfî yukarıda belirtilen katı ünsüzlerden (consonantes duras) önce ve sonra gelen ünlü işareti ‘kesr, kesre, esre’ yerine kullandım. Nitekim hemen hemen bütün Arapça ve Farsça kelimelerde söz konusu harflerin ön ve ardında bulunduğu var sayılan kesre bu işaretle (y=ı) aktarılmıştır.”²⁸⁹ Meninski dışında bazı araştırmacılar da bu ses hakkında görüş belirtmişlerdir. Deny (1955, 26; Terc.1995,17), önce bu ses değişiminin *geldi, evim* gibi kelimelerin sonunda rastlanan bir kapalı /i/ olduğunu söyler, daha sonra da İstanbul’da eklerin söylenişinde öndeki /i/ ve gerideki /ı/ arasında karma bir /i/ (î) bulunduğunu belirterek *verdi* örneğini kaydeder (1955, 59:Terc. 1995,47). Nemeth (1965; Türkçe Terc. 1996) de *benim, evim, elinde*, örneklerini vererek Vidin ve Batı Rumeli ağızlarında görülen bu /ı/ değişiminden söz eder (s.27), ayrıca uyumu bozan bu ünlünün görüldüğü başka örnekler verir (bkz. s.17, 45, 53): *değiştım, soyledım, izin, kilım, peynır, efendım, yedıncı, ikinız, eylık, verici, dilım, dilsıs, dipsız, bensız, gelinım, benim, isterım, söylersın, uyur misın, sormış ıdın*. Hazai, Harsany’nin Colloquia’sı başta olmak üzere, birçok transkripsiyon metni ile yabancılar tarafından yazılmış kimi gramerlerde e ile işaretlenen bu sesi “muhtemelen / i/ (=ı/) foneminin varyantı olarak kabul eder. Daha sonra ise i ve i seslerinin r,l,m,n,z ünsüzleri ile ilişkili bulunduğu durumlarda e ile gösterildiğini belirten Hazai şu değerlendirmede bulunur. “Şu kabul edilebilir ki bu gibi durumlarda /i/ ve / i/ fonemlerinin hususi varyantları hesaba katılabilir. Johanson da (1979, 104) “nötür ünlü” saydığı çeviri yazılı malzemelerin bu e işaretini Hazai’nin bilersen, yetişerdi gibi örneklerde /i/ olarak okumasını fonetik

²⁸⁹ Mertol Tulum, 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı (Ankara:TDK, 2011), s.73.

yönden ‘‘kabul edilebilir’’ sayar, ancak morfonolojik yönden uyumlu olmadığı yolundaki görüşüne karşı çıkar; çünkü ona göre bu ünlü I- (indifference=ilgisizlik) merhalesinde ‘tepkime görünüşü’nü temsil etmekte olan bir ‘nötr ünlü’dür ve fonetik bakımdan asli bir görünüşü temsil etmeyip morfonolojik bir ayrımlaşma gereğinden dolayı ortaya çıkmaktadır.²⁹⁰ Bu çalışmada da Meninski’nin y işaretine tekabül eden / i/ kullanılmıştır.

3.2.1. Eserin Çeviriyazımı

1A

1)vird-i tábende-i hāmd-ı hūdā-yı müte‘āl zīver-efzā-yı tāt-ı dibāce-i makāl ve gurer-i 2)şalat-ı bihterīn-i rūsul-ı kirām cebhe-i pīrā-yı sernāme-i meşkī el-ḥitām kılındukdan sonra 3)sudde-i seniyye-i devlet-penāh-ı pādīshāhīde ve ‘atebe-i ‘aliyye-i şehinshāhīye ‘arz-ı hāl-i 4)bende-i nātüvān budurki çok zemāndurki dūdman-ı bülend-eyvān saltanat-ı ‘aliyyenüñ 5)ğamhār ve ḥayr-ḥāhları olan ‘ulemā-ı aḥyār ve kemer-beste itā‘ati olup 6)nazardan sākıt olan emekdār kullarıla aḥvāl-i ‘ālemün bu güne taḡyir-pezir 7)ve şer şūr ve fitne ve fesāduñ bīrūn-ı ḥiddetkarīr olmasınınuñ espābı ve ‘illeti 8)mülāhaza olunup sem‘-i hümāyūn-ı şehriyārīye işāle fırsat-cū edün bi-ḥamdillāhi’l 9)meliki’l- müte‘āl rey-i cihān-ārā-yı intizām-nümā-yı şehriyārī ve fikr-i sātı‘ olunur 10)feyz-baḥşā-yı ḥudavendigārı kal‘-ı esās-ı zulm ve fesād ve baş-ı bisāt 11)‘adl ü dād tarafına maşrūf buyurıldıḡı ma‘lūm ‘āmme-i ‘ālemiyān olmaḡla 12)herkes metā‘-ı endīşesin cenāb-ı āsumān-kıbāb-ı pādīshāhīye ‘arza 13)mübāderet kıldukdan sonra bu

²⁹⁰ a.g.e., 74-75.

‘abd-ı hâķir-i zerre-sâ dahı bu riķā’-ı sū-ı 14)‘ünvânı sudde-i devlet-medâr-ı şehriyârıye ‘arz ve inhâya müsâra‘at êtdümki

1B

1) bā’is-i ihtilâl-i ‘âlem ve sebeb-i tegayyür-i ahvâl-i benî adem ne idügi ve bi-‘inâyetillâhi 2) te‘âlâ ne vechile şalâh-pezir olması mücmelen ma‘lûm-ı hümâyûn-ı pâdişâhî olup 3) anen fe anen âşâr-ı cemîle-i şâhâne zuhûra gele evvelâ ma‘lûm olaki 4) bā’is-i intizâm-ı mülk ve millet ve sebeb-i istihkâm-ı kavâ’id-i dîn ve devlet 5) hablû’l-metîn şer‘-i muhammediye teşebbüsdür ba‘dehû vedâyi‘-i cenâb-ı rabbû’l-‘âlemîn 6) olan ri‘âya ve berâyâ ahvâl ile tekayyüd ve ‘ilmi ile ‘âmil olan 7) ‘ulemâ-ı dîn ve tarîķ-i hâķda ğazâ için bezl-i cân eden ğuzât ve mücâhidîn 8) hâķlarında ‘inâyet-i ‘aliyye-i şâhâne zuhûra gelüp her sınıfuñ ihtiyârına 9) ri‘âyetler ve eşrârına hâķâretler şudür êde ve kavânîn-i selâtin-i mâziye 10) bevehümü’llâhu fî cennât-i ‘aliyyeki ümürda düstürü’l-‘amel olup 11) anlaruñ sîret-i hamîde ve tavr-ı pesendîdelerile hâķet buyurıla 12) memûldurki kâr-ı saltanat-ı ‘aliyye fevķa’l-hadd nizâm ve intizâm bulup 13) ğülşen-i devlet ve iķbâl ke’l-evvel ter ü tâze ola ve her emrki ķaşd olına 14) bi-fazlî’l-lâhi te‘âlâ derece-i huşûle mevşûl ola bâķi fermân pâdişâh-ı 15) kişver-sitânundur ahvâl-i selâtin-i ‘izâm-ı ‘osmâniyân eksene-humu’l-lâhu te‘âlâ 16) fî ğurefi‘l- cinân ve ahvâl-i vüzerâ ve ehl-i nüdemâ ve muķarrebân beyânındadır 17) se‘âdetlü şevketlü pâdişâh-ı dîn-penâh hâķretlerinüñ zamîr-i neyyir-i pür 18) intibâhlarına hafı ü nihân olmayaki ecdâd-ı a‘zam se‘âdet-encâm 19) olan selâtin-i mâziyeden hâķret-i sultân süleymân han ğâziye

2A

1) gelince bi’z-zât dîvân-ı ma‘adelet-maķrûna hâķır olup ahvâl-i memleket ve ümür-ı 2) mülk ve millet ve ri‘âyâ ve berâyâ ve hazâin emvâl ve sair küllî ve cüzî ahvâl 3) ile tekayyüd buyururlar idi ba‘de hem müşârûn-ileyh sultân süleymân han 4) hâķretleri egerķe bi’z-zât dîvân-ı hümâyûna hâķır olmazlardı ve lenger endâz-ı 5) saltanat-ı ‘aliyyelerinde vâķi‘ olan ğazavât-ı hümâyûnuñ ba‘zısına bi’z-zât 6) teveccüh buyurmaları ile eşnâ-ı tarîķ se‘âdet- refiķde nice ahvâl ve ümûra 7) ittılâ‘ buyurup ve zemân-ı istirâhatlerinde ve maķrûse-i ķostantiniyyede 8) mesned-nişîn evrenk şâhı ve

bālā nişin taht-ı hümayün-ı pādīşāhī 9)oldukça ve kafesinden ümür-ı dīvāniyye sem'-i hümayün buyurup bu cihetden 10)dağı aḥvāle vākıf olurlardı ve tedbīr-i ümür-ı memlekete farṭ-ı iştigālden 11)tab'-ı hümayünlarına fi'l-cümle fütür gelse nümüne-i cenk ve bī-kār olan 12)şayd ü şikār ile gāh edrene ve gāh yanbolı şikārgāhlarına geşt 13)ü güzār édüp her mazlūm bī-vāsıṭa 'arz-ı ḥāl etmekle bu yüzden dağı 14)nice aḥvāle ıttılā' buyururlardı ümür-ı memleket ile bu vechile teḳayyüdleri 15)kemālinde olmağla zemān-ı meymenet nişānlarında memālik-i maḥrūsa-ı islāmiyye 16)ma'mūr ü ābādān olup şahn-ı cihān pūr emn ü emān idi ve nüdemā 17)ve muḳarrebān evāil-i saltanat-ı murād ḥaniye gelince ümür-dīde ve kārdān 18)şāḥīb-rey ve ḥayr-endīş bir ālāy-ı 'ukalā kimesneler idi şemsī 19)paşa ve celāl beg ve ferḥād aḡa gibi 'atāyā-yı vāfire-i sultāniyye ile ḳanā'at

2B

1)édüp gerek nüdemā ve gerek muḳarrebān ve gerek iç ve taşra ḥalkından ve ḡayrıdan 2)kāinen men kāne ümür-ı devlet-i 'aliyyeye müdāḥale étmezler idi ol tāriḥde 3)mesned-nişin vüzerāt-ı 'azīmi merḥūm meḥmed paşa emr-i vüzerātda müstaḳill 4)olup bir vezīr-i rūşen-zamīr olmağla kārgāh-ı saltanatı on beş yıl 5)bilā müşārik çevirüp rey-i sedīd-i cihān-ārāsıla nizām-baḥş-ı 6)rüy-ı zemīn olmuş idi vüzerāt-ı 'azīmi manşīb-ı celīle ve maḥaline 7)maşārif olduğdan sonra bī-vech 'azl olunmayup nice yıllar mesned-i 8)sadaretde ber ḳarār ve ümürında müstaḳil gerekdür ve nüdemā ve muşāḥībāna 9)ḥuzūr-ı hümayūnda aḥvāl-i vüzerā ve 'ulemādan baḥş étmege ruḥşat-ı hümayūnları 10)olmazdı ḥatta meḥmed paşa müşārün-ileyhde celāl begden ḥatā'en ḥuzūr-ı 11)hümayün-ı pādīşāhīde paşa-yı mūmā-ileyhi taḥfife nā-şāyeste 12)akvāl şudūr etmekle rütbe-i ḳurb-ı şehriyārīden ib'ād ve medīne-i koştānaniyyeden 13)iḥrāc olunup müddetü'l-'ümr dāḥil-i ḥuzūr-ı hümayün olmadı ve zemān-ı selāṭin-i 14)selefde vüzerā-ı 'izām ve begler begiler ve sancaḳ begleri ve üzengi aḡalarının 15)ḥizmetlerinde olanlar 'umūmen 'abd-ı müşterāları olurdu pādīşāh-ı 'ālem-penāh 16)dirligine müteşarraf bir ferd ḳapularında olmazdı ri'āyā kısmından ve ehl-i sūḳdan 17)'ulūfeli ḥizmetkār dağı almazlardı iki cihetden zararā mü'eddī olduğıçün 18)birisi bu ki rüsūm-ı raḡbet vèren ri'āyā ve evlād-ı ri'āyā ḥizmet-i vüzerā 19)ve vükelāda olıcaḳ rüsūm-ı raḡbet vèrmeden ḳalup ḥazīne-i 'āmiyye

3A

1)ve zı‘āmet ve tīmār erbābına zarar terettüb eder birisi dağı budurki ata binüp 2) kılıç kuşanmağa mu‘tād olmağla ol lezzet damağında cāygır olup 3)tekrār ra‘iyyet olmaz ve ‘askeri olmağa dağı yaramaz bi’l-āhıre gürüh-ı 4)eşkıyaya lāhik olup nice fitne ve fesāda bā’is olur vilāyet-i 5)anadolıda muḳaddemā zuhūr eden celālî eşkıyāsınun ekser cünd 6) ü leşkeri bu maḳûleler idi ol cihetden vüzerā-ı selef bu maḳûlelerden 7)ihtirāz edüp ‘abd-ı müşterā istihdām ederlerdi ve pādîşāh kullarını 8)ḳat‘an kullanmazlardı ve gendülere tevābi‘ etmezler idi ve muḳaddemā beglik ve begler 9)begligi ve sāir menāşıbı kār-dīde ve emekdār ve müstakīm ve dīndār kimesnelere 10)tevcih olunup muḳābelesinde bir akçe ve bir ḥabbe rişvet ve cāize 11) alınmazdı ve cürm ü günāhı zāhir olmayınca bir ferd ‘azl olunmazdı 12)‘ale’l-ḥuşuş sancak begleri ve begler begleri yirmişer ve otuzar yıl 13)manşıblarında ber-ḳarar olurlardı ol cihetden devlet-i pādîşāhīde 14)ḳuvvet ü ḳudretleri kemālinde olup sefer-i hümāyūnı vāḳi‘ oldukça her biri 15)yedişer sekizer ve yüz belki biñ müretteb ve mükemmel merd-i cengāver-i maḥşuş 16)cebelülerile ‘azm-ı sefer-i zafer-i rehber edüp oğur-ı hümāyūn-ı pādîşāhīde 17)nice erlikler ve merdānelikler ederlerdi etrāf-ı memālik-i islāmiyyeden 18)bir köşede düşmen peydā olsa dağı ḥaberi sudde-i devlet- penāha 19)gelmedin kelle-i bî-devletleri vāşıl-ı dīvān-ı hümāyūn olurlardı cümleden

3B

1)beri sultān bāyezīd ḥan velī ‘ahd-ı devlet-i ‘aliyyelerinde hırvat ḥākimi 2)gibi bir ‘azīm düşmen-i bedḥāh leşker-i firavān-ı gümrāh ile serhadd-ı memālik-i 3)islāmiyyeye hücum edüp gelür iken tārīḥ-i merḳūmda bosna begler 4)begisi ya’ḳūb beg nām-ı merd-i dilāver fi’l-ḥāl erişüp ḥamle-i evvelāda leşker-i 5)gavāyet rehberine şikest vērüp gündünün ser bi samānen ‘arşa-ı 6)zerme ḡaltān eylemiş ve ebū el-megāzī sultān süleymān ḥan ḡāzī ‘aşrında 7)dağı dobruca memleketinde düzmece muştafa nām bir celālî zāhir olup otuz 8)ḳırk biñ eşkıyā cem’ edüp ḳura ve ḳaşabatı ḡāret ve işāl-i ḥasāret 9)üzre iken ol tārīḥinde mīrlivā-ı bender olan aḥmed biñ nām dilāver 10)fi’l-ḥāl erişüp ḥaḳlarından geldi ve sultān selīm ḥan-ı şānī ‘aşrında 11)‘uşāt-ı kefereden ıspanya ve venedik donanması donanma-ı hümāyūna şikest 12)vērüp ba‘dehū doksan pāre çekdürü ḳadırğa ile ayamavra ḳal‘asını muḥāşara 13) etdükde

yanya sancağı begi gāret tırhan zāde muştafa beg nām 14)serbāz erişüp donanma-yı küffārı tārmar ve ekşer leşkerin tō‘me-i şimşir-i ābdār 15)édüp kal‘ayı yedlerinden tahliş eyledi sultān murād hazretlerinin 16)zemān-ı devletlerinde qazaq-ı ‘āk bir nice memleket hasāretine ittifāk édüp aqkıрман 17)üzerine gelürken yine müşārün-ileyh muştafa beg erişüp cümlesin 18)tō‘me-i zırgām-ı belā eyledi ve bunların emşāli ümerādan şudür eden 19)erlikler ve merdānelikler hadden bīrūn ve kıyāsdan efzūndur her biri

4A

1)zemānlarında nice fütühātlar édüp māl-ı gānā‘im-i bīşümār ile cāmi‘ler 2)ve medreseler ve zāviyeler binā édüp şevket-i islām ve revnaq-ı dīn 3)günden güne ziyāde olmaqda idi ve selātin-i selef zemānında 4)dergāh-ı ‘ālī kapucı başları ve müteferriqaları sancağa ve begler beglige 5)lāyık ü erzānī hayırhāh-ı düdmān-ı ‘oşmānī ruzigār-dīde şāhīb-rey kār 6)āmūzde kimesneler idi küttāb-ı dīvān-ı ‘ālīşān şāhīb-i qalem ve ehl-i 7)raqam kāmūn-şinās ve māhir mülük-i etrāfa nāme yazmağa kādīr kimesneler 8)idi ve defter-i hāqānī ve mālīyye kātibleri ehl-i vukūf ve istikāmet 9)ve şāhīb-i şu‘ūr ve şıdāki olanlar idi dergāh-ı ‘ālī çavuşları 9)ümūr-dīde ve maşlahat-güzār mülük-i etrāfa elçilige sezāvār kimesneler idi 10)her zümrenün hadd-i mu‘ayyen olup ziyāde ve nokşan qabūl etmezdi ve bin 11)beş tārīhine gelince tavā‘if-i mezbūrede gedikli olmayup cümlesi sefer-i 12)hümāyūna me‘mūrlar idi ve dergāh-ı ‘ālī kapucı başlarının defter-i 13)icmālde arpalıkları on dokuz bin dokuz yüz dokşan dokuz aqçe 14)varınca idi izdiyād bulup bir aqçe dahı ziyāde olmaz idi 15)ve zı‘āmet ve tīmār nāmıla kimesneye arpalıq verilmazdi başmaqlık 16)ta‘yīnī lāzim gelse havāşş-ı hümāyūn qaryelerinden on dokuz bin dokuz 17)yüz dokşan dokuz aqçe varınca ta‘yīn olup ziyāde olmazdı ve qadīmī tīmār ve zı‘āmet kimseye hāşş ve başmaqlık olmazdı ve dilsüzler

4B

1)ve cūceler ve sāir nüdemā-ı pādīşāhī kimler olursa ‘ulūfelū olup 2)zı‘āmet ve tīmār anlarda memnū‘ idi ve harem-i hümāyūn arnaud ve bosnevī 3)devşirme ve serhadd begleri ve begler begilerin beşkeş gönderdükleri 4)oğlanlar ve müteveffā olan

vüzerānuḡ ‘abd-ı memlûkleri alınup 5)her biri harem-i hümayûn-ı pâdişâhîde nice müddet hîzmet êdûp temâm-ı mertebe kâl 6)olduḡdan sonra taṣra çıkup âdâb ü erkāndan hâric bir vaz’ êtmezlerdi 7)selâṭin-i sâlîfe zemân-ı şerîflerinde hâl bu idi bâḡi fermân se‘âdetlü 8)şevketlü pâdişâh-ı ‘âlî-câh hâzretlerinüḡdür muḡaddemâ erbâb-ı tîmâr ve zı‘âmetün 9)ve firet ü keşreti kuvvet ü kudreti ve anlar yüzünden ne kadar hîdemât-ı hümayûn 10)görildüḡi ve ne mertebe pâk ve mazbûṭ ‘asker olduḡi beyân olunur 11)şevketlü ve se‘âdetlü pâdişâh-ı kişver-küşâ hâzretlerinüḡ mirât-ı ṭab‘-ı ‘âlem 12)nümâlarına hafî olmayaki selâṭin-i sâlîfe-i ‘îzâm ‘alellallahü derecâtehum 13)fi dârü’s-selâm bunca ġazavât-ı celîle ve fûtuhât êdûp zemân-ı meymenet 14)nişānlarında şimşîr-i âbdâr îrân ve tûrân ve türk ve tatar ve hind ve yemen 15)ve küffâr-ı haksâr memleketlerine erişüp ṭâḡat-i pençe-i şîrân nebûd 16)rû be râ mazmûnı üzre a‘dâ’-ı dîn ve devletden kimesne muḡâbeleye 17)kâdir olmayup ġülbānk-ı muḡammedî ile rub’-ı meskûn ṭolup ve her memleketün 18)pâdişâhı muṭî ‘ ü fermân-ber olup sem ‘en ve ṭâ‘aten dedükleri ve bunca 19)kılâ‘ ve memâlik feth êdûp şît ü şadâ-yı ‘âlem-ârâları dünyâya velvele

5A

1)şaldüḡi zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr muzâheretile olup mülûk-i etrâfdan bâc ü harâc 2)almışlar idi fî-nefs’il-emr dîn ve devlet oḡurına cân ve baş vèren 3)ġüzîde ü mümtâz serbâz ü serfirâz ve muṭî ‘ münkâd ol ṭâife idi 4)ve anlar mükemmel iken vâḡî‘ olan ġazavât ü maşâfflarda kapu ḡullarına aṣlâ 5)ihtiyâc olmazdı hayr-hâh-ı devlet pâk ve mazbûṭ bir ṭâife idi 6)aralarında bir ferd ecnebî olmayup cümlesi ocaḡ ve ocaḡ zâdeler 7)ebâ’an cedd pâdişâh dirliğine müteşarriif kimesneler idi hattâ erbâb-ı tîmâra 8)ecnebî duḡûl êtmesün dèyü ibtidâdan tîmâr emri bir ferde vèrilmezdi 9)ḡadîmî sipâhî zâde ve ḡul oḡlı olanlara istîḡkâk emri vèrildükde 10)sipâhî zâde ve ḡul oḡlı ḡul olduḡına iki nefer za‘îm ve on 11)nefer tîmâr ehl şehâdet êtmeyince vèrilmez idi ve şehâdetleri şöyleki 12)ḡîlâf vâḡî‘ olup ḡul oḡlı olmaz ise cümlesinüḡ zı‘âmet ve tîmârları 13)âḡîre vèrilmeyüp ‘âleme ‘îbret olurlardı ve şehr oḡlanı ve ri‘âyâ ḡısmı 14)tîmâr emrine ṭâlib olmaḡ küfre berâber idi ol maḡûlelere vèrilmek 15)muḡâl idi erbâb-ı tîmârdan yararlığı zâhir olmayana ve yâhod sefer-i 16)hümayûnda baş ve dil götürmeyene teraḡḡi îḡsân olunmazdı temâm-ı mertebe 17)yararlığı zâhir olup baş ve dil götürdükde on akḡede

bir akçe 18)terakķi in‘ām olunurdu ve bir ehl-i tīmār sefer-i hümāyūnda ḥadden ziyāde 19)yararlık ve behādırlık édüp on on beş baş ve dil götürse

5B

1)zı‘āmete müstahakķ olup devlet-i pādişāhīde za‘īm olurdu āsitāneden 2)bir ferde terakķi vērilmek muḥāl idi vūkelā-ı devletde ve ‘askerde gümüş 3)raḥt ü zīver ü zīnet yoğ idi erbāb-ı tīmārū her biri zı‘āmet ve tīmārları 4)olduğı sancaqlarda sākin olup bayrakları altında mevcūd idi 5)āḥar yerde olmak memnū‘ ü muḥāl idi böyle olmasının sebebi budurki 6)her sancağın sipāhisi dā‘imā anda mevcūd bulunup bir köşede 7)düşmen peydā olsa cümlesi üç günde ḥāzır ü āmāde olup 8)her nereye teveccūh lāzım gelürse ol ṭarafa şitābān olup hīdemāt-ı meşkūre 9)vücūda getirürlerdi ve eṭrāf ü cevānībde maḥlūl zı‘āmet ve tīmārı bin den 10)yüz bin e varınca her eyāletün begler begisi erbābına tevcīh édüp defter-i 11)icmāle kayd olunup tezkīresi āsitāne-i se‘ādetde berāt olunurdu āsitāne-i 12)se‘ādetden kimesneye dirlik vērilmezdi bu sebebden memālik-i islāmiyyede 13)bir nizā‘lu zı‘āmet ve tīmār yoğ idi ve ecnebī ve nā-ehle müdāḥale eylemezdi 14)ve eger begler begileri bir tīmārı bir ṭarīķ ile nā-ehl tevcīh etseler müstahakķ olanlar 15) āsitāne-i se‘ādete gelüp feryād ü şekvā édüp ol begler begiye ṭaraf-ı 16)pādişāhīden küllī ‘itāb ve manşıbdan sebep-i ‘azlı olurdu ol sebebden zı‘āmet 17)ve tīmār erbābının elinde olup her biri dīn ve devlet oğrına cān ve baş 18)fedā édüp a‘dā-ı dīn ve devlete muķābil olsalar bi-‘ināyeti’l-lāhi te‘ālā nuşret 19)gendülere ḳarīn olup gālīb-i muṭlak olurlardı ol tārīḥde vāķī‘

6A

1)ğazavāt-ı hümāyūnun cümleden beri merḥūm ve mağfūrleh sultān sūleymān ḥan 2)‘aleyhürrahmete ve’l gufrānun zemān-ı saltanat-ı ‘aliyyelerinde nemçe kıralı 3)gibi bir şarkī-i bed-fi‘āl leşker-i firavān-ı deryā mişāl ile kilīd-i serḥadd-ı manşūre 4)olan ḳal‘a-ı budin üzerine hücum ü istilā eyledükde ol tārīḥde 5)rum ili begler begisi olan sofī muḥammed paşa merḥūm mahrūşe-i şofiyada 6)bulunup ḥaberdār olduḳda der-‘akab ilgar édüp erişdükd e ḳalb-i 7)düşmenine gündüzün urup fi’l-hāl yüz bin den mütecāviz leşker küffārū 7)ekşerin tō‘me-i şimşir-i ābdār édüp ṭop ve tüfenk ve cebe ḥānesin 8)alup ‘asker-i islām māl-ı ḡanāim-i bīşümār ile muğtenim oldılar ketb-i

tārīhde 9)meştürdur ve bosna eyāleti daḥı sancaḥ olup rüm ili eyāletine 10)mulḥaḥ iken defter-i icmālde on iki biḡ mükemmel kılıc idi ḡānūn üzre 11)cebelülerile kırḡ biḡ güzīde ü mümtāz serbāz ü serfirāz müte‘ayyin ‘asker 12)idi ve ba‘zı ocaḥ ve ocaḥ zādelerden ḡayret ve ḡamiyyet ve nām ü neng 13)şāḡibleri devlet-i pādīşāḡide ḡuvvet ü ḡudretleri kemālinde olmaḡla 14)ḡasbetu’l-lāḡi te‘ālā ḡānūndan ziyāde kimi otuz ve kimi kırḡ ve elli altmış 15)müsellaḡ cebelülerile eşüp bu tarīḡile rüm ili ‘askeri yetmiş seksen 16)biḡ miḡtārı merd-i şīr-efgen ve delīr-i düşmen-şiken olup her ḡanda varsalar 17)feth ve zafer yāver olurlardı ve anadolı eyāleti defter-i icmālde yedi biḡ 18)ḡılıḡ olup ḡānūn üzre cebelülerile on yedi biḡ mükemmel ve müretteb

6B

1)güzīde ü mümtāz ü mu‘ayyen ‘asker olup anlaruḡ daḥı ocaḥ erleri 2)ḡānūndan ziyāde cebelülerile eşüp cem‘en anadolı ‘askeri otuz 3)biḡden ziyāde ‘asker olurdı diyārbekir eyāleti tābi‘ olan kürdistān 4)ile yigirmi biḡden ziyāde ‘asker olurdı ve erzurūm eyāleti daḥı 5)yigirmi biḡ güzīde ‘asker olurdı ve sāir eyāletler daḥı bu vech üzre 6)müretteb ve mükemmel idi ve el-ḡaşıl yalnız rüm ili ‘askeri bi-emrillāḡi te‘ālā 7)nemḡe ḡıralına ve diyārbekir ve van ve erzurūm eyāletleri ‘askeri ‘acem mel‘ūnına 8)cevāb vērüp ḡayrı ‘askere iḡtīyāc olmazdı ve rüm ili eyāletlerinde 9) yigirmi biḡ defterlü aḡıncı ve kırḡ biḡ yürükān ve müsümān var idi 10)ve anadolı eyāletinde otuz biḡ piyādegān var idi sefer-i ḡümāyūn 11)vāḡi‘ olduḡça aḡıncı begleri ve kırḡ elli biḡ miḡtārı ata ḡona ḡādīr 12)kimi aḡıncı ve kimi göḡüllü şehbāz dilāverler ile eşüp ḡāret-i memālik-i küffār 13)olurdı tatar ḡāifesine ḡat‘an iḡtīyāc olmazdı ve yürükān ve 14)müsümān ḡāifesinden sefer-i ḡümāyūn vāḡi‘ olduḡça nevbetile altı 15)biḡ nefer adem ta‘yīn olınuḡ müḡimmāt-ı seferiyelerin ḡitmeyenler görürlerdi 16)ve ḡāife-i mezbūreyi yürük begleri sürüp başbuḡ olup 17)ol ḡāifeyi sefer-i ḡümāyūn sürerdi ve ḡāife-i mezbūruḡ ḡārları 18)ve meteris ḡazmaḡ ve ḡop ve tüfenḡ ḡızmetin ētmek idi ve anadolı 19)cānibinden sefer vāḡi‘ olduḡça piyādegān ḡāifesinden üç dōrt biḡ

7A

1)adem nevbetile ta'yîn olup bunlara yeñiçeri ocağında olan on dört 2)nefer yaya begleri vardur baş ve buğ olup ol tãifeyi sefer-i hümâyûna 3)sürerlerdi ve me'mûr oldukları üzre meteris kazup ve top 4)ve tüfenk hizmetin ederlerdi erbâb-ı tîmâr bu maķûle kara kollukda 5)ve ellerine kazma ve kürek almayup cenk ü harbe hazır ü âmâde olurlardı 6)ve bir kal'aki muhâsara etseler bi-'inâyeti'l-lâhi te'âlâ kabza-ı teshîre gelürdi 7)muḳaddemâ hâl ve kazıyye bu minvâl üzre idi bâķi fermân se'âdetlü 8)şevketlü pâdişâh-ı 'âlem-penâh ḫazretlerinüñdür muḳaddemâ 'ulûfeye müteşarîf 9)olan tavâ'ifüñ ne miḳtâr olduğı beyân olunur se'âdetlü şevketlü 10) pâdişâh-ı encüm-sipâh ḫazretleri tab'-ı hümâyûnlarına nihân olmayaki 11)doḳuz yüz seksen iki târiḫinde cedd-i büzürgvâr-ı 'âlî tebârları 12)merḫûm ve mağfürleh sultân murâd ḫan bin selîm ḫazretlerinüñ 13)cülûs-ı hümâyûnları vâķi' olup mesned-ârâ-yı evrenk şâhı olduklarında 14)mevcûd olan 'ulûfeli ḫul tãifesi bu miḳtârdurki zıkr ü beyân olunur 15)dergâh-ı 'âlî müteferriḳaları caşnigîrân çavuşân küttâb-ı defter-i ḫâķânî

nefer 124 nefer 40 nefer 260 nefer 4

16)küttâb-ı dîvân-ı hümâyûn küttâb-ı mâliyye küttâb-ı ḫazîne-i 'âmire ḫazînedârân-ı bîrûn

nefer 31 nefer 17 nefer 51 nefer 10

17)bevâbân ebñâ-ı sipâhiyân zümre-i sîlâḫdârân 'ulûfeciyân-ı yemîn

nefer 356 nefer 3210 nefer 2127 nefer 400

7B

1)'ulûfeciyân-ı yesâr ğurebâ-yı yemîn ğurebâ-yı yesâr

nefer 406 nefer 407 nefer 407

2)yeñiçeriyân-ı dergâh-ı 'âlî ve seĝbânân ve piyâdegân

nefer 13599 zaĝarcıyân ve ğılmânân-ı istambol ve edrene

3)edrene ve geliboli ve ḫadaîḳ-i ḫaşşa cemâ'at-i ıṣṭabıl-ı 'âmire matpaḫ ve kîlâr

nefer 7495 nefer 4396 nefer 489

4)cebeciyân topcıyân 'arabacıyân-ı top mehterân-ı ḫayme

nefer 689 nefer 1099 nefer 400 nefer 239

5)mehterân-ı ‘ilm teberdâran peykân-ı haşşa sakâyân

nefer 151 nefer 115 nefer 27 nefer 18

6) mü’ezzînân-ı haşşa ehl-i hıref şu yolcıyân atıbbâ ve cerrâhân

nefer 6 nefer 527 nefer 54 nefer 26

7) yekûn cem’en

36153

8)tavâif-i mezbûrenün her birinün minvâl-i meşrûh üzre hadd-i mu’ayyeni olup
9)ziyâde ve nokşân kabûl étmezdi ve altı bölük halkına yedi yılda bir kapu 10)olup
müteveffâları deñlü harem-i hümayûndan eski oğlanlar iħrâc olinup 11)yeñiçeri ve
cebeci ve topcı tâifesinden yararlığı zâhir olan der-i devlete 12)‘arz olinup tâife-i
mezbûreye ilhâk olunurdu ibtidâdan bölük 13)veledeş nâmıla olmak memnû‘ ü muħâl
idi ve tâife-i mezbûre istambol 14)ve edrene ve bursada ve mâbeyinde olan kura ve
kaşabâtda sâkin ü mütemekkin 15)olup ğayrı vilâyetlerde olmak memnû‘ idi ol
cihetden tâife-i 16)sipâhdan bir ferd bir ferde zulm ü te‘addî edemezdi ve dergâh-ı ‘âlî

8A

1)yeñiçerileri ve cebecileri ve topcıları ve sâir ocağda olan kullar 2)‘umûm üzre
devşirmeden olup ğayrı tâifeden olmak memnû‘ idi 3)devşirme dahı arnaud ve bosnevî
ve rûm ve bulğar ve ermenî tâifesinden 4)maħşûş olup ğayrı tâifeden olmak memnû‘
idi devşirmeden 5)ibtidâ kıızıl ‘abâ ile gelen ‘acemiyânı islâmı ve türk lisânı öğrenmek
içün 6)ağaları olan kimesneler ikişer fülûriye türkistâna fûrûht ederlerdi 7)dört beş
seneden sonra defterleriyle olan yerlerden cem‘ édüp 8)her bir ocağa tevzî‘ ederlerdi ve
yedi yılda bir def’a yeñiçeri kapusu 9)olup müteveffâları deñlü on beş yigirmi çokalı
eski oğlanlar kapuya 10)çıkarlardı ziyâde bir oğlan çıkmazdı ve yeñiçeri tâifesi
‘umûmen 11)ergenler olup cümlesi odalarında mevcûd idi istamboldan 12)taşra bir
ferd olmazdı ve sefer-i niyâmdan ve yâhod şekâvetden birinün 13)‘ulûfesi kaṭ‘ olinsa
men ba‘de naşih ihtimâlî olmazdı el-hâşıl 14)kapu kulu kapuda erbâb-ı tîmâr
tîmârlarında sâkin olup ğayrı yerlerde 15)olmak kânûn degül idi kırk dağ

korıcılarından ğayrı korıcı 16)nāmında yoğ idi ve oturağ olmazdı meger peyrev-i ‘amel-mānde olup 17)sefere eşmege kudret ü kuvveti olmaya ol maķūlelere üçer akçe ile 18)tekā‘ud ihsān olunup andan sonra tezevvüce icāzet veriliyor idi 19)ol dağı o bark şāhībi olup du‘ā-ı devlet-i pādīshāhiye meşğul

8B

1)olurdu ve evlādları olduğda bir kaç nefer ihtiyār odamız kul 2)oğludur dēyü şehādet ētdükden sonra ‘acemi oğlanı yazılıp ocağı 3)birine teslim olunurdu bu kadar zemān yollarıla kapuya çıkarlardı 4)ve yeñiçeri ocağında üç çavuş ve on iki serāser kuşanan mumcı 5)olup ziyāde olmazdı ve yeñiçeri kethudāsı ve çavuşları yedişer 6)sekizer ve onar yıl manşiblarında ber- karar olup bī-vech ü bilā-sebeb ‘azl 7)olalmazdı ve sāir zābītları dağı bu minvāl üzre bī-günāh ‘azl olunmayup 8)her biri manşib olduğda ağalarına peşkeşlik biñ akçe olup ziyāde 9)olmazdı ve bölük başıları tebdilde ağalara bir akçe yoğ idi ve birinden 10)mücib-i ‘azli bir töhmet şadır olsa ağaları dīvān ēdüp cümle ocağ 11)zābītları huzūrında ol kimesneyi ‘azl ēdüp tekrār ocağa dāhīl 12)ētmezlerdi ancak düşende istihkākına göre tīmār ve zı‘āmet ihsān 13)olunurdu hāl ve każiye bu minvāl üzre idi bāķi fermān 14)se‘ādetlü şevketlü pādīshāh-ı ‘ālem-penāh hāzretlerinüñdür 15)vüzerā-ı ‘izāmuñ tegayyür-i ahvāline bā‘is ve menāşib-ı pādīshāhiye 16)müdāhale ve tīmār zı‘āmet ahvāline ibtidā tegayyür ne vecihile olduğ beyān 17)olunur se‘ādetlü şevketlü hāķān-ı ğazanfer hāzretlerinüñ kalb-i 18)şerīf-i pūr celādetlerine nihān olmayaki dokuz yüz seksen iki tārīhine 19)gelince vüzerā-ı ‘izāmda istiklāl-i tām olup vüzerāt-ı azīmi

9A

1)şadrında olanların ümürına bir ferd müdāhaleye kādir degül idi kabz 2)ü baş ve ‘azl ü naşb ellerinde olup pādīshāh ile gendüler beyninde olan 3)mu‘āmelāta kimesne vāķıf degül idi ve bir maşlahata müdāhaleye kimesnenüñ 4)zehresi yoğ idi tārīh-i mezbürdan berü nüdemā ve sāir muķarrebān huzūr-ı 5)hümāyūnda hayyiz ü rütbeler bulup ümür-ı salţanata müdāhale ēder oldılar 6)vezīr-i ‘āzam olanlara nice nā-ma‘ķul teklifatlar ēder oldılar dağı 7)murādlarına müsā‘ade ētmezlerse cümlesi yekdil ve yekcihet olup huzūr-ı 8)hümāyūn-ı pādīshāhide fırsat buldukça haklarında nice güne iftirālar 9)ēdüp

tahrîk-i silsile-i ğazab-ı pâdişâhî etmekle bi-günâh kimini katl ve kimini 10)nefy ve kimünj māl ü menālın aldurup küllî hâkâretler êtdürdiler cümleden 11)beri muqaddemâ memleket-i ‘acem üzerine serdâr ta’yîn olınan ferhâd paşa 12)tarîk-i ğazâ ve cihâdda kemerbend-i ictihâd olup bunca hîzmetler vücûda 13)getürüp ‘arşa-ı memleket-i ‘acemde olan on iki eyâlet yeri kabzâ-ı 14)teşarrûfe getürüp memâlik-i pâdişâhiye ilhâk êtdükde şâh-ı gümrâh 15)el-emân dëyü tâlib-i şulh ve emân olup 16)ķarındaş oğlını bunca tuhaf ü hedâyâ ve bunca tefârûķ-ı girân-behâ ile muhayyem-i bârgâh paşa-yı ‘alışân huzûrında emân-hâh olduķda 17)paşa-yı müşârün-ileyh dahı murâdına müsâ‘ade êdüp fetih ve nuşret 18)ber yemîn baht ü devlet ber yesâr âsitâne-i se‘âdet medâr tarafına

9B

1)‘azîmet ve birâderzâde-i şâh-ı gümrâhî bilesince sudde-i penâha getürüp teslîm 2)eyledi bunca hîzmetler muķâbelesinde taraf-ı saltanat-ı ‘aliyyeden 3)iltifâtlar ü nüvâzişler in‘âmlar ü ihsânlar me’mûl iken nüdemâ 4)ve muķarrebân ve bed-güyândan ba‘zıları hâķķında nice iftirâlar êdüp 5)bi’l-âhîre bî-günâh katl etdürdiler ve muķaddemâ sultân murâd han ve sultân 6)mehmed han ğazî hâzretlerinünj zemân-ı şerîflerinde tâife-i sipâh semt-i 7)itâ‘atden inhîrâf gösterüp vûkelâ-ı devlet ile rûzbâz ve mu‘âmelesüz 8)êdüp rûm ili begler begisi ķara mehmed paşa ve bâbü’s-seâde aĝası 9)ĝazanfer aĝayı isterüz dëyü katl êtdürdüp ehl-i ‘arza te‘arruz 10)ve ri‘âyâ ve berâyâyâ zulm ü te‘addî üzre olup bir ferd def‘ine ķâre-sâz 11)olmamışken merhûm yemişci hasen paşa husn-i tedbîr ve re’y-i dilpezîr 12)ile yenîçeri ocaĝınj kûlına alup ‘ale’l-ĝafle istambol kapuların 13)ķapadup tâife-i mezbûrenünj eşķiyâ ü eşrârınj bir anda tû‘me-i şimşîr-i 14)ķahr êdüp hâķķlarından gelmiş iken anı dahı pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hâzretlerine 15)bî-cürm ü bî-günâh ĝamz êdüp bi’l-âhîre katl êtdürdiler dervîş paşa 16)nasûh paşa gibi delîr ü dilâver merd-i behâdır nice şâdık vezîrleri 17)ba‘zı aşhâb-ı i‘râz-ı fâside ile nice iftirâlar ile hâşâ şümme hâşâ 18)saltanat-ı ‘aliyyeye sū-i ķaşdı vardur dëyü mazhar-ı ğazab-ı pâdişâhî êtdürdiler 19)anlardan sonra gelen vûzerâ-ı ‘izâm bi’z-zarûrî iç hâķķına mûtâbe‘at ve hevâlarına

10A

1)muvafaķat  d p her ne mur d  tse dir ē  tmez oldılar onlar daēı 2)nice  m ra m d haleye baēlayup ēuz t ve erb b-ı h rb h k kları olan 3)nice y z mu addem feth olunmıē k r  ve mez r   birer t r kile kimin baēmaklık 4)ve kimiē arpalık ve kimini temlik  td rd p gend lere tem m-ı ist ēn  geld kden 5)ēonra her biri tev bi ine nice t m r ve zı  metler  td rd p erb b-ı 6)seyf ē dirliklerin k t   td rdiler ve beyt  l-m l-ı m slim ni  z  at  d p 7)  lemi bu ēekle k dılar bundan ēonra yine k n  at  tmey p b b-ı irt ē y  8)k ē de k lup sancaklara ve begler begilere ve s ir men ē b-ı p diē h ye 9)m d haleye baēladılar bir al y n -ehl ve n -m stah k  l ēe-i riēvet t ma  10) d p kimine beglik ve kimine begler begilik alıv r p erb b-ı ist h k  11)olan bir al y-ı k r-d de ve emekd r yarar ve ēec  at ē   r k ll r k ēe-i 12)mezelletde b -n m   niē n k lup p ym l fak r   fen  oldılar ve erb b-ı 13)t m r ve zı  met bi l-k lliyye yok oldılar ol cihetden v k   olan ēazav t 14)bir varup bir gelmeden belki tah rib-i mem lik-i ma m reden kin ye olup 15)feth ve nuēret ber t raf oldu zab t   rab t   lemden k lkup  ul feli 16)k l d ny y  t td  ve n md rları v kel ya tev bi  olup her ne k dar 17)fitne ve fes d z h r  tse bu mak lelerden oldu h nk r dirliğine 18)m teēarriif olanlar v kel  kapusunda neyler k l k l gerekd r v kel  k l   abd-ı 19)m ēter larıdur yine olmak gerekd r ve h rem-i h m y na h l f-ı k n n t rk

10B

1)ve ē ng ne ve yeh d  ve b -d n ve b -mezheb k ll ē ve  ayy ē ēehr oēları 2)girer oldu bundan b yle bir ted r k g r lmez ise zı  met 3)ve t m r erb bına v rilmez ise bu derme  atma  asker ile d n 4)ve devlet-i  aliyyeye l y k bir h zmet g r lmez ve bir maēlaēat tem ma ermez 5)b k  ferm n se  adetl  ēevketl  p diē h-ı   l  c h 6)h zretlerin nd r  ulem -y  selef ne s retde olup h l  mevc d olan 7) ulem -ı  aēr ne h lde olduēı ve beyinlerinde k n n-ı k d m ne vechile 8)olduēı bey n    ay n olunur se  adetl  ēevketl  p diē h-ı 9)f riēte ē yem h zretlerin ē t b -ı sel m-i p r keremlerine nih n olmayaki 10)h lef -ı r ēid n r zvan ll hi te   l   aleyhim ecma ından ēonra 11)p diē h n-ı selefde  tret-i t hire-i   l-ı  oēm n h lledall h  h lafetehu 12)il   h r  z- zem n nec b p k g her ve silsile-i ēer fe-i b lend- hter 13)p k mezheb ve p k millet-i   l  k dar p diē h lar gelmemiēd r 14)ve bu h ned n-ı  aliyyeye m yesser olan ēaz  ve cih d ve bunlara naē b olan 15)f t h t bir p diē ha m yesser olmamıēdur ēer -

i şerîfe ve dîn-i 16)mübîne kemâl mertebe hürmet ü ‘izzetleri berekâtıla bunca elṭāf-ı 17)ilāhiyeye mazhar olmuşlardır imdi ma‘lûm-ı hümâyûn olaki 18) şer‘-i şerîfün beḳâsı ‘ilm iledür ve ‘ilmün beḳâsı ‘ulemâ-ı ‘izām 19)iledür ol cihetden ecdād-ı ‘izāmuñ zemânında ‘ılme ve erbâbına

11A

1)olan hürmet ü ‘izzet bir devletde olmamışdır ve anlar daḥı şemeresi ile 2)âşâr-ı cemîle müşâhade etmişlerdür intizām-ı hâl-i ‘ulemâ mühimmât-ı dîn ve devletdendir 3)bu eşnâda ḡāyet muhtell ü müşevveş olup hâlleri digergün olmuşdır 4)ecdād-ı ‘izām se‘âdet-encâmları zemânlarında ‘ulemâ beyinde cārî olan 5)ḳānûn ü resm budur ki ulemānuñ a’lem ve efzalı ve etḳa ve evra’ ve esenn 6)ve eşlahı şeyḥu’l-islām ve müfti’l-enām olup andan aşağı olan 7)rûm ili ḳādı-‘askeri ve andan aşağı anadolı ḳādı -‘askeri 8)bu tertîb üzre istihḳāklarına göre rî‘āyet olunurlar idi 9)ve şadr-ı fetvā maḥaline muşâdif olduğdan sonra min ba’d ma‘zûl 10)olmazdı zîrâ fetvā ‘azîz şerîf ve ḡüzîde-i manşib-ı ‘aliyyedür anuñ 11)hürmeti ḡayra benzemez ‘azl ü naşb ḳabûl eylemez ve hem her ‘âlim ol 12)meḳâma lâıyḳ olmaz muḳaddemâ şeyḥu’l-islām olan kimesneler 13)membe‘-i faẓl ve kemâl olduğundan ḡayrı nâṭık-ı bi’lḥaḳḳ olup 14)pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ḥazretlerine dâimâ naşh-ı cemîlden ḥâlî olmazdı 15)ve intizām-ı dîn ve devlete sâ‘î olup aḥvâl-i ‘ibādüllâh ile 16)muḳayyedler idi şadr-ı fetvā böyle bir adem ile müşerref olduğdan sonra 17)müddetü’l-‘aşr ‘azl olunmamaḳ gerekdür eyülerün ḳadri bilinmek gerekdür 18)ebussu‘ûd efendi merḥûm müddet-i ‘ûmrinde manşib-ı fetvâdan ‘azl olunmadı 19)ve istikâmet ve diyâneti olan ḳādı-‘asker daḥı on on beş sene

11B

1)manşibda olup ma‘zûl olduklarında yüz ellişer akçe teḳā‘ud 2)iḥsân olunurdu ve bilād-ı selâse ḳādıları ve sâir ḥukkām-ı şerî‘at olanlar 3)daḥı nice zemân manşiblarında ber ḳarâr olup bî-vech ‘azl olunmazlardı 4)ve ba’del-‘azl niceleri vazîfe ile ve nice birer medrese ile teḳā‘ud 5)iḥtiyâr édüp baḳîye-i ‘ûmürleri ‘ilm ve ‘ibâdet ile du‘â-ı devlet-i pâdişâh-ı 6)islâm ile geçünürlerdi aralarında şimdiki şühret ü zînet yogdı 7)her biri bir manşibda istikâmet ve ‘adâlet édüp vardukları yerlerde 8)‘ibâdü’l-lâha rahmet

olurlardı ve tekā‘ud olduklarında gece gündüz ‘ilm-i 9)şerīfe iştiğāl édüp nice te‘līfāt vücuda getürürlerdi hālā 10)hazīne-i ‘āmirede ve meyān-ı nāsda nice te‘līfleri mevcüddur ve nām-ı 11)cemīlleri kıyāmete dek elsine-i halkda mezkürdur ve māllarına dağı 12)hazret-i cenāb-ı haqq celle-şāne berekāt vērüp nice hayrāt ü hasenāt vücuda 13)getürürlerdi hālā cāmi‘leri ve mescid ve medreseleri ve mektepleri 14)ve haneķāh ve zāviyeleri memālik-i islāmiyyede mevcüddur hālā tarīķ-i 15)‘ilm fevķa’l-hadd müteğayyir olmışdur ve aralarında cārī olan ķānūn-ı kadīm 16)tenezzül bulmışdur muķaddemā bir tālib-i dānişmend olmak murād eylese ‘ulemādan 17)birisi olup evvelā andan mahrec dersin okuyup isti‘dād ve liyākatini 18)müşāhede étdükden sonra müderrisinden birine gönderdi andan 19)birine böyle böyle hāricde ve dāhilde ve şahnda nice müddet dānişmend

12A

1)olup ba‘dehū murād étdüğü yerde karar édüp yolu geldükde mülāzim olup 2)rūznāmce-i hümāyūna yazılırdı şahn dānişmendlerinün eskilerine 3)mu‘idlerdür her birine birer tetimme ta‘yīn olup anda sākīn olan sūhtegāna 4)ifāde-i ‘ulūm éderlerdi biñ tārihine gelince şahn mu‘idlerinün şimdiki 5)müderrisler kadar i‘tibārı var idi ve dānişmend olup nice zemān medresede 6)iştiğāl-i ‘ulūm étmeyince mülāzim yazılmazdı ve kimse kimesnenün icāzetsüz 7)dānişmendin almazdı tarīķ-i ‘ilm fevķa’l-hadd pāk ve mazbūt idi ol 8)sebebdan içlerinde cāhil ecnebī olmayup her birleri yoluyla gelmekle eger 9)ķuzāt ve eger müderris cümlesi ‘ilm ve dīni mükemmel ve ‘ırz ve vakār şāhībi ademler 10)olup müderrisligi hālinde ‘ilm-i şerīfe ve manşıbı hālinde dīn ve devlete 11)istikāmet édüp ‘ibādüllāha nef‘-i mahz olurlardı nihāyetü’l-emr biñ 12)üç tārihinden berü bu nizām ve intizām bozılup muķaddemā şeyhu’l-islām 13)olan şun‘ullāh efendi bir kaç def‘a bī-vech ‘azl olup 14)kadī-‘asker dağı tiz tiz ma‘zül olmalarıyla yerlerine gelenler ‘azl havfına 15)düşüp vükelā-ı devlet ile müdārāya muhtāc olup huzūr-ı hümāyūnda 16)haqq sözi söylemeden kaldılar ve herkesün ri‘āyet hātırına muķayyed 17)oldılar ammā dīn-i mübīnde metāneti olan mü‘min-i kāmīl ‘azlden dağı 18)ķorkmayup kelām-ı haqqı söylediler şun‘ullāh efendi merhūm bir kaç 19)def‘a ma‘zül olmuş iken yine haqqı söyleyüp emr-i dīn ve devletde

12B

1) kat'an müsāmaḥa étmedi ol şadr müsāmaḥa yeri degüldür ri'āyet-i ḥāṭır 2)maḥali degüldür giderek her maşlahata ḥāṭır qarışmağla ve her emirde müsāmaḥa 3)olınmağla nā-müstahakḳlara ḥadden ziyāde manşıblar vèrilmek iktiza édüp 4)kānūn-ı kādīm bozıldı kādı-'askerler daḥı zemān-ı kālilde ma'zül 5)olmağla içlerinde ve tammā' ḥariş kimesneler zemān-ı naşbı fırsat ve fırsatı 6)ğanīmet bilüp ekşeri menāşıbı rişvet ile nā-ehl vèrür oldılar 7)ve mülāzimler daḥı yolıla vèrilmeyüp satılmağa başlayalı ve voyvoda ve şu 8)başı kātıbları ve 'avām-ı nāsdan niceleri beş on biñ aḳçe ile mülāzim 9)ba'dehū zemān-ı kālilde müderris ve kādı şahn-ı 'ālem cehele ile doldı 10)ve eyü kem belürsüz oldu ekşer ya zulm édüp nām-ı 'ulemā keşide kılan ol 11)maḳūle cehele ve ecnebīlerdür yoḥsa tarīḳ-i 'ilme ḥizmet édüp yolıla 12)gelmiş 'ulemā-ı 'izām ḥāşā ki ḥaḳḳdan 'udül éde nihāyet eyülere eyülikleri 13)muḳābelesinde ri'āyetler ve kemlere kemlikleri içün ihānetler olmamağla 'ālim 14)ve cāhil temyīz olınmayup ḳadri bilinmemekle 'ulemā-ı 'izāmuḡ 'avām-ı 15)nās yanında ḳadr ü rağbeti ü kıymeti ḳalmadı 'izzet ü ḥurmetleri gitdi 16)'ulemā-ı selef dīn ve diyānet aşḫābı olup taraf-ı ḥaḳḳdan zerre ḳadar 'udül 17)étmeyüp ḥazret-i cenāb-ı bārīnün celāl ve ceberüten mülāḥaza eyleyüp cenāb-ı 18)rabbü'l 'ālemīnden ḥavf étmekle 'āmmē-i ḥaḳḳ-ı cihān anlardan ḥavf ü ḥicāb 19)éderlerdi bu mādde emr-i ḥaḳḳ budur dēseler herkes sem'en ve tā'aten

13A

1)dérlerdi kimsenün muḥālefete zehresi yoğ idi bu 'abd-ı faḳīr ibtidā istambola 2)geldüğümde egerçe 'ulemā-yı 'izām şimdiki gibi ḥadem ü ḥaşem aşḫābı degül idi 3)lakin bir müderris dā'ileri yoldan geḳse ḥaḳḳ-ı 'ālem ikbāl ü ikrām ve küllī 4)ta'zīm ü iḥtīrām éderlerdi ve 'ırz-ı vaḳārları kemālinde idi ṭaşra 5)çıḳduḳlarında gendüleri ve ademleri baba yānī libāslar ile kat'an zīnet 6)ve zarāfet yoğ idi ve bīḥūde seyr ü sülūkde ve ṭaleb-cāh-ı manşıbdı 7)degüller idi herkes evlerinde 'ilm-i şerīfe iştigāl édüp çıḳduḳlarında 8)ya derse ya cāmi'-i şerīfe yāḥod lillāh muḥabbet étdükleri kimesneler ziyāretine 9)çıḳarlardı emmā ḥaḳḳ nazrında her biri müctehid mertebesinde mu'azzez ü 10)mükerrem idi bu 'aşırda daḥı 'ālim ve cāhil bir görilmeyüp aşḫāb-ı 'ilm 11)ve ma'rifetine imtiyāz vèrilse zemān-ı kālilde bi-fazlı'l-lāhi te'ālā evvelki

mertebeğe 12)varurđı menāşıb-ı ‘ilmiyye şefā‘atile vērilmek revā degüldür a’lem kankısı ise 13)ağa vèrmek gerekdür tarīk-i kazağa medār-ı ‘ilmdür sinn ü sāl ve hasab ü neseb 14)degüldür şimdi zāde ‘adl ètdükleri hālde manşıbı eskiye vèrürler 15)eskilik ‘inda’l-lāhi te‘ālā medār-ı kazağa degüldür seccāde-i şerī‘at ‘ālim ve ‘ādil 16)olanlara gerekdür medreseler daķāyık-ı ‘ilmiyye istīhrācına kādır olanlara 17)gerekdür bir cāhil mücerred eskidür dèyü bir ‘ālime taķtīm ‘indet-taķķīk 18)cevrdür ‘ilm ve diyāneti olıcaķ ‘ālim-i şābb ise de kayırmaz imāmetde 19)daķı a’lem bi’s-sene esenn üzerine muķaddemdür huşuşān kazağa sinn ü sāl

13B

1)ve zemān müreccāh olmaķ zātları berāber olduķı zemāndadır şeyh ile şābb ‘ilm 2)ve ma‘rifetde müsāvī olıcaķ pīrlar taķtīm olmaķ evlādur emmā ‘ilm 3)ve ma‘rifetden bī-behre olıcaķ biñ yaşında olsa ‘ibādu’l-lāha nef‘i 4)olmaz ve haķķı bātıldan temyīz olmaz emmā cümleñüñ mübdīi mülāzemetdür 5)şöyleki mevālī mülāzemeti satmaya ve her biri erbāb-ı istīhķākā 6)vèreler tarīk-i ‘ilm zemān-ı kālilde muntaẓam olup ve ehl nā-ehle ğālib olur 7)ve mülāzemetler daķı çok vèrilür oldu arpalıklar vazīfeler 8)teşrīfī hādīs oldu birine arpalık yāhūd vazīfe vèrilür olsa 9)teşrīfden nice mülāzim yazılurlar ve her mādde mülāzemet kânūndan 10)ziyāde alınur oldu bu ‘aşırdā diyāneti ve emāneti olmayan nice 11)kādı-‘askerler gūne gūne mülāzemetler yazup rūznāmçe-i hūmāyūnı doldurdılar 12)nicelerine teraķķiler èdüp bir iki yılda bir yeni mülāzimi yüz elliye 13)çıķardılar ol cihetden kuẓāt aķvālī muħtell ü müşevveş olup 14)aralarında müzaħame kemālinde olmağla bir kādı iki sene mülāzemet ile 15)manşıba nāil olamaz oldu faķr ü fāķa cānlarına geķdi her biri 16)sāil mertebesine varup bir manşıb çıķsa on beş yigirmi adem tālīb 17)olur birine vericek mā ‘adāsı tehī kalur bunlara bir tedārük 18)görilmezse hālleri điger-gūn olur bunun bir tedārüki mülāzemet zaķtı ile olur kânūndan ziyāde vèrilmeye erbāb-ı

14A

1)istīhķākdan ğayrısı alınmaya ve ‘ālim cāhil bir görünmeye bi-fazlı’l-lāhi te‘ālā 2)tīz muntaẓam olur kuẓāt aķvālile teķayyüd ehemmi-mühimmātdandır zīrā 3)ğāyet hor ü zelīl olmuşlardur bir şu başı ĥarāccı şikāyeti ile 4)manşıbları vèrilür bilā-sebeb niķeleri

‘azl olunur halk içinde 5)hurmetleri kalmadı ‘arzları dinlenmez oldu bir zālîmi ‘arz
êtseler 6)ol zālîme sebep-i rif‘at olur ya nice def‘-i zulm êtsünler 7)ya nice icrâ-yı
ahkâm-ı şer‘-i şerîf eylesünler her şikâyetile manşıbları 8)vêrilmemek gerekdür
ğavrına muṭṭali‘ olduğdan sonra cezâsı görilmek 9)gerekdür fi‘l-hakîka anlardan zālîm
olanlar temâm-ı kühile bilindükden sonra 10)‘azl ile iktifâ olunmayup kimi nefy ve
kimi ‘azl-i ebed olunmak gerekdür 11)her kanda zālîm var ise cezâsı görilmek gerekdür
müsâmaḥa ile ‘âlem 12)elden gitdi bâkî fermân se‘âdetlü pâdişâh-ı islâm-penâh
13)ḥazretlerinündür zı‘âmet ve tîmârın ibtidâ teğayyürü ne cihetden olduğın 14)ve
hâlâ kimler elinde olduğın beyân eder se‘âdetlü şevketlü pâdişâh-ı 15)encüm-sipâh
ḥazretlerinün ḡalb-i hümayûnlarına ḡafî olmayaki vech-i 16)arzda fitne ve fesâda ve
şer ve şerrün intişârına ve eşķiyâ ü eşrârın 17)ğalebe ve iştiḥârına bir bâis-i ‘azîm
budurki erbâb-ı tîmâr ve zı‘âmet ki 18)‘îndet-taḥḳîk ‘asker-i dîn anlar idi hâlâ anların
dirlikleri kaṭ‘ olunup 19)gendüleri bî-nâm ü nişân olup fitne ve fesâd ‘âlemi tıtdı dokuz
yüz

14B

1)doksan târiḡine gelince kura ve mezârî‘ erbâb-ı seyf elinde ve ocak ve ocak
2)zâdelerde olup ecnebî ve bed-aşl duḡûl êtmemişdür ve ekabir ve a‘yân 3)yedine
girmemişdür ibtidâ teğayyürî şol cihetden olmuşdurki muḳaddemâ 4)memâlik-i ‘acem
üzerine serdâr ta‘yîn olınan öz tîmâr oḡlı ‘osmân 5)paşa baz‘ ecnebîlere şecâ‘atleri
zâhir olmaḡla üçer bin akçeye ibtidâ 6)emri vêrüp bu tarîķile ecnebî fırsat bulup
‘osmân paşa eyülerine 7)vêrmişken andan sonra gelenler kâr budur dëyü eyü kem
dëmeyüp münâsebeti 8)olmayan ve aşlında ve cinsinde dirlik teşarrüf eylemeyen şehir
oḡlanı 9)ve ri‘âyâ kısmından bir alay-ı fûrû-mâyeke bir işe yaramaz ol maḳûle her
10)eşḡâşa ibtidâ emirleri râygân édüp zı‘âmet ve tîmâr murâd edenler 11)bir günde
yüz bin akçe tîmâra istîḡkâḳ ḡâşıl oldılar ve 12)maḡlûlât daḡı âsitâne-i se‘âdet
tarafından vêrilmege başlayup erkân-ı 13)vûkelâ düşen maḡlûlı tevâbi‘ ü
müte‘allikâtına vêrüp memâlik-i islâmiyyede 14)vâķi‘ olan tîmâr ve zı‘âmetün
güzîdeleri ḡilâf-ı şer‘-i şerîf ve muḡâyir-i 15)ḡânûn-ı münîf kimin başmaḳlık ve kimin
arḡalık ve kimin ḡavâş-ı hümayûna 16)ilḡâḳ ve kimin temlîḳ ve kimini vaḳf ve kimini
bedeni şîḡḡatde olanlara tekâ‘udluk üzre vêrüp ve bi‘l-cümle zı‘âmet ve tîmâr ekabir

mekeli 17)oldı begler begilerde ve sancağ beglerinde ve vüzerā ağalarında ve müteferrika 18)çavuş ve küttāb zümrelerinde ve dilsüz ve cüce t̄aifesinde ve nüdemā-

1

15A

1)pādişāhīde ve bölük halkının ekābirinde niçe niçe tīmār ve zı‘āmetler olup 2)kimi h̄izmetkārları üzerine ve kimi āzādsuz kulları üzerine berāt 3)étmişlerdür nām ademlerinūn h̄aşılın gendüleri yèyüp içlerinde adem vardurki 4)yigirmi otuz belki kırk elli miqtārı zı‘āmet ve tīmārı bu tarīkile alup 5)h̄āşıl olan mahşülātı gendüler ekl édüp sefer-i hümāyūn vākī‘ 6)oldukda mahzā yoklamada mevcūd olsun dèyü bir iki biñ aqçe 7)h̄arclık vèrüp cebe ve çevşen birine ‘abā ve kebe geydürüp birer 8)semerli bāğır ile sefere gönderüp gendüler evlerinde zevk ü şafā 9)ve seyr-i şohbette olup ‘ālem h̄arāb olsa ‘aynlarına almazlar el-‘iyāzū billāh 10)dünyāyı düşmen alsa sefer nedür bilmezler emīrāne geçinürler endīşe-i dīn 11)ve devlet kaṭ‘an h̄ātırlarına gelmez bundan mā-‘adā zı‘āmet ve tīmār āsitāne-i 12)se‘ādetden tevcīh olınmağla memālik-i mahrūse-i islāmiyyede olan 13)zı‘āmet ve tīmārın ancak ‘aşerleri nizā‘suz olup mā-‘adāsı bi’l-külliyye 14)nizā‘ludur vezīr-i a‘zām kulları hālā zı‘āmet ve tīmār da‘vāsını istimā‘den 15)ğayrı ümüre ile teḳayyüde zemān kalmaz her ademün elinde müte‘addid beratlar 16)ve on beş yigirmi kıṭ‘a muḳarrer nāme olup birinün muḳarrer nāmesinde 17)h̄aḳḳ bununıdur h̄aşmı tezvīr ü telbīs ile daḥl ve te‘arruz étdügi sem‘-i hümāyūnuma 18)vāşıl olmışdur buña zabṭ étdürüp h̄aşmını men‘ ü def‘ édesin 19)dèyü yazar dīger h̄aşmının elinde olan berevāt-ı şerīfe ve evāmırde daḥı

15B

1)‘aynıyla bu resm üzre h̄aḳḳ bununıdur buña zabṭ étdüresün dèyü yazup se‘ādetlū şevketlū pādişāhumuz üzerine kizb ü dürüg éderler 3)ve berāt-ı hümāyūn ve evāmiri ibtizāle düşürüp nāmūs-ı salṭanata naḳz 4)vèrürler ve zeydi ‘ömere²⁹¹ ve ‘ömeri zeyde tutışdurup erbāb-ı tīmār ve 5)zı‘āmet kullarına küllī ḡadr éderler bu vechle daḥı derdmendlerün mahşülātı 6)nizā‘ arasında zāyī‘ ve ri‘āyā pāymal olup nice sefer

²⁹¹ Burada kastedilen kişi Ömer değildir amrdır.

seferleyen 7)ğāzī kulları sefer-i hümāyūnda cān ve baş vèrmede haşmı olan kimesneler 8)evlerinde zevk ü şafâlarında iken maḥşûl zemānı gelicek âsitāneden 9)birer muḳarrer nāme ile ol derdmendūñ cümle maḥşûlını kimin gendüleri ve kimiñ 10)ḥukm eden kâdıllara vèrüp böyle böyle tīmār ve zı‘āmet aḥvālî herc 11)ü merc olup alan şatan alan belürsüz oldu muḳaddemā bir diyāra 12)ṭaraf-ı saltanat-ı ‘aliyyeden bir emr-i şerīf vārid olsa ol diyāruñ 13)kaşabāt ve kırasına velvele ve sağır ve kebīrine ḥavf ü ḥaşyet düşüp 14)fermān-ı pādīşāhī vārid olmuş dèyü herkes kulaḳ tutardı şimdi her 15)ḥuşûsa mûte‘addid berāt ve emr-i şerīf rāygān olup biri birine muḥālif 16)yılda yüz biñ berāt-ı hümāyūn ve muḳarrer nāmeler yazılup bu sebebden 17)tīmār ve zı‘āmet aḥvālî daḥı gāyet mükedder olup bununıla teḳayyüd farz-ı ‘ayn 18)mesābesinde olmuşdur zīrā memālik-i islāmiyyede olan 19)sancaḳlar ve eyāletler mevcūdü’l-ism ve ma‘dūdü’l-cism olup bir kālīb-ı bī-rūḥa

16A

1)dönmişdür her eyāletūñ rūḥı revnāḳı ve ḥissi erbāb-ı tīmār ve zı‘āmet idi 2)ḥālā vāḳı‘ olan seferlerde rûm ili ve anadolı ve sâir eyāletlerde 3)zı‘āmete mûteşarrif eger mûteferriḳa ve eger çavuş ve küttāb ve sâir zu‘amā’ ve ehl-i tīmār 4)kulları cem‘en yedi sekiz biñ adem ancak olur olanuñ daḥı eksxeri 5)kiracı ḥizmetkār olup mā-‘adāsı bī-nām ü nişān ḳalmışdur 6)bu taḳdīrce yedi sekiz biñ adem ile ne maşlahat görilür ve nice 7)taḥşil-i merām olunur ve el-ḥāşıl tīmār ve zı‘āmet bu ḥāle girmege sebep 8)budur ki vāḳı‘ olan maḥlûlātı âsitāne-i se‘ādetden vezīr-i a‘zam 9)tevcīḥ etmekledür zīrā begler begler nā-ehl vèrdükde ehl olanlar dīvān-ı 10)hümāyūna girüp şikāyet ederlerdi lakin vezīr-i a‘zam nā-ehl vèricek 11)müstahāḳḳ olanlar kime varup kimden şikāyet ètsünler ve aḳıncı ṭāifesi 12)daḥı kimi ‘ulūfeli ḳul ve kimi ḳul nāmına olup ve kimi aḳıncılık inkār 13)èdüp ancak iki biñ aḳıncı kalmışdur yürükān müsülman ṭāifesi 14)muḳāṭa‘aya bağlanup ve anadolı vilāyetinde olan piyādegān tīmār olup 15)nāmını mensūḥ ètdiler ḥālā tavāif-i mezbūreden sefer-i hümāyūna 16)bir ferd gitmeyüp anlarıñ ḥizmetlerin mevcūd olan erbāb-ı tīmār kulları eder 17)oldılar ve el-ḥāşıl erbāb-ı tīmār ki güzīde-i ‘asker-i dīndür irgād 18)işin işleyüp bu ḥalde olıcaḳ a‘dâ-ı dīnden nice intīḳām alınur 19)ve ḥidemāt-ı pādīşāhī nice görilür ḥaḳīḳatü’l-ḥāl budur bâḳı fermān

16B

1)se‘âdetlü şevketlü hâkân-ı kişver-sitân hazretlerinüñdür se‘âdetlü 2)şevketlü pâdişâh-ı kişver-sitân hazretlerinüñ zamîr-i âfitâb nazırlarına 3)nihân olmayaki bundan akdem ‘ulûfeli kul tâifesi sâbıkda 4)ne miktâr idiki beyân olınmış idi tavâif-i mezbûre günden güne 5)izdiyâd bulduğı bu zemânda mevcûd olanlar ile tatbîk buyurılır 6)ma‘lûm-ı hümâyûn-ı husrevâneleri olur bu deñlü kula mevâcibimi 7)yetişür ve bu deñlü mevâcibe hazîneler mi vefâ eder bu zıkr olınan 8)tavâif-i ‘ulûfîyye müteşarraf olanlardur bunlardan mâ‘adâ kul degül iken 9)kul nâmına olup ri‘âyâ ve berâyâyâ küllî te‘addî edenler iki yüz bin den 10)ziyâde eşhâş olup anlar dağı ‘âleme fenâ vermişlerdür ve bölük 11)halkı dokuz yüz doksan iki târihine gelince pâk ve mazbûr ve mutî‘ 12)ü münkâd az ve öz bir tâife idi târih-i mezbûrede öz tîmûr oğlu 13)‘osmân paşa yararlığı zâhir olan ba‘zı kimesnelere ibtidâdan dokuz 14)ağçe ile bölük vürüp bu tarîkile ecnebî duhûlına sebep olup 15)andan sonra gelenler eyü kem demeyüp eder oldılar ve biñ üç târihinde 16)koca sinân paşa kul oğlu nâmıla ba‘zı kimesneleri yanık kal‘ası 17)muhâfazasında alıkoyup üç yıldan sonra bölük şartın edüp 18)anlar dağı tâife-i mezbûreye bu tarîkile mulhâk olup bu yüzden dağı 19)bir bâb fetğ olındı ol târiğden berü her kim murâd edinse bu iki

17A

1)tarîkile eder oldılar nizâm ve intizâm kalkdı mürde yerine dağı 2)oluyorlar veledes nâmıla dağı edeyorlar güne güne bid‘atlar peydâ 3)olup ‘âlemi bu tâife ile doldurdılar içlerinde a‘ser ‘ulûfeli 4)nice kimesneler ‘ulûfesinüñ dokuz ağçesin iki üç yüz gürüşa 5)bir ecnebîye şatup veled midür dëyü getürüp tâife-i mezbûre 6)ilhâk eder veledes dedükleri bid‘at bu yüzden olanlardur 7)bu güne bid‘atlar selâtîn-i mâziye zemânında kat‘an yoğ idi 8)zâbîtlerde emânet ve diyânet var idi mürde olanların vazîfeleri 9)hazîne-i ‘âmireye kalırdı beş altı biñ adem vardur ki il 10)nâmıla ‘ulûfe alurlar sorar ve izler yok sen nesin nereden geldün 11)dér yok ve bölük tâifesinde cârî olan kânûnki istambul 12)ve edrene ve bursa beyninde olan kura ve kaşabâtda sâkin olmağdur 13)hâlâ ol kânûn bil-küllîye ferâmüş olınu kim budin ve bosna 14)serhaddında ve kimi mora ve gürcistân ve ‘acem serhadlarında perâkende 15)olup etrâf ü eknâfa

müstevlî olmuşlardır kura ve kaşabâtı kabza-ı 16)teshîr-i teşarrüflerine almışlardır begler begiler hükümet edemez hukâm icrâ-yı 17)şerî‘at edemez muhaşşılân tahşîl-i emvâl edemez ‘âleme bir derd-i bî-devâ 18)olmuşlardır sefer-i hümayûn vâkı‘ olsa nısfı degül ‘aşeri 19)gitmez kimi zâbîtlarına ve kimi yoldaşlarına ‘ulûfelerin sipâriş

17B

1)édüp kimi dahı defterlü olup kimi hizmet alup ol tâifeden 2)sefer-i hümayûnda yedi sekiz biñ adem ancak mevcûd bulunup emma 3)cümlesinüñ ‘ulûfeleri hazîne-i ‘âmireden alınur bölük tâifesi 4)bu şekl olıcağ ‘âlemde intizâm nice olur hüdemât-ı pâdişâhî nice 5)görilür hakîkat-i hal bu minvâl üzre fermân şevketlü pâdişâh-ı 6)‘âlem-penâh hazretlerinüñdür yeñiçeri tâifesinüñ ibtidâ tegayyûri ne vechile 7)olduğı beyândur se‘âdetlü şevketlü pâdişâh-ı dîn-i islâm 8)hazretlerinüñ tab‘-ı hümayûn-ı ‘âlîlerine nihân olmayaki yeñiçeri 9)ocağına ecnebî duhûlî dokuz yüz doksan târîhinde olup sebebi 10)bu olmuşdur ki târîh-i mezbûrede cedd-i emcedleri cennet-mekân merhûm 11)ve mağfûrleh sultân mehmed hazretlerinüñ sūr-ı hümayûnları vâkı‘ olup 12)etrâf ü eknâfdan bî-hadd ü bi-şümâr halâik cem‘ olup izdihâm-ı nâs 13)bir mertebeye vardiki nice adamlar helâk oldu def‘ine çäre 14)olmayup bi’l-âhîre halkı mezâhîmeden men‘ içün bezr yağla yağlanmış 15)tulûmlar peydâ olup ol tulûmları ile halka hücum êtdükçe halk 16)bir miqtâr alınıp sūr-ı hümayûn temâma varup tâife-i mezbûreye 17)rî‘âyet olunmak lâzım geldükde cümlesi yeñiçerilik isteyüp gayrı 18)nesne ile mütesellî olmicak taraf-ı hümayûndan müsâ‘ade buyurılıp 19)ol târîhde yeñiçeri ağası olan ferhâd ağaya emr olındukda ağa-yı

18A

1)mümâ-ileyh dahı ocağ zâbîtlerle meşveret édüp cümlesinüñ re‘yi 2)bunun üzerine oldiki böyle olursa ocağa ecnebî ve bîgâne 3)duhûl eder ocağda cārî olan kânûn ve kâ‘ide elden gider 4)devlet-i ‘alîyyeye bunun zararı vardur dëyü râzî olmadılar bi’l-âhîre 5)‘âkıbet-endiş olmayan ba‘zı nüdemâ ve muqarrebân pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerine 6)ilhâh ve recâlarıla taraf-ı devletden tekrâr emr olunup ağa-yı 7)mümâ-ileyh kabûl êtmeyüp ‘azl olunmağı ihtiyâr eyledi yerine ağa olan 8)yûsuf ağa ağa çerâğı nâmıla tâife-i mezbûreyi ocağa idhâl édüp 9)bir bid‘at ihdâs eyledi ba‘dehü ak serâyılı

meḥmed efendi nām yeñiçeri kâtibi 10)ferzend-i sipāhī nāmıla bir bid‘at daḥı iḥdās
édüp ve bin otuz 11)tārīhinde yeñiçeri ağası olan muştafa paşa becāyiş nāmıla bir
bid‘at 12)daḥı icād eder bu tarīkile yeñiçeri ocağına şu kodılar 13)ocağın revnaḳ ve
husni gitdi içlerinde cāri olan kânūn batdı 14)herc ü merc oldu pīr ve ‘amel-mānde
olandan ğayrı oturaḳ olmaḳ 15)kânūna muḥālif iken ḥālā tāze ve kuvvet-i beden
şāḥiblerinden on on 16)beş biñden ziyāde ḳorıcı ve oturaḳ ḥādīş oldu beytü’l-māl-ı
müslimīn 17)bu tarīkile zāyī‘ ü telef oldu ve çavuşlar ḳadīmi üç nefer iken 18)ḥālā kırk
elli miḳtārı çavuş peydā olup ve serāser ḳuşanan 19)ṭāife-i mūmcıyān yüz elli neferden
ziyāde olup her biri oda ṭalebindedür

18B

1)bu sebebden her sene bir silsile olup rüzigār-dīde ocaḳ aḥvālinden 2)ḥaberdār olup
ve alāylar ve ṭaborlar bozup ve ḳal‘a fetḥ eyleyen keḥudāları 3)mutekā‘id eylediler ve
el-ḥāşıl lāşe-i dünyā içün kimin ‘azl ve kimin naşb 4)ve nice müstaḥaḳḳları oturaḳ
édüp yerine nā-müstaḥaḳḳlar getürüp içlerinde 5)tebdīl ü tağyīr eksik olmaz oldu birini
yaya başı ya bölük başı étüklerinde 6)biner ikişer biner ğurūşların alup töhmeti ṣābit
olmayan nice emekdār 7)iş görmüş adamları bī-vech ḳaldırup aḥvāl bilmez rüzigār
görmemiş 8)‘ālemün germ ve serdini çekmemiş nice tāzeleri yerlerine getürüp ocağı
9)ḥarāb ü yebāb éttiler ve bil-cümle her zümreye tārīḥ-i mezbūreden berü milleti 10)ve
mezhebi nā-ma‘lūm şehir oğlanı ve türk ve çingāne ve tāt ve kürd ve laz 11)ve yürük
ve ḳatırcı ve deveci ve ḥammāl ve ağdacı ḳuṭṭā‘-ı tarīḳ ve yan 12)kesici ve sāir ecnās-
ı muḥtelife muḥaḳ olup āyīn ü erkān bozıldı 13)kânūn ü ḳā‘ide bi’l-küllıyye ḳalkdı ol
cihetden şer ve şūr ve fitne 14)ve fesād ‘ālemden eksik olmayup nıẓām ve intıẓām
bertaraf oldu 15)eger bu güne dirinti ‘asker ile lāyık-ı dīn ve devlet bir maşlaḥat
görilmek 16)mümkün olaydı selāṭīn-i selef menāşıbı ve zı‘āmet ve tımārı
17)müstaḥaḳḳına iḥsān étmezlerdi ve ḳul ṭāifesine senevī bunca 18)ḥazīne vèrmezlerdi
ancaḳ sefer-i ḥümāyūn vāḳī‘ olduḳda ecnās-ı 19)muḥtelifeden bir iki yüz biñ ‘asker
peydā ve tedārük ederlerdi

19A

1)ve hizmetlerin edā edicek terzi ve baqqāl ve ‘attār ve ğayrıları herkes 2)şanā‘atıla meşğul olurlardı lakin bu maķūle ‘asker ‘asker degüldür 3)hatta merhūm ve mağfūrleh sultān selīm ħan ħazretleri ħaleb ve şām ve 4)mısırı feth ētdüklerinde eşnā-yı seferde etrāf ü eknāf ħazīne 5)yetişmeyüp bir miqtār muzāyaka vāķī‘ olduğda defterdār-ı māl olan 6)kimesneler bir bāzırgāndan altmış biñ sikk-e-i fülūrī istīkraż ēdüp 7)anuñıla def‘-i muzāyaka ēdüp ba‘dehū etrāf-ı memālikden māl geldükde 8)dīn-i merķūmı edā içün bāzırgānı da‘vet ve altmış biñ fülūrī def‘aten 9)teslīm ētdükde bāzırgān feth kelām ēdüp devlet-i ‘aliyye-i pādīşāhīde 10)māl ü menālum ħadden efzūndur ve dār-ı dünyāda bir oğlumdan başka kimsem yokdur 11)vērdüğüm altmış biñ fülūrī cümle mīrīnūñ olsun hemān oğluma 12)devlet-i pādīşāhīde iki aķçe cebecilik ihsān olınsun dēyü 13)tezarru‘ ü niyāz edicek bāzırgānūñ bu niyāzı sūdde-i devlet-penāha 14)‘arz olınoğda fermān-ı każā-ı cereyān-ı pādīşāhī şöyle cāri oldıki 15)ecdād-ı ‘izāmūñ ervāhīçün cümleñüzı katl ēderdüm lakin ħalk-ı 16)‘āleme fātīh-i ħaremeyn-i şerīfeyn sultān selīm ħan bir bāzırgānūñ mālına 17)ħama‘ ēdüp behāne ile katl ētmiş ve vezīrine ve defterdārıñ daħı 18)bī-ğünāh katl ētmiş dēyü şāyī‘ olur andan kaçarım yohsa tō‘me-i şimşir-i 19)ğāzab ēderdüm bāzırgānūñ mālını vērūñ bu maķūle mūhış

19B

1)mekrūhı min bade baña telhış ētmek içünüzden benim pāk ħullaruma 2)ecnebī idĥāline sebep olursa dünyādan ‘uķbāya īmānsuz gidüp 3)nār-ı caĥīmden fellāh bulmasun dēyü bed du‘ā’ ēdüp ol bāzırgānūñ 4)mālını ol anda redd ētdürdi şimdi altmış biñ degül yalnız altmış 5)fülūrīye altı cebeci ēderler ya ‘ālem nice ābādān olsun ya māl 6)ve ħazīne nice vefā ētsün ‘asker-i ‘ebā‘an cedd-i ‘asker olanlardur 7)ocak ve ocak zādelerdür baqqāl ü caqqāl ile iş bitmez 8)ve el-ĥāşıl zemān-ı sābıkda ‘asker-i islām az ve öz ve pāk ve mażbūt 9)iken her nereye teveccūh olınsa bi-emrillāhi te‘ālā feth ve zafer nümāyān 10)olup şevket-i islām teraķķī bulmada idi ĥālā ğayrı ‘asker ħalmayup 11)ķulluķ ‘ulūfeli ħula mūñḥaşır olup ‘āleme toĥm-ı fesād ekildi ve bu 12)iki tāife bī-ĥadd ü bi-şümār iken yine bir maşlahat görilmez bir kār 13)encāma varmaz istedikleri zemān sefer-i ĥümāyūna giderler itā‘at 14)yok ħaraf-ı salṭanatdan ĥavf ü ḥaşyet yok ‘asker-i islām böylemi 15)olur bunlar ile teķayyüd fī-zemānına farż-ı ‘ayn olmışdur bāķī 16)emr-i fermān şevketlü pādīşāh-ı dīn-penāh ħazretlerinūñdür

17)ri‘āyā fuḳārasının aḥvālī beyān olunur se‘ādetlü ḥaṣmetlü 18)ḥāḳān-ı iskender-ḥaṣmet ḥazretlerinin zamīr-i tābnāklarına nihān 19)olmayaki dokuz yüz doksan tāriḥine gelince ri‘āyā fuḳārasından

20A

1)her nefer başına kırkar ellişer akçe cizye ve kırkar ellişer ḥāne-i ‘avārız 2)ve iki koyuna bir akçe resm-i ḡanem alınıp ziyāde alınmazdı ancak mübāşir 3)olanlar cizyeden ve ḥāne-i ‘avārızdan ikişer akçe üçer akçe ḡaptı 4)beşer akçe ḡulāmiyye nāmıla alup tecāvüze kimesnenün zehresi 5)yoḡ idi ve ḥavāş-ı ḥümāyūn yazısı iki biḡ dört yüz kırk 6)bir yük akçe olup ümenā ve ‘ummāldan aḳall-i mertebe yazısı taḥşil olınsa 7)iki bedeli dört yüz kırk bir yük akçe ḥāşıl olup dāḡil-i ḥazīne 8)olurdu ḥālā ‘ulūfeli ḳul tāifesi ziyāde olup 9)ḳul ziyāde olduğca maşref ziyāde olup tekālif ziyāde olmaḡa 10)başladı tekālif ziyāde olduğca ri‘āyāya te‘addi ziyāde olup 11)‘ālem ḥarāb olmuştur muḳaddemā kırk ellişer akçe alınan ḥāne-i cizyeden 12)şimdi yalnız mīrīçün her bir neferden ikişer yüz kırkar akçe ve her 13)ḥāne-i ‘avārızdan üçer yüz akçe ve her koyundan bir akçe ta‘yīn 14)olunup ve altı bölük ḥalkı bir kaç senedir taḥşil-i māl-ı 15)pādişāhī gendülere ḥizmet édüp vükelā-ı saltanatdan cümle 16)defterleri teḡallüben alup ‘alā mel-en nās sultān meḥmed ḥan ḡāzī cāmi‘-i 17)hareminde mezād édüp birer belki birer bucuḳ ḡulāmiyye ile zeyde 18)ve ‘ömere²⁹² şatup alanlar daḡı birer ḡurūş fāideye ḳāni‘ olmayup 19)memālik-i islāmiyyede yedişer sekizer yüz akçe ḥāne-i cizye ve ‘avārız

20B

1)cem‘ olınmaḡa başladı ve her koyundan yedişer sekizer akçe alınıp 2)vilāyet-i anadolıda ḥod koyun başına yigirmişer ve otuzar akçe 3)alınup ya bu zülme ri‘āyā nice tāḳat getürsün ve ḥalk-ı ‘ālem 4)bu cevri nice getürsün ḥavāş-ı ḥümāyūn mālī ḥod dīḡergün 5)olmuştur ve dört yüz seksen dört yük akçe yazusu olan 6)ḡürcistān ve genc ve revān ve baḡdād ve memleketlerinde olan ḥavāş-ı ḥümāyūn 7)ḳaryeleri elden çıkup düşmen eline girdi ve bir bölüḡi daḡı ḥilāf-ı 8)şer‘-i şerīf temlīk ve vakıf ve paşmaḳlık

²⁹² Burada kast edilen kişi Ömer değildir Amr’dır.

oldı ve bir bölüğü dahı 9)harābe müşerref oldu ve bir bölüğü dahı vüzerā havāşı oldu hālā 10)mevcūd olan havāş-ı hümāyūn karyelerinden yüz biñ akçe ancak dāhıl-i 11)hazīne olup mā‘adāsından nām ü nişān kalmadı ve el-hāşıl şimdiki 12)hālde ri‘āyā fuķārasına olan zulm ü te‘addī bir tārīhde ve bir iklīmde ve bir 13)pādişāh güninde olmamışdur memālik-i islāmiyyede bir memleketde 14)zerre kadar zulm olsa rüz-ı cezāda mülükden sü‘āl olunur 15)vükelādan şorılmaz ve anlara sipāriş etdüm demek huzūr-ı cenāb-ı 16)rabbü’l-āleminde cevāb olmaz āh-ı serd-i mazlūmān hānmānlar harāb eder 17)eşk-i çeşm-i derdimendān dünyāyı ğarkāb eder küfrile dünyā durur zulm ile 18)durmaz ‘adālet tūl-i ‘ümre sebebdür ve intizām-ı ahvāl-i fuķāra pādişāhlara 19)mücib-i cennetdür bu dedüklerüm ‘ulemā ve meşāyih kulıdur i‘timād buyurulmazsa

21A

1)anlardan sü‘āl olına bākī fermān devletlü şevketlü pādişāh-ı dīn-sipāh 2)hazretlerinüñdür memālik-i islāmiyyede zuhūr eden fitne ve fesāda bā‘is ü bādī 3)ne idüğü ve ne miqtār memleket elden gittüğü beyān olunur se‘ādetlü şevketlü 4)pādişāh-ı dīn-penāh hazretlerinüñ tab‘-ı hümāyūnlarına nihān olmayaki devlet-i 5)‘āl-i ‘osmān hūlūdet hūlāfetühü ilā āhırız-zemān bir devlet-i‘aliyye-i ‘azīmedürki 6)etrāf ü cevānibde olan a‘dā-ı dīn ve devlet cümleten yek-dil ve yek-cihet 7)olup her taraftan hücum etseler bi-emrillāhi te‘ālā cümlesine cevāb vèrmek 8)āsān idi hālā memālik-i mahrūse-i islāmiyyeden bu nece vilāyetler gidüp 9)bunca hasāretlerki olmuşdur ve a‘dā-ı dīn üzerine bu kadar seferler olup 10)bi-hisāb māl-ı hazāin telef olmuşdur yine dīn ve devlete nāfi‘ bir hīzmet 11)görilmedüğüne sebep budurki dokuz yüz doksan tārīhinden berü menāşib-ı 12)pādişāhī rişvet ile nā-ehle vèrilür oldu ve erbāb-ı muķātele hakkı olan 13)zı‘āmet ve tīmār sepedlere girüp erbābı pāymāl oldu evvelā bālāda zikr olunduğı 14)üzre rüm ili begler begisi yalnız eyāletile nemçe kıralı gibi mel‘ūnu bozup 15)tārmār edüp bunca yüz aklığı etmiş iken biñ tārīhinden berü ve on 16)beş sene ‘alet-tevālī nemçe kıralı üzerine serdār-ı a‘zam bunca tañtana 17)ve şevket ile sefer eyledi ancak iki kal‘a ve dört palanķa alınup 18)kırāl-ı bed fi‘āl ise serhadd-ı memālik-i islāmiyyeden otuz miqtārı 19)kal‘a ve palanķa alup elān ellerindedür ve muķaddemā anadolı eyāletlerinde

21B

1) celālî eşkiyâsı biñ dört târîhinde zâhir olup anadolı 2) ve kıaramân ve sivas ve ma'raş ve haleb ve şâm ve urfa ve diyârbekir ve erzurum 3) ve van ve müşul eyâletlerinde olan kıura ve kıaşabâtı gâret ü yağma edüp 4) nice memleketler hârâb ü yebâb oldu belki pâ-yı taht-ı kâdîm maħrûse-i bursa 5) daħı yağma olunup nice maħallâtı iħrâk-ı bi'n-nâr oldu 'arabân ve türkmen 6) tâifesi daħı itâ'atden kıalup ri'âyâ fuķarâsına zulm ü te'addî hâdden 7) eفزün etmekle ol cihetden daħı nice köyler hârâb oldu ve kıara ve deniz 8) tarafından daħı kıazâk-ı 'âk zâhir olup her sene sâhil-i bahırda olan kıura 9) ve kıaşabâtı gâret ü yağma aşhâbını esîr giriftâr edüp muķabele eder kimesne 10) olmamağla rûm ili hîşârına kıarîb maħale gelüp yeni köy ve nice 11) bāğçaları iħrâk bi'n-nâr ve emvâl-i müslimîni gâret ü hasâret eyledi 12) ve şer şûrların def'i için boğazda kıal'alar yapılup etrâfı muħâfaẓa 13) olunmak lâzim geldi revâfiz-i 'acem daħı muķaddemâ bunca eyâletler alduğundan 14) ğayrı bağdâd gibi bir hîşn-ı hasını elümüzden alup imâmumuz ve muķtedâmuz hâzret-i 15) imâm-ı 'a'zam ebû hanîfe rahmetullâhi 'aleyhün merķad-ı münevverlerin zâbtı edüp 16) nice ihânetler eyledi bunca zemândur üzerine sefer edüp bişümâr 17) beytü'l-mâl telef olur kat'an müfid olmayup elinden iki hâneli bir 18) kıarye alınmadı ve bu 'aşrın 'askerile alınmak ihtimâli daħı yokdur memleket-i 19) yemen daħı elden çıkup imâm dedükleri şaħşun kıabzâ-ı teşarrüfine girüp

22A

1) ma'an oğlı daħı şûret-i itâ'atden hâric 'âşî olup memleketden 2) bir begler begilik yeri teğallüben zâbtı edüp ve başra ve laha daħı tavâif-i 3) mülûk şekline girüp biñ târîhinden berü cem'en memâlik-i maħrûse-i 4) islâmiyyeden on dokuz eyâlet yer elden gitdi bâķi memleketleri daħı 5) zulme yıkup ri'âyâ ve berâyâ perîşân oldu bu muşîbet ne muşîbetdür 6) ve el-hâşıl saltanat-ı 'aliyyenün şevket ve kıudreti 'asker ile ve 'askerün 7) beķâ ve nizâmı hâzîne ile ve hâzinenün hîşûlî ri'âyâ iledür 8) ve ri'âyânun beķâsı 'adl ü dâd iledür ve hâlâ 'âlem hârâb ve ri'âyâ 9) perîşân ve hâzîne nokşân üzre ve erbâb-ı seyf bu hâlde kıaraf 10) kıaraf memâlik-i islâmiyye elden gitdi yine tedbîri görilmez yine 'ilâc 11) şorılmaz bu ğaflet ne ğafletdür el-hamdüli'llâh te'âlâ şümme el-hamdüli'llâh se'âdetlü 12) pâdişâhumuz pâdişâh-ı islâm-penâh hâzretleri serfirâz-ı

selāṭīn-i rūy-ı 13)zemīn ola ve mekke ve medīne pādīşāhı ola a'dā-ı dīn ve devlet 14)bunca memālik almaḡ ve ri'āyā fuḡarāsı pāymal-ı zulm ve sitem olmaḡ ḡat'an revā 15)görlmez bununı tedbīri ve 'ilācı görilmek pādīşāh-ı islām üzre 16)farz-ı 'ayn ve 'ayn-ı farzdur bākī fermān şevketlū pādīşāh-ı 'ālem-penāh 17)hāzretlerinūndır ḡul ṭāifesine ve memlekete mūte'allīḡ ba'zı ahvāl 18)beyān olunur se'ādetlū şevketlū pādīşāh hāzretlerinūndır 19)ḡalb-i şerīflerine nihān olmaya ki eḡer 'ālemūḡ taşḡīḡi bābında bir tedārūk

22B

1)görlmez ise bu mülk-i nāzenīne bir intīzām vērılmaz ise ümmet-i muḡammed 2)nefsī nefsi dēyü ri'āyā ve berāyā bi'l-küllīye berbād olur zīrā ḡul 3)itā'atden cıḡdı zābīṭler zabṭından ḡaldı naşīḡat ile ḡul 4)zabṭ olmaz iltifāt ile şalāḡ mūmkın olmaz bu 'aşruḡ ḡulı bir ḡuldurki 5)māh-be-māh cemī' mevācibler peşīn vērılse ve her birinūḡ cemī' levāzīm 6)ve mūhimmātı ṭaraf-ı mīrīden görılse ve her biri mūstaḡraḡ-ı eltāf 7)ḡünā ḡün olup ve 'āmme-i 'ulemā-ı 'izām ve meşāyīḡ-i kirām bir yere 8)ḡelüp naşīḡat ü pend ētseler ve her birini hezār naşīḡat ile 9)semt-i itā'ate sevḡ eyleseler ve pādīşāh-ı islāma muḡālefet 10)dīn ve nikāḡa zārardur dēseler birisinūḡ ḡüşesine ḡirmez 11)ve zerre ḡadar fāidesi olmaz ḡāşılı benī adem ḡahr ile zabṭ olunur 12)ḡīlm ile olmaz selāṭīn-i sābīḡa-ı 'izām altı bölük ḡalkını 13)yeḡiḡeri ocaḡıla ve yeḡiḡeri ṭāifesini altı bölük ḡalkıla ve bu 14)iki ṭāifeyi zu'amā ve erbāb-ı tīmār ḡullarıla zabṭ ēderlerdi 15)şimdi ehl-i tīmār bi'l-küllīyye yok oldı ve ḡullıḡ ḡendülere mūnḡaşır 16)olup her biri bir dīv oldı teḡayyüd-i hūmāyūn buyurılır ise maşḡaḡat 17)āsāndur zı'āmet ve tīmār kelevvel tekmīl ve 'ulūfeli ḡul mūmkın 18)olduḡça taḡlīl olına bi-iznillāhi te'ālā 'ālem intīzām bulur 19)ve salṭanat-ı 'aliyye kemākān revnaḡ bulur ve seyf-i islām ḡālib olur

23A

1)a'dā-ı dīn maḡḡūr olur 'asker coḡlıḡı fāide vērmez 'asker az 2)ve öz muṭī' ü mūnḡād ḡereḡdür cedd-i a'lāları merḡūm sultān 'osmān 3)ḡāzī hāzretlerinūḡ ibtidā zuḡūr-ı salṭanatında bir iki biḡ 'asker-i 4)fermān-ber ile bunca memleketler fetḡ ēdüp 'ālem serāpā dūşmen-i dīn 5)iken kimesne muḡābele ēdemedi ve seyf-i islām ḡālib olup

6)cevānib-i erba‘aya pençe şalup ba‘dehū evlād-ı kirāmları anadolı 7)tarafından bir miktār gūzāt fī-sebilillāhi te‘ālā gelibolīden geçüp rūm ili 8)serāpā keferi ve zālāl ile mālāmāl iken ve kelime-i şehādet getürür ferd 9)yoğiken nuşret-i cenāb-ı bāri cellet ‘azametūhu gendülere yarı kılup 10)zemān-ı şerīflerinde nice biñ kenāyis-i nikbāt-enīs mesācid ve cevāmi‘ 11)ve zāviyeler olup şadā-yı zikr ve tevḥīd āsumāna erdi ve bunca 12)kılā‘ ve memālik kabẓa-ı teşarrüfe girdi ba‘de günden güne şevket-i 13)islām ziyāde olup ‘arab ve ‘acem ve yemen ve ka‘be dest-i teşarrüfe 14)girüp ve devlet-i ‘osmāniyye bir devlet-i ‘azīme olmuş idiki 15)meger iskender zū’l- karneyn mālīk olmuş ola böyle bir nāzenīn 16)devleti irtişā ile ḥarāb eylemek lāyık degül ve ri‘āyā ve berāyā zīr-i 17)kahr-ı zulmede pāymāl olmak münāsīb degül bunun ‘ilācı görilmek 18)gerek bu ḥuşūşda iḥmālī cenāb-ı bārī ‘azze ve şāna ve muḥammed sallāllāhu ‘aleyhi ve sellem ve ‘amme-i ehl-i dīn lāyık ü revā görmez bī-ḥamdili’l-lāh te‘ālā

23B

1)se‘ādetlü şevketlü pādīşāhumuz sultānū’l bahreyn vel berreyn ḥazretleri 2)bir sülāle-i āl-i ‘osmān ve bir ḳahremān-ı şāḥīb- kırāndur her ne ṭarafa teveccūh 3)buyurılır ise bi-ḥamdillāhi te‘ālā ḥāil yokdur taṣḥīḥ-i asker murād-ı 4)hümāyūn olur ise cümleden mühim zı‘āmet ve tīmār görilmekdür 5)ve ḳura ve mezārī‘ erbāb-ı seyfe vērilmekdür ve zı‘āmet ve tīmār erbābına 6)tevzī‘e māni‘ olup vilāyetün ḥarābına bā‘is olanlar ḥālā 7)‘add olunmak lāzim gelse ancak otuz kırk adem olur ziyāde olmaz 8)öyle olsa otuz kırk ademün ḥātırına ri‘āyet için 9)böyle bir devletün muḥtel ü müşevveş olmasını ḥāşāki se‘ādetlü 10)şevketlü pādīşāh-ı ‘alem-penāh ḥazretleri cāiz göre velḥāşıl 11)‘amme-i ‘uḳalā ve ehl-i başiretün ittifākı bunun üzerine olmuşdurki 12)mādāmki zı‘āmet ve tīmār erbābına vērilmeye ve sefer-i hümāyūnda 13)her biri bayrağı altında bulunmaya a‘dā-ı dīnden intikām alınmaz 14)ve eşḳiyā taḥt-ı zabṭa girmez ve ri‘āyā ve berāyā dest-i zulmeden 15)ḥalāş bulmaz ḥaḳīḳatū’l ḥāl bu minvāl üzredür bāḳī fermān 16)se‘ādetlü pādīşāh-ı dīn-penāh ḥazretlerinüñdür sepedlerde olan 17)zı‘āmet ve tīmār ne ṭariḳile bulunur anuñ beyānındadır se‘ādetlü 18)şevketlü pādīşāh-ı dīn-penāh ḥazretlerinüñ ḥātır-ı hümāyūn-ı feyz 19)meşḥūnlarına ḥafī olmayaki nā-müstahāḳḳ yedinde ve ekābir sepedinde

24A

1)olan zı‘āmet ve tīmār müstaḥakḳ olan erbābına tevzī‘ olunmak murād 2)buyurılır ise luṭf ul-lahu tea’lā begler begiler tevzī‘i ve tevcīhi 3)vücūda gelür āsitāne-i se‘ādetden daḥl olunursa 4)müstaḥakḳ nā-müstaḥakḳ temyīz olmaz ve ekābir ve ‘ayyān müdāḥalesinden 5)ḥalāṣ bulmaz ve zuhūra daḥı gelmez ḥatta biḡ on tārīḥinde 6)yemişci ḥasen paşa vezīr-i a‘zam üngürüs seferinde serdār ve maḥmūd 7)paşa āsitāne-i se‘ādetde kā‘im-maḳām iken ba‘deḥū biḡ yigirmi 8)iki tārīḥinde naşūḥ paşa vezīr-i a‘zam iken zı‘āmet ve tīmār 9)sepedlerden iḥrāc ve erbāb-ı istiḥḳāka tevzī‘ olunması bābında ḥaṭṭ-ı 10)hümāyūn se‘ādet-maḳrūn şadır olduḳda vezīr-i a‘zam ḥasan paşa 11)seferde kā‘im-maḳām maḥmūd paşa āsitāne-i se‘ādetde tevzī‘ ü taşḥīḥ 12)étmekle ol taşḥīḥ vücūda gelmedi ve naşūḥ paşa daḥı rūm ilinde 13)vāḳī‘ olan zu‘amā ve erbāb-ı tīmārı maḥrūse-i edreneye getürdüp 14)yoklama maḥalinde ekābir ve ‘ayyān ḥizmetkārlarına ve kullarına sipāhiyān 15)libāslar geydürüp ve berātlarıyla gönderüp cümlesi mevcūd yoklanmaḡla 16)bir tīmār zuhūra gelmedi bir def‘a daḥı āsitāne-i se‘ādetde yoklanduḳda 17)yine evvelki şekl olup zı‘āmet ve tīmār kel-evvel sepedlere 18)kaldı imdi bu tarīķile zuḥūrı mümkün olmaz emmā bi-‘ināyeti’l-lāhi 19)te‘ālā taşḥīḥi ol vechle olurki her vilāyetün begler begisine

24B

1)maḥaline varup biḡden yüz biḡe varınca nā-müstaḥakḳda olan 2)zı‘āmet ve tīmārı erbāb-ı istiḥḳāka tevcīh ü tevzī‘ eyleye dēyü 3)fermān-ı pādişāhī şudūr ède zīrā her vilāyetde ve her sancaḳda 4)ve her nāḥiyede ḳadīmī ocaḳ erleri ve sipāhi ve sipāhizādeler 5)ma‘lūm ü mu‘ayyendür ve il esāmesile olan ecnebī ve ḥizmetkār 6)ve köleler üzerinde olup ağaları zabṭ eylediki zı‘āmet ve tīmārlar 7)daḥı cümlesi ma‘lūm ü mu‘ayyendür ol maḳūle nā-müstaḥakḳların zı‘āmet ve tīmārı 8)aşḥābına tevcīh ü tevzī‘ olunmak bābında fermān-ı pādişāhī şudūr 9)ède baba oḡlı ve oḡul babayı ve ḳarındaş ḳarındaşı ḳatletmeyüp 10)yol bilen kārbanā ḳatlanmaz maḳmūnı üzre ṭaraf ṭaraf dökilüp gelüp 11)fülānkesde olan ḡulām veyāḥod ḥizmetkār üzerindedür fülān zı‘āmet 12)sepetde ve fülān daḥı cücelerde ve dilsüzlerdedür dēyü bir tīmāra on 13)adem yapışur ve müstaḥakḳ nā-müstaḥakḳa ḥaşm olup herkesün ipligi 14)pāzāra ḳıḳar ve in-şāa’llāhu te‘ālā devlet-i ‘aliyye-i pādişāhīde bir tīmārı 15)şaklanmayup

zuhūra gelür lakin erbāb-ı tīmār teziyye evvelki mertebesin bulamaz 16)zīrā defāter-i hāḳānīde isimleri mestūr olan ri‘āyā ve evlād-ı ri‘āyā kimi 17)‘ulūfeli ḳul ve kimi ḳul nāmına olup nice ḳaryeler te‘addī ü ḳulm 18)ḥarāb ü yebāb ve ehālisi perīṣān ü girīzān olup nām ü niṣānlar 19)ḳalmamışdur aḳa binā’en her ne mertebe dīḳḳat olınsa evvelki mertebesin

25A

1)bulamaz emmā luṭf-ı ḥaḳḳ ile buḳa daḳı bir tedārük vardur eger maḳbūl-ı 2)hümāyūn olursa evvelki mertebe degül luṭf-ı ḥaḳḳıla kırk elli biḳ 3)daḳı ziyāde olmaḳ mümkin olur nereden zuḥūr ēdecegi bundan ṣonḳra 4)zıkr olınan ḳazīyyede beyān olur bāḳı fermān ṣevketlü pādīṣāhum 5)ḥazretlerinüḳdür zı‘āmet ve tīmāruḳ kemā-yambaḳı taṣḥīḥ ü tekmīline mülāḥaza 6)olınan ṭarīḳdürki zıkr olunur ṣevketlü kerāmetlü pādīṣāh-ı dīn 7)penāḥ ḥazretlerinüḳ mirāt-ı mücellā-yı ṭab‘-ı hümāyūnlarına nihān olmayaki zı‘āmet 8)ve tīmārı kemā-yambaḳı taṣḥīḥ ü tekmīl ve evvelki mertebeden ziyāde olmaḳa ‘azm 9)ve himmet-i hümāyūn buyurılır ise bi-‘avnillāhi te‘ālā ṣöyle müyesser olurki 10)ḥālā ḥavāṣ-ı hümāyūn ḳaryeleri her sene bölük ḥaḳḳına ḥızmet verılır 11)ve aralarında bey’-i min yezīd olinup pullıḳ pullıḳ ṣatılır cem‘en emvāl-i 12)pādīṣāhī nāmıla ancaḳ yüz yük aḳḳe dāḥıl-i ḥazīne olur ol daḳı 13)ḳul mevācibine ṣarf olunur ol ṭāifeye naḳd-i aḳḳe verılmekden ise 14)ḥavāṣ-ı hümāyūn ḳaryelerini ağır ‘ulūfeliye ‘ulūfesine bedel zı‘āmet 15)ve tīmār verilüp ‘ulūfeleri ḥazīneye ḳalsa hem bunca ḳalem iḥdās 16)olur ve hem ol ṭāife taḥḳīf olurdu ve hem ḥazīne-i ‘āmiroye 17)külli fāide ḥāṣıl olurdu bu daḳı ma‘lūm-ı hümāyūn olaki ḥilāf-ı ṣer‘-i 18)ṣerīf ba‘zı temlikler ve vaḳıflarki vardur egerḳe ṣüretā ḥayr görinür 19)amā ‘inde’t-taḥḳīḳ izā‘at-ı beytü’l-māldur zīrā memālik-i islāmiyyede

25B

1)olan ḳura ve mezārī‘ maḥṣūlātiki beytü’l-māldan ṣarf olunur ḡuzāt 2)ve erbāb-ı muḳātele ḥaḳḳıdır ṣer‘en maṣref-i mu‘ayyeni vardur ol maḳūlelerin 3)vaḳfiyetini nice ṣaḥīḥ olur ṣer‘en cāiz olan evḳāf anlardurki selāṭin-i 4)māzīye-i ḥazrātı fetḥ ētdükleri memālikden ‘amme-i müsliḡin için vaḳ‘ 5)ētdükleri evḳāf-ı cemīle ve ḥayrāt-ı ḥasenātdur ve zemān-ı sābıḳda ḡāzī 6)begler ve begler begler hasbeten lillāhi te‘ālā

ğazâlar édüp ya'nî devlet-i 'aliyyede 7)nice memleketler feth édüp dîn ve devlete lâıyık nice hîzmetlerde bulunmağın 8)selâfın-i i'zâm dahı hîzmetleri muqâbelesinde feth étdükleri memleketlerden 9)gendülere ba'zı kıura ve mezârî' temlîk édüp onlar dahı ızın-i sultân-ı 10)islâm ile 'âmme-i müslimîne nâfi' hayrât ü hasenât édüp câmi'ler 11)ve 'imâretler ve zâviyeler binâ édüp ol maqûlelere vakf éderlerdi gâzî 12)evrenos beg turhan beg ve miğâl oğlı vesâir mücahidîn fi-sebîlillâh 13)olan begler ve gâzîler gibi bu maqûle vakıfları eimme-i dîn tecvîz étmîşlerdür 14)bunlardan mâ-'adâsı meşrûh degüldür bir adem dîn ve devlete lâıyık hîzmet 15)görmeye ve memleket degül belki bir kıarye feth étmeye mücerred muqarreb-i pâdişâhî 16)olmağla nice yüz yıl muqaddem feth olınmış memâlikden beytü'l-mâl 'âid 17)nice kıura ve mezârî' birer tarîkile gendülerine ve evlâdlarına temlîk 18)étdürmişler ba'dehû diledikleri yeri vakf édüp ba'zıları dahı vakıf 19)nâmıla evlâdlarına 'ağâr étmîşlerdür ol maqûle teşarrüf nice şahîh

26A

1)olur ve anı besmele ile tenâvül nice câiz olur evvelâ ol maqûle 2)kimesnelere haqq-ı beytü'l-mâlı temlîk ve şer'en câiz olmak gerekdürki 3)hatta vakfiyeti şahîha olan bir emrûn aşlı bâtıl ola nice şahîh olur 4)bu maqûle temlîkler beytü'l-mâl şarfdur ve gûzât ve muqâtele haqqıdır 5)dîn devlete lâzim olan budurki iki yüz yıldan berü temlîk 6)ve evkâf olan kıaryeler haqq ve 'adl üzre yoklanup meşrû' olan 7)temlîk ve vakıf kıaryelerini hâli üzre ibkâ buyurılıp nâ-meşrû' 8)olup haqq-ı beytü'l-mâl olanları 'ulûfeli kıul tâifesine tevzî' 9)ü taqsîm olınup nice biñ kıılıç îhdâsına sa'y-ı hümayûn buyurıla 10)böyle olıcağ kıılıcuñ kesretine ve hazînenüñ ve firet ü izdiyâdına sebep 11)olup nice menâfi' müşâhede olınur emmâ şöyleki ol maqûle 12)vakıflarda câmi'ler ve mescidler ve zâviyeler anlar dahı ta'tîl olınmağ 13)revâ görilmez nihâyetü'l-emr cânib-i mîrîden vazifecikler ta'yîn 14)olınup hayr ü hasene dahı se'âdetlü pâdişâh hazretlerinüñ ola 15)ve kıura ve mezârî' dahı aşhâbını bula hâlâ havâş-ı hümayûn kıaryeleri 16)ve hilâf-ı şer'-i şerîf temlîk ve vakıflar mahşûlâtı nâ-mağal yerlere şarf 17)olınmağdan ise yollarıla gelmiş 'ulûfeli kıul tâifesine 18)tevzî' ü taqsîm olınsa kırk elli biñ nefer 'ulûfelerin hazîneye 19)kıoyup tîmâra çıkarlardı kırk elli biñ nefer yevmiyesi biri biri

26B

1)üzerine yigirmişer akçeden senevî iki biñ akçeden ziyāde hazīneye 2)sa'y ve irād maşrefe ġālib olur ve bir kıyaye iki ademe ve bir kıyaye bir ademe 3)mümkin olduğça verilmeye 'ulūfelerinüñ ġüzīde ve şehbāz ve behādırlarına 4)recā ve temennā édüp biñ cān ile tālīb olanlara verile in-şāa'llāhu 5)te'ālā kadīmī olan kılıclar ile cem'en yüz biñden ziyāde zu'amā ve erbāb-ı 6)tīmār zuhūra gelür ve sefer-i hümāyün vākī' olduğça mīrīden zahīre 7)ve deve istemezler bi-'inayetillahi te'ālā vākī' olan seferler her vechile 8)āsān olur ve düşmen-i dīnden dilhāh üzre intikām alınur 9)emr-i fermān se'ādetlü pādīşāh-ı 'ālem-penāh hazretlerinüñdür şāh 10)'abbāsdan taşhīh-i memlekete müte'allık naql olınan hıkāyetdürki beyān olınur 11)se'ādetlü şevketlü pādīşāh-ı 'ālem-penāh hazretlerinüñ tab'-ı hümāyün-ı 12)cihāndārīlerine nihān olmayaki muḳaddemā şāh-ı 'acem olan şāh 'abbās 13)şekāvet iltibās ibtidā zuhūrunda vüzerā ve vükelā ve 'ulemā ve 'ukalāsını 14)cem' édüp selātīn-i i'zām-ı 'osmāniyān bu mertebe kuvvet ü kudret 15)ve şevket ü celālet bulup memālik bī-hadd ü bi-şümār olup 16)biz za'if ve 'adīmü'l-iktidar olduğumuzun sırr ü hıkmeti nedür dēyü 17)sü'āl ve baña bunun sebebini mu'accelen beyān édün dēdükde anlar 18)daḫı bir kaç ġün istimhāl édüp tenhālarında 'aḳt-ı meclis ve meşveret 19)étdüklerinde cümlesinüñ rey ü endişeleri bunun üzerine

27A

1)karār dāde olmışki selātīn-i i'zām-ı āl-i 'osmān böyle 'azīmu'ş-şān 2)kişver-sitān olduklarınun hıkmeti budurki vüzerāsından birisi 3)şadr-nişīn-i vüzerāt ve vekālet-i kibrī olduğda zimām-ı istiklāl 4)eline verilüp ümür-ı salṭanat-ı 'aliyyeye andan ġayrı bir ferd müdāḫale 5)eylemez ve erbāb-ı cāh ve menāşib bī-ġünāh 'azl olınmaz ve aşhāb-ı seyf 6)ve erbāb-ı ḫarb pāk ve mazbūt cins ve āşıl hiç aralarında bīġāne 7)ve ecnebī yok ve içlerinde şühret ü ziynet ve raḫt ü baḫt yok 8)ve ri'āyā ve berāyā āsūde ḫāl ve beytü'l-māl ve hazīneler mālāmāl 9)māl ve vakf ve māl-ı eytām hazīnelerine

girmez ‘ibādüllāhdan zulmen bir 10)akçe alınmaz ol cihetden tāli’ ve devletleri küşāde ve espāb-ı husūl-ı 11)murād cümle āmāde kılıçları gālīb ve himmetleri cālīb dēyü bunun üzerine 12)cümlesi müttefiķu’l-kavl olduğdan sonra huzūr-ı şāh-ı gümrāha gelüp 13)‘arz ve metā’-ı fikr ve endiše kılduklarında şāh-ı gümrāh fi’l-hakīķa 14)kelāmunuz hak ve kuluñuz muşaddıķdur dēyü rey ü fikirlerin istiḥşāl 15)édüp fi’l-hāl üzerinde olan elbise-i fāḥire ve miyānında 16)bulunan zerrīn kemer ve tiğ-i mücevheri çıkarup üç yüz akçelik bir siyāh 17)kapama ve bir kara kılıç ihtiyār eyledi ve pādīşāh-ı islāmıla şulḥa 18)ṭālīb ü rāğīb olup karındaşı oğlını der-i devlete irsāl 19)eyledi ve senevī iki yüz yük ipek peşkeş vërmege te‘ahhüd édüp

27B

1)ve özbek ḥanı ile dahı muşālaḥa édüp temām-ı mertebe āzāde ve bī 2)ḳayd olduğdan sonra taraf taraf münādīler nidā étdürüp her kimki 3)sīm raḥt ve libās ‘ālī kıymet isti‘māl éder ve ri‘āya ve berāyāya 4)zulm ü te‘addī eyler cigerin sökerüm ve ḥānmānın yıkarum ve gendün ve ehl 5)ve evlādıñ kırarım dēyü muḥkem tembīhler édüp ba‘dehū ḥanların cem‘ 6)édüp içlerinden ‘ākıl ü dānāyı ḥanlar ḥanı edüp istiḳlāl-ı 7)tām verüp ve cümle ḥanlarına menāşıbı ḳayd-ı ḥayātıla vërüp 8)gendülerden sonra evlādlarına vërdi ve sözünde sābit ḳadem 9)olup ḳat‘an merkezinden ayrılmadı ḥatta tebrīz eyāletiki ḳabza-ı 10)teşarrüfe gireli otuz yıl olmuş idi pīr budak nām ḥanında 11)olup ḳat‘an ‘azl étmēdi mezbūrī merḥūm tekeli meḥmed paşa van 12)begler begisi iken ḳatl édicek şāh-ı gümrāh birini oğlına vërdi 13)ol dahı merd olıcaķ oğlınun oğlınun dört yaşında 14)birisiye vërüp elān tebrīz eyāleti pīr budak oğullarındadır 15)ve revān eyāleti dahı zabtına dāḥīl olalı yigirmi sekiz yıl olmuşdur 16)ibtidāki emīr gün nām bir ḥana vërmiş idi müddet-i ‘ümrinde ‘azl 17)étmeyüp merd olduğda oğlına vërüp elān eyālet-i revān emīr gün 18)evlādlarındadır vesāir eyāletler dahı bu minvāl üzredür 19)kārgüzār ve nāmdār kimselere vërüp birisini ‘azl étmēdi cürmi

28A

1)olanı ḳatl étdi ve ‘askerin dahı murād üzre taşḥīḥ édüp on iki 2)biñ mükemmel ‘ulūfeli ḳul édüp kırk biñ nefer dahı ḥanlarına ta‘yīn 3)édüp bu miḳtār kul ile kīlān ve māzenderān memleketlerin teşḥīr édüp 4)ve hind ve özbek diyārından nice vilāyetler

alup ve memālik-i islāmiyyeden 5)dağı nice al‘alar alup c pādīšāh islām beynlerinde ve g rcist n 6)urbında olur iken c mlesine ılı ile cev b v r p sebep budurki 7)‘askeri az ve  z ve p k ve mazb t olup ve man ıbları m ‘eyyid v r p 8)ve ri ‘y  ile kem l mertebe teayy d  tmekle ŗ h-ı g mr h b yle bir b -d n ve b  9)mezheb iken ‘adl   d d  tmekle b yle m ‘eyyid olıca p dīŗ humuzun 10)al fe-i r y-ı zem n ve pen h-ı devlet ve d nd r hem nki rey-i ŗ r f-i  lem 11) r ları ‘adl   d d  arafına maŗr f buyurıla bi-fazlı’l-l hi te‘ l  12) k l m-i seb‘a m sa har-ı ŗ mŗŗr g t -sit n olup etr f-ı mem lik p r emn 13)  em n olmak m k rred r ‘ lem n niz m ve int z mı p dīŗ hların alb-i 14)ŗ r flerine men td r p dīŗ hlar alb-i ‘ lemd r alb-i ŗ l h ve s lim olduı 15)beden daı ŗ l h olur m l k ey lige himmet buyursalar ‘ lem ser p  16)niz m bulur kemlige tevecc h  tseler h l-i m kedder olup aalar m ve 17)v rmey p yerlerde ot bitmez p dīŗ hların v c d-ı ŗ r fleri bir t lsım-ı 18)‘az md r ak at-i h l budurki b k  ferm n p dīŗ h-ı ‘ lem-pen h  zretlerin nd r 19)bi-‘avni’l-l hi taŗ h -i v kel  ve ehl-i d v n ve ref‘-i riŗvet ne y zden

28B

1)m yesser olacaı bey n olunur ŗevketl  udretl  p dīŗ h-ı ‘al -c h 2) zretlerin n zam r-i m n r-i  srev nelerine af  olmayaki bu adar  ŗ b 3)ve fitne ve fes d z h rına ve ri ‘y n n per ŗ nına ve ‘ lem n ar bına 4)ve az  n ve emv l n noŗ nına sebep riŗvet mel‘ n olmuŗdur 5)m d mki vech-i arzdan riŗvet ref‘ olunmaya ‘ad let m mk n olmaz 6)ve taŗ h -i ‘ lem m yesser olmaz irt ŗ n n bi’l-k l yye ref‘i mur d-ı h m y n 7)buyurılır ise evvel  m k ddemesi budurki vez r-i a‘zam m sta ll olup 8)i ve taŗra alk ndan  m r-ı sal anata bir ferd m d h le eylemeye ve v zer -ı 9)‘ z m  zmetlerinde olan ullarından dirlikler ve defterl  kimseler olmaya 10)ve mem lik-i ma r se-i isl miyyede v k ‘ olan ey letler ve sancalar 11)yolları ve izleri ile gelmiŗ yarar ve n md r ve m debbir ve ŗ h b-i vak r olan 12)begler begilere ve sanca beglerine m ‘ebbed v ril p anların daı  zmetlerinde 13)olan cebel leri dirlikl  olmayup ‘abd-ı m ŗ ter ları ola ve c rm 14)g n hları m teakk k olmayınca ‘azl olunmayalar tem m-ı mertebe k nhine v ŗ l olup 15)z lm ve fes dı ŗ bit ve m teakk k olduda ‘azl ile iktifa olunmayup 16)bi-haseb ’ŗ-ŗer ‘ vel- n n daı cez ları v rile ve z ‘ met ve t m r  17)‘um m  zre begler begiler tevc h  d p asit ne-

i se‘âdetden vechen 18)mine’l-vücüh müdâhale olunmaya ve menâşib-ı ‘ilmiyye ehl-i ‘ilm ve şâhib-i 19)fażla îhsân olup müddetlerinden bir gün alınmaya ve câhil olanlar

29A

1)tarîkden îhrâc olup min ba‘de câhile manşib vèrilmeye ve paşmaklıklar 2)havâş-ı hümâyûn kıyâyetlerinden vèrilüp icmâllü zı‘âmet ve tîmâr vèrilmeye 3)ve dergâh-ı ‘âlî kapucı başlıkların defter-i icmâlde arpalıkları mu‘ayyen ü 4)mübeyyendür yine ol arpalıkları ta‘yîn olup zı‘âmet ve tîmârdan 5)arpalık nâmıla bir şey vèrilmeye ve her biri bâlâda zıkr olunduğı üzre 6)sancağa ve begler begilige lâyıq ü sezâvâr kimesneler ola ve dergâh-ı 7)‘âlî müteferriķaları kezlîk bu hâl üzre olalar ve dîvân-ı hümâyûn 8)kâtibleri ehl-i ma‘rifet ve kemâl ser kaleminden nâme tahrîrine kâdir kimesneler 9)olalar ve defter-i hâkânî ve mâliyye kâtibleri müstakîm ve dîndâr olup 10)ve her birine hadd ü mîktâr ta‘yîn olup ziyâde ve nokşân kabûl olunmaya 11)ta‘yîn olunan mertebeden ziyâden gelen eger müteferriķa ve çavuş ve eger küttâbdan 12)def‘ olup cümlesi zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr olalar ve her biri kânûn-ı kâdim 13)üzre yarar cebelûlêrile eşmek üzerine fermân-ı ‘âlî şudûr êde 14)ve sefer eşmege ve kılıca kâdir olmayan cûce ve dilsiz tâifelerine 15)kânûn-ı kâdim üzre ‘ulûfeler ta‘yîn olup zı‘âmet ve tîmârları 16)erbâbına vèrile ve taşhîh -i ‘âlem için müteferriķa ve çavuş ve küttâb 17)zümrelerine ve sâir zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâra kâinen men kâne sinn ü sâlları 18)ve aşıl cinsleri ve sâkin oldukları memleketleri ve dirlikleri ile eşkâllerile 19)berâtları vèrilüp yoklanduğda yine ol berât ile yoklanup ihtimâm

29B

1)olına böyle olıcak kimse kimesnenün nâmıla dirlik zabt edemez 2)ve hizmetkâr ve âzâdsız kullar üzerine edemez herkesün berâtı ve eşkâli 3)yedinde ‘aşk nâmesi gibi olup maḥalinde taḥbîk olunur ‘aşr-ı evvelde ḥalkda 4)emânet ve diyânet olmağla bu maḥûle ümûra hâcet yoğ idi emmâ 5)şimdi hîle ü ḥud‘a ve teẗvîr ü telbîs çok olur ḥatta böyle teḳayyüd 6)olmayınca ‘asker taşhîh olunmaz ecnebî müdâḥalesinden ḥalaşlık bulunmaz 7)menâşib-ı pâdişâhî ki ehline îhsân olına ve zı‘âmet ve tîmârı daḥı dîkḳat ü ihtimâm 8)üzre bu yüzden zabt olına râşiler rişveti kime vèrdiler ve mürteşiler 9)ve rişvet-i ḥabîşeyi kimden alurlar bu taḳdîrce bi-‘inâyetillâhi te‘âlâ irtîşâ 10)‘âlemde

bi'l-küllîyye kalkar huşûsâ rişvet hakkında le'ana'l-lahur-râşî ve'l-mürteşî
11)buyurulmuşdur se'âdetlü şevketlü pâdişāhumuzdan memûl-i hâlk-ı cihân
12)budurki bu edille kaṭ'iyetü'l-fehvâ ile 'amel buyurup menâşıbı ehline 13)tevḫîfîne
ve şaḫîfe-i 'âlemden ref'-i irtişāya bezl-i mesâ'î-i cemîle buyurular 14)nuşret-i cenâb-
ı haḫḫ 'azze ve şâne müyesser ve muḫadder eylemiş ola âmîn yine emr-i 15)fermân
se'âdetlü merḫametlü pâdişāh-ı 'âlem-penāhuḡdur zı'âmet ve tîmâr 16)erbābına tevzî'
ve erbāb-ı tîmāruḡ taşḫîḫi beyân olunur se'âdetlü şevketlü 17)pâdişāh-ı 'âlem-penāh
ve ḫākān-ı zıllüllāh ḫazretlerinüḡ rikāb-ı hümāyûn-ı ḫusrevānelerine 18)'arz-ı ḫāl
olunurki kemā-yembaḡı taşḫîḫi ve murād üzre ve 19)tekmîli bi 'ināyeti'l-lahi te'ālâ ol
vechile müyesser olurki defāter-i ḫākānîden

30A

1)icmāl şüretleri bi'l-küllîyye îhrâc olunup her eyâletüḡ begler begisine 2)irsâl olına ve
ḫatt-ı hümāyûn se'âdet-maḫrûn ile her eyâletde 3)muḫkem yoklama fermân ve tembîh
ve tekîd olunaki üç aya dek eger müteferriḫa 4)ve çavuş ve eger küttâb ve zu'amâ ve
erbāb-ı tîmâr 'umûm üzre cümle begler begiler 5)yanında ḫâzır olalar ihmâl édüp ḫâzır
olmayan her kim olursa 6)olsun dirlikden maḫrûm ola ba'dehû eyâletlerinde mevcûd
olan tîmâr ve 7)zı'âmet kimler üzerindedür göreler dîḡḡat ü ihtimâm ile teftîş 8)ü
tefaḫḫuş olına erbāb-ı istîḫḡākdan yolıla gelmiş yâḫod ocaḡ oḡlı 9)ocaḡ olanların
dirliklerin gendülere ibḡā ve muḡarrer kıllalar ve ellerine 10)tevciḫ tezkirelerin vèreler
ve icmâllerde kılıç kayd olınan zı'âmet 11)ve tîmârki haḫḫ-ı muḡâteledür ḫālâ
paşmaklık ve arpalık tarîḡile alınmışdur 12)ve cûce ve dîlsüz ve ekābir ḡul üzerindedür
ve ḫîzmetkâr ve köleler 13)elinde olup yine ağaları zabt éde ol maḡûle zı'âmet ve
tîmârı 14)bi'l-küllîyye erbāb-ı istîḫḡākā tevzî' ü tevciḫ éde emmâ ḫîn-i tevciḫ15)ve
taḡsîmde mādāmki bir sancāḡuḡ âlāy begisi ve 'umûmen zu'amâ ve erbāb-ı 16)tîmârı
ve çeri başısı ve sāir erbāb-ı istîḫḡāk olanları bir yerde mevcûd 17)olmayınca tevciḫ
eylemeyeler zîrâ ihtimâldurki ol ademden daḡı müstaḡaḡḡ 18)zuhûr eyleye cümlesi
ḫâzır olup ba'dehû tevciḫ eyleyeler dèyü fermân 19)olına ve dergāh-ı 'ālî
müteferriḡalarına ve çavuşlarına dîvân-ı hümāyûn

KAYNAKÇA

Abdullah Ramiz Paşa. *Emsile-i Türkiyye*. Haz. Emir İçhem İdben. Ankara: TDK, 1999.

Abdülkerim Hadi. *Lisân-ı Türkî*. İstanbul: Karabet Matbaa, 1310-1312.

Abu Said. *Turkish Self-taught; or The Dragoman for Travellers in the East, Being a New Practical and Easy Method of Learning the Turkish Language*. London: Franz Thimm, 1877.

Ahmed Cevdet Paşa. *Medhal-i Kavâid*. Haz. Nevzat Özkan. Ankara: TDK, 2000.

Ahmet Cevat Emre. *Türkçe Sarf Ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf Ve Nahiv*. Haz. Güliden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız. Ankara: TDK, 2004.

Ahmet Nazif. *Telhîs-i Sarf-ı Osmanî*, Dersaadet: Matba-ı Amire, 1305.

Akün, Ömer. “Koçi Bey.” *İslam Ansiklopedisi*. c.26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Ali Nazima. *Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Şirket-i Müretibiyye Matbaa, 1305.

Ali Vasfi. *Amelî ve Nazarî Osmanlıca Sarf ve Nahiv Dersleri*. c.5 İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1900.

Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaa, 1974.

Barker, William Burckhardt. *A Practical Of The Turkish Language With Dialogues And Vocabulary*. London: Bernard Quaritch, 1854.

Bedros Zeki. *İlâveli Sarf-ı Osmânî*. İstanbul: Asadoryan Şirket-i Mürettebiye, 1310.

Bergamalı Kadri. *Müeyyiretü'l-Ulûm*. Haz. Esra Karabacak. Ankara: TDK, 2002.

- Berta, Árpád. “Middle Kipchak”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Berta, Árpád. “West Kipchak Languages”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Boeschoten, Hendrick ve Marc Vandamme. “Chaghatay”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Boeschoten, Hendrick. “Uzbek”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Brendemoen, Bernt. “Turkish Dialects”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Buran, Ahmet. “Kazak Türkçesi”. ed. Ahmet Buran ve Mehmet Mahur Tulum. *Çağdaş Türk Yazı Dilleri –II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2011.
- Cezar, Mustafa, Server R. İskit, Zarif Orgun, Nail İnal. *Dördüncü Murad Devrinin Önemli Simalarından; ‘Koçi Bey’*. İstanbul: Baha Matbaa, 1960.
- Clackson, James. *Indo European Linguistics: An Introduction*. Newyork: Cambridge University, 2007.
- Csató, Éva Ágnes ve Lars Johanson. “Turkish”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Csató, Éva Ágnes ve Birsal Karakoç. “Noghay”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Demiray, Kemal. *Temel Dil Bilgisi Lise I II III*. İstanbul: İnkılap, 1987.
- Demir, Tufan. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay, 2004.
- Denduş, Merve. “Ömer Sıdkı’nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî Adlı Dil Bilgisi Kitabı (Metin-İnceleme-Dizin-Sözlük).” Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019.

- Deny, Jean. *Türk Dil Bilgisi*. Çeviren Ahmet Benzer. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Eckmann, Janos. *Çağatayca El Kitabı*. çev. Günay Karaağaç. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988.
- Ediskun, Haydar. *Türk Dil Bilgisi Sesbilgisi-Şekilbilgisi-Cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Edwin, Arnold. *A Simple Transliterated Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*. London: Trübner & Co. Ludgate Hill, 1877.
- Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker, 2003.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, 2013.
- Gencan, Tahir Nejat. *Dil Bilgisi*. Ankara: TDK, 1979.
- Gökçe, Ali Fuat. “Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi”. *Yasama Dergisi* s.14 (2010): s.72.
- Göksel, Aslı ve Celia Kerslake. *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Newyork: Taylor & Francis Group, 2006.
- Grönbech, K. *Türkçenin Yapısı*. Çeviren Mehmet Akalın. Ankara: TDK, 1995.
- Gülsevin, Gürel. *Eski Anadolu Türkçesindeki Ekler*. Ankara: TDK, 1997.
- Hagopian, V.H. *Ottoman-Turkish Conservation-Grammar*. Heidelberg: Julius Groos, 1907.
- Halit Ziya Bey. *Kavâid-i Lisân-ı Türki (Türkçenin Dil Bilgisi)*. Haz. Kaya Türkay. Ankara:TDK, 2018.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin, 1998.
- Hüseyin Hıfzı. *Hülasa-ı Sarf-ı Osmânî*. Dersaadet: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1327.
- Iliev, Ivan G. *Case And Vocativeness*. Plovdiv: Pygmalion, 2007.

- Johanson, Lars. “The Structure of Turkish”. ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Kerslake, Celia. “ Ottoman Turkish”, ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Kılıç, Recep. “Ahmet Rasim’in Yeni Sarf Dersleri Adlı Eserinin Metin Çevirisi ve Türkçe Eğitimi Açısından İncelenmesi.” Yüksek Lisan Tezi. Pamukkale Üniversitesi, 2014.
- Kirchner, Mark. “Kirghiz”. ed. Éva Ágnes Csátó ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*. Haz. Zuhuri Danışman, İstanbul: MEB, 1972.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*. Tercüman, Y-346:1a-30a. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK, 2009.
- Kunt, Metin. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem, 1988.
- Lewis, Geofreyy . *Turkish Grammar*. Newyork: Oxford University Press, 2000.
- Mehmed Emin. *Sarf-ı Türkî*. İstanbul: Harbiye-i Şahane Matbaa, 1322.
- Mehmed Sadık. *Üss-i Lisân-ı Türkî*. İstanbul: Alem Matbaa, 1313.
- Meminski, F.1680. *Thesaurus Lingarium orientalium turcicae-arabicae-persicae.Lexicon*. Tıpkıbasım (2000)Ölmez, M&Stachowski.
- Mihri. *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*. Dersaadet: Matbaa-ı Nişan Berberiyân, 1304.
- Ölmez, Mehmet. “Halaçlar ve Halaçça”.*Çağdaş Türk Dili Dergisi* s.84:s.21.
- Özcan, Nuri. “Murad IV Mûsiki.” *İslam Ansiklopedisi*. c.31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Raşid. *Külliyât-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Raşid Efendi Hanında 38 Numaralı Matba , 1317.

- Redhouse, James William. *A Simplified Grammar Of The Ottoman-Turkish Language*. London:Trübner Co., Ludgate Hill, 1884.
- Sander, Mithat Sadullah. *Türkçe Dil Bilgisi Dersleri I. II. III*. İstanbul: Nur Gök Matbaa, 1961.
- Schönig, Claus. “Turkmen”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Schönig, Claus. “South Siberian Turkic”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Şemseddin Sami. *Şemseddin Sami ve Nev-Usûl Sarf-ı Türkî*. Haz. Furkan Hamit. Ankara: TDK, 2009.
- Stachowski, Marek ve Astrid Menz. “Yakut”. ed. Éva Ágnes Csató ve Lars Johanson. *The Turkic Languages*. London and Newyork: Routledge, 1998.
- Süleyman Hüsnü Paşa. *İlm-i Sarf-ı Türkî*. Haz. Recep Toparlı, Dilek Yücel. Ankara: TDK, 2018.
- Tahir Kenan. *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*. Haz. Leyla Karahan, Ülkü Gürsoy. Ankara: TDK, 2004.
- Toven, Baha. *Yeni Türkçe Grameri*. İstanbul: Kağıtçılık ve Matbacılık Anonim Şirketi, 1931.
- Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara:TDK, 2011.
- Türk Dil Encümeni. *Muhtasar Türkçe Gramer*. İstanbul: Devlet Matbaa, 1928.
- Vural, Hanifi ve Tuncay Böler. *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Yelten, Muhammet. “François a Mesgnien Meninski”. *İslam Ansiklopedisi*. c.29 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı,2012.
- Yılmaz, Ziya. “Murad IV.” *İslam Ansiklopedisi*. c.31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

بیکمیری و حبه جلدی و طوبیجی و سائر اوصاف اوله قولور
 عموم اوزره دوشرمه دن اولوب غیر طائفه دن اولق ممنوع ایتمک
 دوشرمه دخی ارنود و بوسست و روم و بلغار و ارمنی طائفه دن
 مخصوص اولوب غیر طائفه دن اولق ممنوع ایتمک دوشرمه دن
 استاذ اول عبا ابله کاتنجیانی اسلامی و ترکی لست اوکنه ایچو
 اغالی اولان کسینه لایکیشتر فلوریه ترکستان فروخت ایدرلر
 دورت بش سنه دفصکه دفتر لایله اولان برلردن جمع ایدوب
 هر اوجاغه توزیع ایدرلر ویدی ییلان بردغه بیکمیری قیوی
 اولوب منوفالری دکواون بش بکری چوقه لی اسکی اوغللر قیوی
 جقارلرک زباده براوغا جقمیر و بیکمیری طائفه سی عموماً
 ارکن اولوب جمله سی اوطه لرنه موجود ایتمک استاضول
 طشره برفرد اولرک و سفر نیامدن و یا خود سقاوند بریک
 علوق سی قطع اولنسه من بعد ضمیمه احتمالی اولرک و الحاصل
 قیوقولی قیوده واریا بیتما رتبار لرنه سلاکی اولوب غیر برلره
 اولق قانون دکل ایتمک قرق طایغ قورجیلرندن غیر قورجی
 نامنه بوغیت و اوتراق دخی اولرک مکبر و عمل مانده اولر
 شفر اشکه قدر و قوقی اولیه و لمقوله لر اوجاقله ایله
 نفاذ احسن اولوب اندنصکم ترقیه اجازت و بریلو ایتمک
 اولدخی و بارق صاحب اولوب دعاه دولک بادشاهی به مشغول

اولورک و اولاد لری اولدقدن برفاق نفر اختیار اوطه مزقوله
 اوغللردن بوشهادت ایدکد نصکم عجمی اوغللر یازیلو اوغللر
 برینه تسلیم اولنورک بوقددن یازیلو یله قیوی جقارلرک
 و بیکمیری و جاعندن اوج چاوش و اوزاکی شر اسر قوشانی موچ
 اولوب زیاده اولرک و بیکمیری کفدانی و جاعلری بدیشتر
 سکون و اوزر ییل منصلرند برفقار اولوب بیوجه و بلاد سبیل
 اولنورک و سائر ضابطه دخی بومنوال اوزره بیگاه عزل اولنور
 هر چه منصل لردن اغالریه بشکشل بیکمیری اولوب زیاده
 اولرک و بولوب باشیلرک بشکله اغالره برلجه بوغیت و برلر
 موچیشلرک عمداً صادر اولنسه اغالری دلو ایدوب جمله اوچا
 ضابطلرک حضور دخی اولکسته و عزل ایدن تکرار اوجاغه داخل
 ایتنرلرک و سقاوندن استحقاقه کور نیما دوز غاملرک
 اولنورک و حال و قضیه بومنوال اوزر ایتمک باقی فرمان
 سقاوندلو شوکلو بادشاه عالمینه حضرتلرک کد
 وزراء عظامک تغیر احواله باعث و مناصب بادشاهی
 مداخله و تیمار غامت احواله ابتدا تغیر توجهله اولدنی بیان
 اولنور سقاوندلو شوکلو حاقان غضنفر حضرتلرک قلب
 شریف چرچودن لرینه نیا اولیه که طفوز یوزسکک ایکی اچنه
 کلجه وزراء عظامه استقادل نام اولوب وزارت عظمی

